

philosophy.navs.edu.ua

**Міністерство внутрішніх справ України
Національна академія внутрішніх справ**

ФІЛОСОФСЬКІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВА

Науковий журнал

1(31)'2026

Журнал індексується в таких базах даних

і пошукових системах:

- CrossRef (DOI: 10.33270)
- ISSN International Centre
- ORCID
- Open Ukrainian Citation Index (Ukraine)
- Index Copernicus International
- Academic Resource Index ResearchBib
- Polska Bibliografia Naukowa
- Google Scholar
- Центр досліджень соціальних комунікацій
- Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
- Електронний репозитарій НАВС

**Київ
2026**

Філософські та методологічні проблеми права

1
(31)
2026

Науковий журнал • Виходить двічі на рік • Заснований 2011 року • Засновник – Національна академія внутрішніх справ • Ідентифікатор медіа в Реєстрі суб'єктів у сфері медіа: R30-02449, рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 11 січня 2024 року № 26 • Включений до переліку наукових фахових видань України за категорією «Б» (наказ МОН України від 2 липня 2020 року № 886) • Рекомендовано вченою радою Національної академії внутрішніх справ від 26 травня 2026 року (протокол № 10)

Filosofs'ki ta metodologični problemi prava

Редакційна колегія:

Вознюк А. (головний редактор)	доктор юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, Україна
Березняк В.	доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, Дніпровський державний університет внутрішніх справ, Україна
Качурінер В.	кандидат юридичних наук, доцент, Міжнародний гуманітарний університет, Україна
Коллер Ю.	кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, Національна академія внутрішніх справ, Україна
Мазур Т.	доктор юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, Україна
Софінська І.	доктор юридичних наук, професор, Національний університет «Львівська політехніка», Україна
Тихомиров Д.	доктор юридичних наук, доцент, Національна академія внутрішніх справ, Україна
Ахмадов В.	доктор юридичних наук, Академія юстиції Міністерства юстиції Республіки Азербайджан, Республіка Азербайджан
Варга Ч.	доктор юридичних наук, професор, Угорська академія наук, Католицький університет імені Петера Пазманя, Угорщина

Редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів статей. Відповідальність за їхню якість, а також відсутність відомостей, що становлять державну таємницю, службову інформацію, та дотримання принципів академічної доброчесності несуть особисто автори

Філософські та методологічні проблеми права : наук. журн. / [редкол.: А. Вознюк (голов. ред.) та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2026. – № 1 (31). – 96 с.

Адреса редакції:
пл. Солом'янська, 1,
м. Київ, Україна, 03035
Тел.: (044) 520-08-47
E-mail: rvc@navs.edu.ua

philosophy.navs.edu.ua

**Ministry of Internal Affairs of Ukraine
National Academy of Internal Affairs**

PHILOSOPHICAL AND METHODOLOGICAL PROBLEMS OF LAW

Scientific magazine

1(31)'2026

**Journal is indexed in such databases
and search engines:**

- CrossRef (DOI: 10.33270)
- ISSN International Centre
- ORCID
- Open Ukrainian Citation Index (Ukraine)
- Index Copernicus International
- Academic Resource Index ResearchBib;
- Polska Bibliografia Naukowa
- Google Scholar
- Social Communications Research Center
- The Vernadsky National Library of Ukraine
- Electronic Repository NAIA

**Kyiv
2026**

Philosophical and Methodological Problems of Law

1
(31)
2026

Filosofs'ki ta metodologični problemi prava

Scientific magazine • Published semiannually • Established in 2011 • Founder – National Academy of Internal Affairs • Media identifier in the Register of Media Entities R30-02449, Decision of the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting of 11 January 2024 No. 26 • Included into the Ministry of Education and Science of Ukraine's law sciences special editions list by category «B» (order No. 886, dated July 2nd, 2020) • Recommended by National Academy of Internal Affairs' Scientific Council (Record No. 10, dated May 26th, 2026)

Editorial board:

Vozniuk A. (<i>Editor in Chief</i>)	Doctor of Law, Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Berezniak V.	Doctor of Law, Senior Research Fellow, Dnipro State University of Internal Affairs, Ukraine
Kachuriner V.	PhD in Law, Associate Professor, International Humanitarian University, Ukraine
Koller Yu.	PhD in Law, Senior Research Fellow, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Mazur T.	Doctor of Law, Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Sofinska I.	Doctor of Law, Professor, Lviv Polytechnic National University, Ukraine
Tykhomyrov D.	Doctor of Law, Associate Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Ahmadov V.	Doctor of Law, Academy of Justice of Ministry of Justice, Azerbaijan
Varga C.	Doctor of Law, Professor, Hungarian Academy of Sciences, Pazmany Peter Catholic University, Hungary

The editorial board does not always share the views of the authors of the articles. Responsibility for their quality as well as the lack of information constituting state secret and official information are sponsored by the authors

Philosophical and Methodological Problems of Law : scientific magazine / [editorial board: A. Vozniuk (chief editor) etc.]. – Kyiv : National Academy of Internal Affairs, 2026. – No. 1 (31). – 96 p.

Editors office address:
Ukraine, 03035, Kyiv
1, Solomianska square
Phone: (044) 520-08-47
E-mail: rvc@navs.edu.ua

ЗМІСТ

КУШАКОВА-КОСТИЦЬКА Н., ПЕНДЮРА М., ПИЛИПЕНКО В. Правові та соціокультурні засади трансформації української ідентичності в умовах повоєнної реконструкції	7
БРОВКО Н. Аналіз проблемних питань діяльності благодійних організацій в Україні (з урахуванням досвіду США)	17
ВОВК В. «Забруднена інформація» та фейкові новини	25
КОЛОДІЙ А., ЛАПКО А., ХАЛЬОТА А. Методологія та методика забезпечення ефективності та якості законів відповідно до Закону України «Про правотворчу діяльність»	32
СОВА М., ДЄНІЖНА С. Вплив цифрової етики на врегулювання онлайн-комунікації в ситуації кіберагресії	42
ТИМОШЕНКО В. Права людини: філософська сутність та методологія дослідження	53
ЧОРНОУС Ю. Методологічні засади науки криміналістики	63
ВЛАСЕНКО В., МИХАЙЛЕНКО Р., ВЛАСЕНКО Ф. Структурно-функціональна характеристика професійної правової культури	71
ЗІНСУ О. Правовий плюралізм крізь призму державних інституцій західноафриканського регіону (за матеріалами наукової експедиції в Західній Африці)	79
ХІМІЧ В. Волонтерство як активна правомірна поведінка в умовах воєнного стану	88

CONTENT

KUSHAKOVA-KOSTYTYSKA N., PENDIURA M., PYLYPENKO V. Legal and Sociocultural Foundations of the Transformation of Ukrainian National and Civic Identity in the Conditions of Post-War Reconstruction	7
BROVKO N. Analysis of Problematic Issues in the Activities of Charitable Organisations in Ukraine (Taking Into Account the Experience of the United States)	17
VOVK V. «Information Disorder» and Fake News	25
KOLODII A., LAPKO A., KHALOTA A. Methodology and Methods for Ensuring the Effectiveness and Quality of Laws in Accordance with the Law of Ukraine «On Lawmaking Activities»	32
SOVA M., DIENIZHNA S. The Impact of Digital Ethics on the Regulation of Online Communication in Situations of Cyberaggression	42
TYMOSHENKO V. Human Rights: Philosophical Essence and Research Methodology	53
CHORNOUS Yu. Methodological Principles of Forensic Science.....	63
VLASENKO V., MYKHAILENKO R., VLASENKO F. Structural and Functional Characteristics of Professional Legal Culture	71
ZINSU O. Legal Pluralism Through the Prism of State Institutions in the West African Region (Based on Materials from a Scientific Expedition to West Africa)	79
KHIMICH V. Volunteering as Active Lawful Behavior under Martial Law	88

DOI: 10.33270/02263101.1
УДК 230.12(477)

КУШАКОВА-КОСТИЦЬКА Наталія

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії, історії та філософії права навчально-наукового інституту права на психології Національної академії внутрішніх справ, 03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1116-4751>;

ПЕНДЮРА Максим

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри теорії, історії та філософії права навчально-наукового інституту права на психології Національної академії внутрішніх справ, 03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3589-0184>;

ПИЛИПЕНКО Вікторія*

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри теорії, історії та філософії права навчально-наукового інституту права на психології Національної академії внутрішніх справ, 03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2555-542X>

Правові та соціокультурні засади трансформації української ідентичності в умовах повоєнної реконструкції

Анотація. Статтю присвячено комплексному аналізу правових і соціокультурних механізмів трансформації української національної та громадянської ідентичності в контексті повоєнної реконструкції України. На основі аналізу чинних нормативно-правових актів і соціологічних даних досліджено, як повномасштабна російська агресія прискорила процеси консолідації нації, подолання регіональних і мовних розколів, утвердження європейської ідентичності. Обґрунтовано, що повоєнна реконструкція має бути не лише фізичним відновленням інфраструктури, економіки та міст, а й глибинною соціокультурною трансформацією, спрямованою на зміцнення національної єдності, відновлення історичної пам'яті, подолання постколоніальних травм і формування стійкої ідентичності «нації-переможниці». Увагу зосереджено на ролі спеціального законодавства в забезпеченні «когнітивної деокупації» деокупованих територій, інтеграції корінних народів (зокрема кримських татар, караїмів і кримчаків), розвитку креативних індустрій та людиноцентричному підході до відбудови. Досліджено, як Помаранчева революція, Революція Гідності та російська агресія з 2014 року, що набула повномасштабного характеру 2022 року, радикально прискорили процеси консолідації нації, подолання регіональних і мовних розколів, утвердження європейської ідентичності та формування інклюзивної політичної нації. У статті доведено, що ефективна імплементація нормативно-правової бази в поєднанні з активною участю громадянського суспільства, ветеранських спільнот і міжнародних партнерів дасть змогу перетворити досвід війни на фундамент нової української ідентичності, консолідованої, інклюзивної, європейсько зорієнтованої, здатної забезпечити довгострокову стійкість держави в умовах сучасних гібридних викликів.

Ключові слова: українська ідентичність; повоєнна реконструкція; національна безпека; декомунізація; європейська інтеграція; культурна політика; громадянська свідомість.

Історія статті:

Отримано: 17.03.2026

Прийнято: 23.04.2026

Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:

Кушакова-Костицька Н., Пендюра М., Пилипенко В. Правові та соціокультурні засади трансформації української ідентичності в умовах повоєнної реконструкції. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2026. № 1 (31). С. 7–16. DOI: 10.33270/02263101.1

*Відповідальний автор

© Кушакова-Костицька Н., Пендюра М., Пилипенко В., 2026.
This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Вступ

Національна ідентичність як одна зі складових колективної пам'яті та самосвідомості перебуває в динамічному стані, зазнаючи впливу історичних, політичних і зовнішніх чинників. Трансформаційні процеси, пов'язані з формуванням ціннісних орієнтацій української нації, кристалізацією громадянського суспільства, розпочалися з подій Помаранчевої революції 2004 року та Революції Гідності 2013–2014 років і вийшли на фінішну пряму остаточного розриву з пострадянською фрагментарністю в умовах російської агресії 2014 року, що продовжилася 2022 року повномасштабним вторгненням.

Події Помаранчевої революції започаткували процес формування української нації, об'єднаної не лише етнічними, а й громадянськими ознаками, надавши українському суспільству право політичної суб'єктності. Підвищення рівня національної самосвідомості як одного з критеріїв національної та громадянської ідентичності засвідчує динаміка збільшення кількості українців, які ідентифікують себе передусім як громадян України з 45,6 % 1992 року до 51,6 % 2004 року з тенденцією постійного збільшення показників до 84,6 % 2022 року (Volkivskiy, 2023, р. 14). Важливим є також те, що Помаранчева революція сприяла визнанню світовою спільнотою України як демократичної держави з розвиненим громадянським суспільством. Зокрема, 13 січня 2005 року Європарламент підтримав резолюцію, у якій закликав Єврокомісію та Раду ЄС розглянути інші форми асоціації з Україною. У документі стверджується: «Доля України пов'язана з Європою, яка вірить у чесні вибори, прозорий бізнес і свободу слова» (Thomson, 2020, р. 70). З цього моменту євроінтеграційний наратив стає важливим складником української національної та громадянської ідентичності й аргументом російської пропаганди для обґрунтування своєї майбутньої агресії. Тому цілком зрозуміло, що відмова від асоціації з Європейським Союзом 2013 року стала екзистенційною кризою, спричинивши не лише Революцію гідності, а й трансформацію культурної ідентичності українців.

Одним із найбільш значущих наслідків Революції Гідності стала докорінна зміна структури ідентичності від етноцентричного розуміння нації як спільноти за походженням до поліцентричного як спільноти громадян. Сформувався інклюзивний тип українства, де ключовим маркером приналежності стала не етнічна спорідненість чи мова повсякденного спілкування, а свідомий політичний вибір і готовність захищати суверенітет держави. Соціологічні моніторинги зафіксували, що після 2014 року категорія «громадянин України» почала стабільно домінувати у свідомості населення над регіональними чи локальними ідентичностями. Це засвідчує подо-

лання постколоніального роздвоєння та консолідацію суспільства навколо ідеї державної незалежності як найвищої цінності (Kulyk, 2016, р. 95).

Водночас Революція Гідності призвела до появи нової етики відповідальності, де громадянин постає не об'єктом державного управління, а суб'єктом історичного процесу. Ця суб'єктність виявилася в розквіті волонтерського руху та горизонтальної самоорганізації. Волонтерство стало практичним вираженням нової громадянської ідентичності, демонструючи здатність суспільства виконувати критичні функції держави в умовах кризи інституцій. Отже, ідентичність почала визначатися через дію та причетність до колективних зусиль, що зміцнило соціальний капітал і рівень міжособистісної довіри всередині нації.

Революційні події зумовили інтенсифікацію процесів деколонізації, що виявилось у свідомому дистанціюванні від російського імперського нарративу та радянської символічної спадщини. Очищення публічного простору від маркерів тоталітарного минулого стало зовнішнім виявом глибоких психологічних змін, що втілилося в подоланні комплексу меншовартості та утвердженні власної історичної тяглості. Важливо, що Європейська інтеграція перестала сприйматися лише як зовнішньополітичний курс. Україна почала усвідомлювати себе як невід'ємну частину західної цивілізації, що об'єднана принципами свободи слова, поваги до прав людини та верховенства права.

Остаточно внутрішні суперечності щодо геополітичного вектора розвитку зняла російська агресія навесні 2014 року, зумовивши домінування безпекового аспекту в структурі національної та громадянської ідентичності. У звітах Центру Разумкова 2026 року фіксується, що війна остаточно закріпила європейську та євроатлантичну інтеграцію як ключовий ідентифікаційний маркер українців, а поняття «гідність» трансформувалося з протестного гасла у стратегію національного виживання, де захист територіальної цілісності є невід'ємною частиною особистого світогляду більшості громадян (Potapenko et al., 2024, р. 38). Подальше повномасштабне вторгнення росії проти України 24 лютого 2022 року стало каталізатором радикальної трансформації ідентичності, перетворивши її з відносно фрагментованої на консолідовану, громадянсько-національну, з чітко вираженою антиколоніальною та проєвропейською спрямованістю. Відбулося остаточне витіснення «російського світу» з повсякденних практик українців. Важливим показником став масовий та добровільний перехід на українську мову як на «мову безпеки» і «мову ідентифікації», що фактично завершило формування єдиного комунікативного простору.

Крім цього до складових національної ідентичності додався концепт національної

стійкості. Згідно з доповідями Національного інституту стратегічних досліджень, державоцентрична ідентичність трансформувалася в мережеву: громадяни ідентифікують себе не просто як підданих держави, а як активних учасників системи оборони. Це призвело до найвищого в історії рівня довіри до державних інституцій та волонтерських спільнот, що свідчить про повну синхронізацію приватних інтересів із державними цілями (Antypovych et al., 2025, p. 40).

Водночас повномасштабне вторгнення змінило сприйняття України у світі, що своєю чергою вплинуло на самосприйняття громадян. Україна перестала бути «периферією» чи «мостом між Сходом та Заходом». Уперше в контексті національної ідентичності з'явилось позиціонування України як «фронтиру свободи», а українців – як захисників базових цінностей західної цивілізації на її порубіжжі (Kritsak, Pryhotskyi, & Morozova, 2025, p. 763).

Паралельно з постійно змінним театром бойових дій відбувається процес відновлення деокупованих територій та стратегічне планування повоєнної відбудови після завершення активної фази війни. Одним із першочергових завдань повоєнної відбудови має стати реконструкція української національної та громадянської ідентичності, її конвертація з мобілізаційної єдності, спрямованої на відсіч агресору, у тривалу ідентичність творення, здатну забезпечити модернізацію держави. Тому нині важливо не лише планувати заходи повоєнної відбудови, а й здійснити глибоку аналітику наявного нормативно-правового забезпечення розвитку національної та громадянської ідентичності, окреслити основні напрями її реконструкції без зайвої ретравматизації населення, що тривалий час перебувало під окупацією.

Матеріали та методи

Нормативно-правові джерела становлять основу дослідження: Конституція України (зі змінами 2019 року), Закони України, що регламентують процеси декомунізації, деколонізації топонімії, увічнення перемоги над нацизмом, про національну та громадянську ідентичність, про корінні народи, про медіа тощо, а також укази Президента, розпорядження КМУ та План Відновлення України. Крім цього, важливу роль для дослідження відіграють соціологічні й аналітичні матеріали, зокрема дані Інституту соціології НАН України, Центру Разумкова (звіти 2016, 2026 років), Національного інституту стратегічних досліджень, що фіксують динаміку ідентичності від 1992 до 2026 року.

Дослідження здійснено з використанням комплексу загальнонаукових і спеціально-юридичних методів. Метод системного аналізу надав можливість проаналізувати законодавчу базу як цілісну систему взаємопов'язаних актів. Історико-правовий метод застосовано для простеження

еволюції ідентичності від Помаранчевої революції через Революцію Гідності до воєнного періоду. Порівняльно-правовий метод використано під час зіставлення норм українського законодавства з міжнародними стандартами. Формально-юридичний (догматичний) метод забезпечував детальне тлумачення дефініцій, принципів і механізмів реалізації законів. Соціологічний метод (аналіз вторинних даних опитувань) дав змогу підтвердити правові висновки емпіричними показниками трансформації ідентичності. Метод моделювання застосовано для прогнозування перспектив повоєнної реконструкції ідентичності.

Результати й обговорення

Конституція України як Основний закон держави закладає фундаментальні принципи, що визначають українську ідентичність. Особливе значення мають зміни до Конституції України 2019 року, що закріпили в преамбулі, ст. 102, 116 європейську ідентичність Українського народу, незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, фактично утвердивши три складові української національної та громадянської ідентичності: «багатовікову історію українського державотворення», «право української нації на самовизначення» та «забезпечення прав і свобод людини»¹. З позиції юридичної герменевтики це означає, що європейська ідентичність України є конституційною цінністю, а будь-які спроби ревізії цього курсу суперечать засадам конституційного ладу.

Водночас визначення у ст. 10 Конституції України української мови як єдиної державної, що за рішенням Конституційного Суду України є невід'ємним атрибутом державності та чинником національної єдності, формує конституційне підґрунтя мовній ідентичності, створює ієрархію смислів, де громадянська лояльність поєднується із захистом культурної самобутності, що є основою для всіх подальших спеціальних законів (Boryslavska, 2023, p. 10). Важливо, що в контексті повоєнної реконструкції конституційна ідентичність набуває додаткового виміру, стаючи інструментом легітимації державних реформ, спрямованих на відновлення територіальної цілісності, забезпечення національної безпеки та європейську інтеграцію. Зміни до Конституції 2019 року щодо європейського та євроатлантичного курсу закріпили незворотність цього вектора, що має стати одним із ключових орієнтирів повоєнної політики відбудови.

Важливим етапом трансформації ідентичності стала декомунізація, започаткована Законом України «Про засудження комуністичного та

¹ Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 9 квітня 2015 року № 317-VIII. Закон засуджує комуністичний режим як злочинний і забороняє пропаганду його символіки. Згідно зі ст. 3 зазначеного Закону, пропаганда комуністичного та нацистського тоталітарних режимів та їхньої символіки визнається наругою над пам'яттю мільйонів жертв та юридично забороняється¹. Це положення створює правовий імунітет у будь-яких спробах реставрації імперських наративів (Patrichev, 2024, p. 87).

Подальший розвиток цієї логіки відображено в Законі України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» від 21 березня 2023 року № 3005-IX, де у ст. 3 чітко зафіксовано засудження російської імперської політики як форми злочинної діяльності; у ст. 5 покладено зобов'язання на органи місцевого самоврядування щодо демонтажу символів імперського панування². У контексті відбудови міст, що постраждали від бойових дій, це означає, що нова інфраструктура не лише замінить зруйновану, а й отримає абсолютно нове семантичне наповнення. Відновлені вулиці, площі та парки носитимуть імена національних героїв і діячів культури, що автоматично витісняє імперські маркери й створює простір, який щодня нагадує громадянам про їхню власну історію та суб'єктність. Важливо, що юридична заборона символіки та ідеології агресора унеможлиблює використання «м'якої сили» РФ для дестабілізації суспільства, а визнання імперської політики злочинною створює запобіжник проти будь-яких політичних спроб повернути Україну в зону «спільного історичного минулого» з росією (Vlasiuk, 2025, p. 32). Ці закони також є базою для реформи освіти та культури на повернутих територіях. Розуміння комуністичного та імперського режимів як таких, що здійснювали геноцид та етноцид українців, а сучасної російської політики як продовження намірів планомірного знищення українців, дає змогу сформуванню у молоді критичне мислення та стійку відмову від колоніальної психології. Це перетворює ідентичність із «жертви» на «переможця», який свідомо обрав свій шлях розвитку. Для територій, що тривалий час перебували в умовах

окупації та агресивного ідеологічного впливу, ці закони мають стати дорожньою картою ментального повернення. Чітка юридична позиція держави щодо злочинності російської імперської політики допомагає вибудувати нову систему координат для громадян, пропонуючи їм ідентичність, засновану на свободі та розвитку, а не на примусі та міфах.

Формування української самосвідомості, вільної від російських міфів і наративів, неможливе без регулювання політики пам'яті, що на рівні із засудженням комуністичного режиму та заборону пропаганди російської імперської політики має стати консолідаційним чинником всього українського суспільства, включно з населенням територій, що тривалий час перебували в окупації. У цьому контексті важливим є Закон України «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945» від 9 квітня 2015 року № 315-VIII³, яким зафіксовано перехід від радянського наративу «Великої Вітчизняної війни» до загальноєвропейської моделі комеморації (Dodonov, 2022, p. 9). Це нормативне зміщення акцентів сприяє синхронізації української історичної ідентичності з європейським культурним кодом, що має всі шанси стати консолідаційним аспектом для української нації.

Ключовим нормативним актом у контексті трансформації поняття ідентичності, особливо в умовах повоєнної суспільної реконструкції, є Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13 грудня 2022 року № 2834-IX⁴. Закон визначає українську національну ідентичність як стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою та народними традиціями. Згідно зі ст. 1 цього Закону, громадянська ідентичність є стійким усвідомленням громадянином України, закордонним українцем свого політико-правового зв'язку з Україною, українським народом і громадянським суспільством. Зауважимо, що у визначеннях понять національної та громадянської ідентичності йдеться не лише про громадян

¹ Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки : Закон України від 9 квіт. 2015 р. № 317-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>

² Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії : Закон України від 21 берез. 2023 р. № 3005-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#top>

³ Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 : Закон України від 9 квіт. 2015 р. № 315-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/315-19#top>

⁴ Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13 груд. 2022 р. № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20>

України, а й про закордонних українців, які можуть мати громадянство іншої держави, але відчувати свою приналежність до української нації. Це важливий нюанс, адже акцентує на ключовій цінності повоєнної відбудови – досягненні єдності суспільства шляхом подолання суперечностей соціокультурного, мовного, регіонального характеру на основі європейського та євроатлантичного курсу, де консолідаційними чинниками визначено соборність, самобутність, волю, гідність й інші національні та європейські цінності.

У Законі введено трикомпонентну модель формування ідентичності, яка охоплює національно-патріотичне, військово-патріотичне виховання та громадянську освіту. Ці компоненти мають консолідувати українське суспільство навколо державотворчих цінностей та спадкоємності української державності. Крім цього, усі заходи, які передбачають реалізацію зазначених компонентів, мають спрямовуватися на формування правосвідомості, засвоєння принципів верховенства права та розвиток медіаграмотності, що є критично важливим для протидії інформаційним операціям агресора. Лише сформоване критичне мислення з наявною теоретичною правовою базою в поєднанні зі знаннями з державотворення можуть стати імунітетом для населення з деокупованих територій в умовах інформаційних впливів і маніпуляцій ворога.

Закон також легітимізує процес «реконструкції ідентичності», що полягає у свідомому відході від радянських і російських імперських наративів. З позиції правозастосування це втілюється в деколонізації топонімії, утвердженні статусу державної мови та захисті історичної пам'яті. Важливо зазначити, що Закон акцентує на громадянському патріотизмі, що виявляється в політичній відданості державі та її правовому порядку, і тим самим дає змогу уникнути дискримінації за етнічною ознакою та забезпечує інклюзивність ідентичності для всіх громадян України (Polishchuk, 2024, p. 84).

Загалом Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» є фундаментальним актом, що трансформує ідентичність із суто приватного вибору в категорію публічного права. У контексті повоєнної відбудови цей документ виконує роль регулятора «соціальної архітектури», забезпечуючи єдність нації перед викликами глобалізації та регіональної нестабільності. Ефективна імплементація цього Закону є обов'язковою умовою для перетворення технічної реконструкції міст на справжнє відродження держави як суб'єкта міжнародного права з чітко визначеним ціннісним профілем. Важливо, що зазначений Закон не лише декларує завдання з утвердження національної та громадянської ідентичності, а й надає державі інструментарій для ментального відновлення населення, що

тривалий час перебувало в ізоляції від українського правового поля шляхом упровадження спеціальних освітніх програм і культурних ініціатив, спрямованих на відновлення зв'язку з державною ідентичністю. З цією метою передбачається створення координаційних рад на місцях, які в процесі відбудови територіальних громад зможуть інтегрувати питання національної пам'яті та громадянської згуртованості безпосередньо в стратегії місцевого розвитку.

Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» інтегрується передусім зі Стратегією національної безпеки України¹, де утвердження самобутності української нації вперше визначено як пріоритет державних інтересів. Це дає можливість розглядати ідентичність не як додаток до культури, а як фундаментальний елемент стійкості держави перед загрозою гібридних впливів (Reiman et al., 2025, p. 133).

Важливим складником реалізації закону з утвердження національної та громадянської ідентичності є Закон України «Про медіа» від 13 грудня 2022 року №2849-IX², який став інструментом захисту національного інформаційного простору. Він не лише гармонізує українське законодавство з правом ЄС, а й встановлює дієві механізми протидії пропаганді держави-агресора. Юридичне обмеження контенту, що заперечує українську державність або спотворює історію, є формою правового захисту колективної свідомості й одним із правових інструментів формування на повернутих територіях трикомпонентної моделі ідентичності (Koruts, 2020, p. 335).

Іще одним з ключових елементів законодавчої бази, що забезпечує трансформацію української національної та громадянської ідентичності в умовах повоєнної реконструкції, є Закон України «Про корінні народи України» від 1 липня 2021 року № 1616-IX³. У контексті повоєнної відбудови Закон не лише захищає права автохтонних спільнот, а й сприяє формуванню нової української ідентичності як спільноти, заснованої на принципах справедливості, історичної пам'яті, культурного розмаїття та європейських цінностей. Відповідно до ст. 2 Закону, корінними народами України, які сформувалися на території Кримського півостро-

¹ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14 верес. 2020 р. № 392/2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>

² Про медіа: Закон України від 13 груд. 2022 р. № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>

³ Про корінні народи України: Закон України від 1 лип. 2021 р. № 1616-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text>

ва, є кримські татари, караїми та кримчаки (Korotkykh, 2025, p. 89). Це визначення чітко відмежовує їх від національних меншин і від титульної української нації, підтверджуючи їхній автохтонний статус на кримській землі. З огляду на це, українська ідентичність постає не як етнічно замкнена, а як політична нація, що об'єднує титульний народ з корінними народами та національними меншинами на засадах спільних цінностей. Визнання автохтонності кримських татар, караїмів і кримчаків посилює громадянську ідентичність, коли представники корінних народів усвідомлюють себе повноцінними суб'єктами української політичної спільноти, а не меншинами на чужій землі.

Після деокупації Криму та півдня саме цей Закон стане основою для когнітивної деокупації, що виявлятиметься в подоланні наслідків російської пропаганди та русифікації. Програми освіти рідними мовами, підтримка традиційних релігійних практик, розвиток креативних індустрій корінних народів допоможуть інтегрувати населення, яке зазнало окупації, у єдиний український простір. Водночас це запобігатиме новим розколам, адже інклюзивна політика, закладена в Законі, покликана зменшити ризики сепаратистських настроїв і зміцнити лояльність до української держави.

Загалом Закон України «Про корінні народи України» має важливе значення для повоєнної реконструкції та трансформації української ідентичності. Він перетворює потенційний етнічний конфлікт на джерело єдності, робить інклюзивність конституційним принципом відбудови та закладає основу для «нової України», де національна самобутність поєднується з громадянською солідарністю, а історична справедливість стає елементом національної стійкості. Цей Закон деталізує положення Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 117/2021 (на основі рішення РНБО від 11 березня 2021 року¹). Власне Стратегія є ключовим політико-правовим документом, що визначає комплекс заходів дипломатичного, військового, економічного, інформаційного, гуманітарного та іншого характеру для відновлення територіальної цілісності України. До цього комплексу заходів належать обов'язкові консультації з представницькими органами під час планування віднов-

лення міст, інфраструктури, житла; створення списків об'єктів культурної та релігійної спадщини корінних народів, їхню реставрацію, цифровізацію; механізми резервування земель для поверненців, спрямування частини бюджетних доходів від ресурсів Криму на потреби корінних народів; інтеграцію історії та культури корінних народів у шкільні програми, підтримку мов, що перебувають під загрозою, розвиток медіа. Зміст і реалізація Стратегії має стати прецедентом у розробленні стратегій деокупації та реінтеграції окупованих територій сходу та півдня України (Lotiuk, 2025, p. 42).

Реалізація зазначених нормативно-правових актів в умовах підготовки та безпосереднього втілення політики повоєнної реконструкції ідентичності на деокупованих територіях неможлива без упровадження їх основних положень в усі сфери культурного життя. Тому утвердження культури як базису національної ідентичності є основою тезою Стратегії розвитку культури в Україні на період до 2030 року, прийнятої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 березня 2025 року № 293-р² разом з операційним планом заходів на 2025–2027 роки. Документ акцентує на подоланні наслідків війни, відновленні культурної інфраструктури, цифровізації культури та інтеграції в європейський культурний простір. Операційний план деталізує завдання, індикатори й інструменти реалізації, зокрема модернізацію закладів культури, підтримку креативних індустрій та культурну децентралізацію (Lotiuk, 2025).

Проте сформована протягом 2015–2025 років нормативно-правова база є не самоціллю, а фундаментом для реалізації масштабної стратегії повоєнної відбудови України. Перехід від юридичного закріплення норм до їхньої практичної імплементації в процесах реконструкції ознаменує новий етап державотворення. У цьому контексті відновлення є не просто фізичною реставрацією об'єктів, а докорінною якісною зміною соціальної тканини нації на основі нової ідентичності.

Повоєнна реконструкція України не повинна зводитися до технічного відновлення зруйнованої інфраструктури, житлового фонду, енергетики чи транспортних мереж. Вона має стати комплексним проектом трансформації держави та суспільства, у якому правові інструменти, соціокультурні механізми та процеси формування ідентичності взаємодіють у синергетичний спосіб. Нормативну базу для цього вже закладено шляхом прийняття Плану Відновлення України та Закону України

¹ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя»: Указ Президента України від 24 берез. 2021 р. № 117-2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/117/2021#Text>

² Стратегія розвитку культури в Україні на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 берез. 2025 р. № 293-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/293-2025-%D1%80#Text>

«Про особливості регулювання містобудівної діяльності в умовах воєнного стану та відбудови».

Реконструкція потребує подальшого вдосконалення законодавства в напрямі імплементації європейських стандартів сталого розвитку. Важливим є створення ефективних механізмів координації шляхом посилення ролі Державного агентства відновлення та розвитку інфраструктури, запровадження прозорих процедур публічних інвестицій, антикорупційних практик і залучення міжнародних фінансових інституцій. У контексті ідентичності правові норми мають забезпечити, щоб відбудова територій, зокрема деокупованих, не відтворювала радянсько-колоніальні моделі просторового планування, а формувала нову символічну та функціональну топографію з меморіальними комплексами, сучасними культурними хабами, інклюзивними громадськими просторами, що вшановують героїв війни та сприяють соціальній згуртованості.

Лише завдяки комплексному підходу нова українська ідентичність постане як синтез національного (самобутність, мова, традиції, історична пам'ять) та громадянського (політична лояльність, права людини, участь у демократичних процесах) елементів, збагаченого європейським виміром. Реконструкція за формулою «кращою, ніж була» означає створення міст і регіонів, у межах яких фізичний простір гармонійно поєднуватиметься з культурним. Це сприятиме подоланню травми, формуванню стійкості та запобіганню реваншистським настроям.

Ризики фрагментації можна мінімізувати через інклюзивну політику: забезпечення прав національних меншин і корінних народів, мовну політику, що поєднує утвердження української мови з повагою до культурного розмаїття, та постійний діалог держави з громадянським суспільством. Міжнародна підтримка має спрямовуватися не лише на «цеглу й бетон», а й на інституційну модернізацію, антикорупцію та культурну дипломатію.

Успішна реалізація цих перспектив залежатиме від політичної волі, ефективної координації, залучення приватного сектору та громадянського суспільства, а також від здатності суспільства перетворити досвід війни на спільний капітал гідності та єдності.

Висновки

Трансформація української національної та громадянської ідентичності в умовах повоєнної реконструкції є складним, багатовимірним процесом, що ґрунтується на міцних конституційно-правових засадах і підкріплюється динамікою соціокультурних змін, прискорених революційними подіями 2004 та 2013–2014 років, а також російською агресією з 2014 року, яка набула повномасштабного характеру 2022 року. Аналіз чинного законодавства засвідчує, що держава

створила достатньо розвинену нормативну базу, згідно з якою повоєнна реконструкція є не суто технічним відновленням інфраструктури, економіки чи житлового фонду, а глибоким ідентифікаційним проєктом творення нової України.

Конституція України зі змінами 2019 року закріплює європейську ідентичність Українського народу та незворотність європейського та євроатлантичного курсу як конституційної цінності. Це створює правовий фундамент, у межах якого будь-які реформи повоєнної відбудови мають відповідати принципам демократії, верховенства права, захисту прав людини та культурного розмаїття. Декомунізаційне законодавство й норми про увічнення перемоги над нацизмом забезпечують очищення публічного простору від тоталітарних та імперських маркерів, формуючи єдину історичну пам'ять, засновану на антиколоніальному наративі та визнанні злочинів проти українського народу.

Центральне місце в системі правового забезпечення трансформації посідає Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». Він вводить чіткі дефініції національної та громадянської ідентичності, трикомпонентну модель виховання й механізми протидії гібридним загрозам. У повоєнному контексті цей Закон має спрямувати відбудову деокупованих територій на інтеграцію населення через освітні програми, культурні ініціативи та координаційні ради, що запобігають ретравматизації та сприяють ментальному поверненню до українського правового та ціннісного поля.

Важливе значення для реконструкції ідентичності має Закон України «Про корінні народи України» у поєднанні зі Стратегією деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. Ці документи утворюють органічну нормативно-політичну систему та мають забезпечити когнітивну деокупацію, відновлення культурної спадщини, інтеграцію репатріантів і формування інклюзивної політичної нації, де культурне розмаїття стає джерелом сили, а не розколу.

Стратегія розвитку культури в Україні на період до 2030 року з операційним планом на 2025–2027 роки доповнює правову базу терапевтичною, мобілізаційною та інноваційною функціями культури. Відновлення культурної інфраструктури, підтримка креативних індустрій, цифровізація та культурна децентралізація дають змогу перетворити досвід війни на культурний наратив, що зміцнює соціальну згуртованість і впізнаваність України у світі.

План Відновлення України та Закон «Про особливості регулювання містобудівної діяльності в умовах воєнного стану та відбудови» інтегрують

ідентифікаційний вимір у практичну відбудову через принципи «будуй краще, ніж було», людиноцентричності та європейських стандартів сталого розвитку. Правові норми вимагають, щоб нова символічна топографія вшанувала героїв війни, сприяла соціальній згуртованості й уникала відтворення колоніальних моделей.

Отже, повоєнна реконструкція української ідентичності – це перехід від мобілізаційної єдності воєнного часу до тривалої ідентичності творення, спрямованої на модернізацію держави. Нова українська ідентичність постане як синтез національного та громадянського елементів, збагаченого європейським виміром і має вирізнятися стійкістю, інклюзивністю, критичним мисленням і здатністю протистояти гібридним загрозам. Успіх цієї трансформації залежить від ефективної імплементації законодавства на всіх рівнях, синергії держави, громадянського суспільства, ветеранських спільнот і міжнародних партнерів; постійного діалогу з населенням деокупованих територій для уникнення ретравматизації, моніторингу ефективності заходів з використанням чітких індикаторів, антикорупційного супроводу та

прозорості публічних інвестицій в культурну та освітню сферу. Лише за таких умов повоєнна реконструкція стане не лише відновленням «цегли й бетону», а й проектом творення нової України із сильною національною самосвідомістю, інклюзивною культурою, людиноцентричним підходом до відбудови та незворотним європейським вектором розвитку. Досвід війни має стати спільним надбанням гідності, єдності й незламності, а українська ідентичність остаточно утвердиться як ідентичність нації, яка вистояла, захисниці свободи та невіддільної частини європейської цивілізації.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

- [1] Antypovych, O.H., Chernysh, N.Y., Borysov, R.I., & Boretska, M.Yu. (2025). The phenomenon of Ukrainian resilience. *Bulletin of the V.N. Karazin Kharkiv National University. Series "Sociological studies of modern society: methodology, theory, methods"*, 55, 34-43. DOI: 10.26565/2227-6521-2025-55-04
- [2] Boryslavska, O. (2023). State language and constitutional identity of Ukraine: the nature of relationships. *Ukrainian Journal of Constitutional Law*, 3, 3-15. DOI: 10.30970/jcl.3.2023.1
- [3] Dodonov, R. (2022). Transformation of commemorative practices in Ukrainian historical discourse. *East*, 3(1), 5-14. DOI: 10.21847/1728-9343.2022.3(1).253628
- [4] Korotkykh, L.S. (2025). Implementation of the rights of indigenous peoples in wartime: international standards and Ukrainian development prospects. *Realities and prospects of socio-economic development during the war: materials of the International Conference* (pp. 88-91). Kyiv. DOI: 10.64076/eecsr250915.14
- [5] Koruts, U. (2020). Information warfare as a tool of war propaganda: legal grounds for counteraction. *Entrepreneurship, economy and law*, 8, 334-339. DOI: 10.32849/2663-5313/2020.8.55
- [6] Kritsak, I.V., Pryhotskyi, V.A., & Morozova, O.M. (2025). Frontier in the focus of criminological analysis: concept, content, dimensions. *Analytical and comparative law*, 2, 760-765. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.02.124
- [7] Kulyk, V. (2016). Language and Identity in Ukraine after Euromaidan. *Scientific Notes of the I.F. Kuras Institute of Political and Ethnonational Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 2, 90-103. DOI: 10.1080/09668136.2016.1147524
- [8] Lotiuk, O. (2025). Constitutional and legal instruments for the integration of temporarily occupied (uncontrolled) territories: international experience and challenges for Ukraine. *Ukrainian Journal of Constitutional Law*, 2, 38-44. DOI: 10.30970/jcl.2.2025.3
- [9] Patrichev, Iu. (2024). Law as a tool of collective memory formation: A study of Ukrainian "decommunisation laws". *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 9(3), 65-75. DOI: 10.56215/naiau-herald/3.2024.65
- [10] Polishchuk, Yu. (2024). National and civic identity in Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war: constants and changes. *Political studies*, 2(8), 73-93. DOI: 10.53317/2786-4774-2024-2-4
- [11] Potapenko, V., Tyshchenko, Yu., & Kaplan, Yu. (et al.). (2024). *Analysis of the main trends in the sphere of collective identities of Ukrainian society: challenges to national security*. V. Potapenko, Yu. Kaplan (Eds.). Kyiv: NISD. DOI: 10.53679/NISS-analytrep.2024.13

- [12] Reiman, B., Reiman, K., Sukhyi, O., & Pachkovskiy, Yu. (2025). Social stability of Ukrainian society in the conditions of war: historical and ideological challenges. *Axis of Europe*, 7, 126-145. DOI: 10.69550/3041-1467.7.333203
- [13] Thomson, V. (2020). Europeans but outside of the EU - the EU Soft Power of Attractiveness in Ukraine Between the Orange Revolution and Euromaidan. *The Canadian Journal of European and Russian Studies*, 13(2), 64-86. DOI: 10.22215/cjers.v13i2.2690
- [14] Vlasiuk, V. (2025). Decommunisation and decolonisation in Ukraine against the backdrop of Russian-Ukrainian civil conflict: status and prospects. *Ukrainian Chronicle*, 6, 30-37. DOI: 10.31470/2786-8583-2025-6-30-37
- [15] Volkivskiy, M.A. (2023). Civil Society in Ukraine: from the Orange Revolution to the Revolution of Dignity. *Political Life*, 4, 12-20. DOI: 10.18523/2617-2100.2023.6.48-55

Список використаних джерел

- [1] Антипович О. Г., Черниш Н. Й., Борисов Р. І., Борецька М. Ю. Феномен української резильєнтності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. 2025. Вип. 55. С. 34–43. DOI: 10.26565/2227-6521-2025-55-04
- [2] Бориславська О. Державна мова і конституційна ідентичність України: природа взаємозв'язків. *Український часопис конституційного права*. 2023. № 3. С. 3–15. DOI: 10.30970/jcl.3.2023.1
- [3] Dodonov R. Transformation of commemorative practices in Ukrainian historical discourse. *Схід*. 2022. Т. 3 (1). С. 5–14. DOI: 10.21847/1728-9343.2022.3(1).253628
- [4] Коротких Л. С. Реалізація прав корінних народів в умовах війни: міжнародні стандарти та українські перспективи розвитку. *Реалії та перспективи соціально-економічного розвитку під час війни* : матеріали Міжнар. конф. (Київ, 4 верес. 2025 р.). Київ, 2025. С. 88–91. DOI: 10.64076/eecsr250915.14
- [5] Коруц У. Інформаційна війна як інструмент пропаганди війни: правові підстави протидії. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 334–339. DOI: 10.32849/2663-5313/2020.8.55
- [6] Кріцак І. В., Пригоцький В. А., Морозова О. М. Фронтір у фокусі кримінологічного аналізу: поняття, зміст, виміри. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С. 760–765. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.02.124
- [7] Кулик В. Мова й ідентичність в Україні після Євромайдану. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2016. Вип. 2. С. 90–103. DOI: 10.1080/09668136.2016.1147524
- [8] Лотюк О. Конституційно-правові інструменти інтеграції тимчасово окупованих (непідконтрольних) територій: міжнародний досвід і виклики для України. *Український часопис конституційного права*. 2025. № 2. С. 38–44. DOI: 10.30970/jcl.2.2025.3
- [9] Patrichev Iu. Law as a tool of collective memory formation: A study of Ukrainian «decommunisation laws». *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*. 2024. Vol. 9. No. 3. P. 65–75. DOI: 10.56215/naiau-herald/3.2024.65
- [10] Поліщук Ю. Національна та громадянська ідентичності в Україні в умовах російсько-української війни: константи та зміни. *Політичні дослідження*. 2024. № 2 (8). С. 73–93. DOI: 10.53317/2786-4774-2024-2-4
- [11] Аналіз основних тенденцій у сфері колективних ідентичностей українського суспільства: виклики національній безпеці : аналіт. доп. / [В. Потапенко, Ю. Тищенко, Ю. Каплан та ін.] ; за ред. В. Потапенка, Ю. Каплан. Київ : НІСД, 2024. 68 с. DOI: 10.53679/NISS-analytrep.2024.13
- [12] Рейман Б., Рейман К., Сухий О., Пачковський Ю. Соціальна стійкість українського суспільства в умовах війни: історико-світоглядні виклики. *Вісь Європи*. 2025. Вип. 7. С. 126–145. DOI: 10.69550/3041-1467.7.333203
- [13] Thomson V. Europeans but outside of the EU - the EU Soft Power of Attractiveness in Ukraine Between the Orange Revolution and Euromaidan. *The Canadian Journal of European and Russian Studies*. 2020. No. 13 (2). P. 64–86. DOI: 10.22215/cjers.v13i2.2690
- [14] Власюк В. Декомунізація й деколонізація в Україні на тлі російсько-українського цивільного протистояння: стан та перспективи. *Український літопис*. 2025. Вип. 6. С. 30–37. DOI: 10.31470/2786-8583-2025-6-30-37
- [15] Волківський М. А. Громадянське суспільство в Україні: від Помаранчевої революції до Революції Гідності. *Політичне життя*. 2023. № 4. С. 12–20. DOI: 10.18523/2617-2100.2023.6.48-55

KUSHAKOVA-KOSTYTYSKA Nataliia

Doctor of Juridical Law, Professor, Professor of the Department of Theory, History and Philosophy of Law of the Educational and Scientific Institute of Law and Psychology of the National Academy of Internal Affairs

03035, 1 Solomiyanska Square, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1116-4751>;

PENDIURA Maksym

PhD in Law, Associate Professor, Head of the Department of Theory, History and Philosophy of Law of the Educational and Scientific Institute of Law and Psychology of the National Academy of Internal Affairs

03035, 1 Solomiyanska Square, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3589-0184>;

PYLYPENKO Viktoriia

PhD in History, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory, History and Philosophy of Law of the Educational and Scientific Institute of Law and Psychology of the National Academy of Internal Affairs

03035, 1 Solomiyanska Square, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2555-542X>

Legal and Sociocultural Foundations of the Transformation of Ukrainian National and Civic Identity in the Conditions of Post-War Reconstruction

Abstract. The article is devoted to a comprehensive analysis of the legal and socio-cultural mechanisms of the transformation of Ukrainian national and civic identity in the context of Ukraine's post-war reconstruction. Based on the analysis of current normative legal acts and sociological data, the study examines how the full-scale Russian aggression accelerated the processes of national consolidation, overcoming regional and linguistic divisions, and the establishment of European identity. The authors substantiate that post-war reconstruction should not be limited to the physical restoration of infrastructure, economy, and cities, but must also constitute a profound socio-cultural transformation aimed at strengthening national unity, restoring historical memory, overcoming postcolonial traumas, and forming a resilient identity of the "victorious nation". Particular attention is paid to the role of special legislation in ensuring the "cognitive de-occupation" of de-occupied territories, the integration of indigenous peoples (in particular, Crimean Tatars, Karaites, and Krymchaks), the development of creative industries, and the people-centered approach to reconstruction ("Build Back Better"). The article explores how the Orange Revolution, the Revolution of Dignity, and Russian aggression that began in 2014 and escalated into a full-scale invasion in 2022 radically accelerated the processes of national consolidation, the overcoming of regional and linguistic cleavages, the affirmation of European identity, and the formation of an inclusive political nation. The authors prove that the effective implementation of the existing normative legal framework, combined with the active participation of civil society, veterans' communities, and international partners, will make it possible to transform the experience of war into the foundation of a new Ukrainian identity – consolidated, inclusive, and European-oriented – capable of ensuring the long-term resilience of the state in the face of contemporary hybrid challenges.

Keywords: Ukrainian identity; post-war reconstruction; national security; decommunization; European integration; cultural policy; civic consciousness.

DOI: 10.33270/02263101.2
УДК 340.12

БРОВКО Наталія*

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного права та теоретико-правових дисциплін Білоцерківського національного аграрного університету 09100, пл. Соборна, 8/1, м. Біла Церква, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3525-2817>

Аналіз проблемних питань діяльності благодійних організацій в Україні (з урахуванням досвіду США)

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена наявністю проблем у діяльності благодійних організацій в Україні. Метою дослідження є здійснення всебічного аналізу правової регламентації благодійної діяльності в Україні та США з метою використання позитивного досвіду для української держави. Проаналізовано проблемні питання діяльності благодійних організацій в Україні та США, виявлено недоліки й позитивні практики. Автор стверджує, що сфера благодійництва має достатню правову регламентацію. Попри численні позитивні практики, вона має недоліки й проблеми. Україна може врахувати досвід реформування благодійної сфери Сполучених Штатів Америки і використати його для вдосконалення національних нормативів у сфері благодійництва, зокрема формування розуміння благодійництва у свідомості не лише як суспільно необхідної діяльності, а й стилю життя, державного регулювання та підтримки благодійної діяльності, надання свободи в діяльності благодійних організацій. Як висновок, зазначено, що національне законодавство потребує вдосконалення з метою підтримки й розвитку інституту благодійництва та суб'єктів, які здійснюють таку діяльність. Обґрунтовано необхідність закріплення правового статусу та гарантій діяльності волонтерів і доведено необхідність прийняття Закону, що буде регулювати процес надання й отримання гуманітарної допомоги. Під час написання статті використано загальнонаукові й спеціально-юридичні методи та комплексний підхід. Практична значущість дослідження полягає в тому, що автор визначив заходи щодо вдосконалення правового регулювання благодійної діяльності в Україні на основі виявлених проблем в їхній діяльності з урахуванням позитивного досвіду та недоліків у законодавстві США.

Ключові слова: благодійність; благодійні організації; волонтерство; благодійна діяльність; правове регулювання.

Історія статті:

Отримано: 09.03.2026
Прийнято: 13.04.2026
Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:

Бровко Н. Аналіз проблемних питань діяльності благодійних організацій в Україні (з урахуванням досвіду США). *Філософські та методологічні проблеми права*. 2026. № 1 (31). С. 17–24. DOI: 10.33270/02263101.2

*Відповідальний автор

© Бровко Н., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Вступ

Право на об'єднання в організації є конституційно передбаченим правом. Важливим є об'єднання в організації для здійснення благодійництва. Благодійні організації відіграють важливу роль у розбудові України. Це інституція, яка надає соціальну підтримку потребуючим верствам населення (Zhytnyk, 2014). Беззаперечним є вплив благодійних організацій на розвиток громад і здійснення заходів, що спрямовані на розвиток адміністративної одиниці. Вагомою є роль таких організацій у здійсненні культурних та освітніх ініціатив, що поліпшує інтелектуальний потенціал держави (Kochnova, 2009). Для реалізації їх функцій та забезпечення можливості виконувати свої завдання вони повинні мати надійну правову основу діяльності.

Здійснення доброчинності є гуманістичним покликом для надання допомоги й підтримки тим, хто її потребує (Kostytskiy et al., 2022). Благодійна діяльність підтримується та заохочується кожною державою на законодавчому рівні. Нині благодійні організації стикаються з перешкодами, що не надає їм можливості цілком реалізовувати свої повноваження. Норми Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» вирізняються невичерпністю, правовою невизначеністю, подекуди відсутністю актуальності, що не дає змоги, на нашу думку, відкрито здійснювати та пропагувати благодійність (Brovko, 2024a). Постала потреба в зміні підходів до благодійництва з урахуванням зарубіжного досвіду, визначенні конституційного статусу благодійних організацій, забезпеченні фундаменту для їх функціонування в контексті правової та соціальної держави.

Питанням діяльності благодійних організацій присвячено роботи вчених. Попри праці, у яких досліджено питання правової регламентації діяльності благодійних організацій, наявні проблеми, що потребують подальшого аналізу. Їх дослідження, виявлення шляхів подолання проблем, урахування позитивних практик є метою цієї роботи.

Матеріали та методи

Для досягнення поставленої мети використано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання: діалектичний метод – для пошуку підходів до реформування чинного національного законодавства у сфері благодійництва; системний метод – для дослідження позитивних практик і недоліків законодавства США та законодавства України; порівняльно-правовий метод – для аналізу законодавства США та законодавства України щодо правової регламентації діяльності благодійних організацій, формулювання пропозицій щодо усунення проблем в їхній діяльності та вдосконалення національного законодавства; формально-логічний метод – для формулювання

пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства з урахуванням аналізу законодавства США; методи аналізу, синтезу – для дослідження недоліків у політиці підтримки благодійництва.

Результати обговорення

Попри наявну правову базу, що визначає діяльність благодійних організацій в Україні, можна стверджувати про відсутність усталених відносин між ними та громадянами, владою, медіа. Це призводить до недовіри до діяльності таких об'єднань, недостатньої комунікації та співпраці із зацікавленими суб'єктами та є перешкодами для реалізації ними своїх завдань. Закони України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про гуманітарну допомогу», «Про волонтерську діяльність», «Про адміністративну процедуру», правові норми Цивільного, Господарського, Податкового кодексів, що визначають функціонування благодійних організацій, є неконкретизованими, містять суперечності й потребують удосконалення. Кроки щодо сприяння волонтерській діяльності та її розвитку є недостатніми. Попри прийняття низки законопроектів, що передбачають додаткові напрями волонтерства в умовах війни, внесення змін до Закону України «Про гуманітарну допомогу» щодо ввезення до України гуманітарної допомоги з використанням Автоматизованої системи реєстрації¹, такі заходи не здатні повністю врегулювати статус і діяльність благодійних організацій, які займаються благодійністю та волонтерством.

Події в державі й активні процеси євроінтеграції сприяють утворенню й активізації діяльності благодійних організацій. Тому актуальним є питання вдосконалення правової бази, що регламентує процес надання й отримання допомоги тим, хто її потребує. Розроблення та впровадження чітких нормативів надасть можливість забезпечити ефективне регулювання благодійництва, нагляд за діяльністю благодійних організацій і забезпечення якості й прозорості надання ними допомоги та послуг (Bekkers, & Wierking, 2011).

Як відомо, благодійні організації здійснюють благодійну діяльність з метою допомоги тим, хто її потребує, задля сприяння законним інтересам у сферах благодійної діяльності, а також для розвитку й підтримки різних сфер і суспільних

¹ Про внесення змін до деяких законів України щодо ввезення, обліку, розподілу гуманітарної допомоги, особливостей оподаткування відповідних операцій та подання звітності: Закон України від 8 листоп. 2023 р. № 3448-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3448-20#n37>

інтересів¹. Соціальна підтримка вразливих груп населення є пріоритетом їхньої діяльності.

Специфічними формами благодійництва є меценатство, спонсорство й волонтерство, діяльність яких регламентована законодавством у вигляді закріплених правових норм, що визначають статус таких суб'єктів (Helmke, & Levitsky, 2004). Одним з напрямів діяльності благодійних організацій є надання гуманітарної допомоги, хоча в Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» про це безпосередньо не зазначено. Натомість у Законі України «Про гуманітарну допомогу» законодавець акцентує, що «гуманітарна допомога є цільовою, адресною, безоплатною допомогою, яка проявляється у різній формі та видах», тобто фактично є благодійністю або благодійною допомогою². Волонтерська діяльність є «добровільною, неприбутковою діяльністю, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги – безоплатного надання робіт та послуг»³, тобто є формою благодійної діяльності. Ю. Асадчев (2019) пропонує конкретизувати форми благодійництва, зосереджуючи увагу на волонтерстві, меценатстві, гуманітарній допомозі та безоплатному донорстві.

Отже, декілька національних нормативів фактично відображають сутність благодійної діяльності, акцентуючи на правовому регулюванні її різновидів. Тому до суб'єктів надання благодійної допомоги слід віднести благодійні товариства, благодійні установи, благодійні фонди, волонтерів-фізичних осіб, що перебувають в Україні або за її межами, які добровільно надають гуманітарну допомогу, юридичних осіб, що створені та зареєстровані для надання такої допомоги.

Проаналізуємо проблемні питання діяльності благодійних організацій та недоліки, пов'язані з цим. Нині в Україні спостерігається зростання кількості благодійних організацій та осіб-волонтерів. Значна кількість громадян визнають себе волонтерами та здійснюють благодійність без офіційної реєстрації. Іноземні громадяни, займаючись волонтерством в Україні, не мають відповідного правового статусу й гарантій. Відсутність державної базової підтримки осіб, які здійснюють волонтерську діяльність, потребує законодавчого врегулювання цього питання, зокрема щодо спрощення процедури легалізації іноземців, які є гуманітарними працівниками та

займаються волонтерством, процедури отримання ними посвідки на тимчасове проживання на території України для здійснення такої діяльності, закріплення гарантій щодо страхування життя та здоров'я волонтерів.

Аналізуючи волонтерство як форму благодійництва, зазначимо, що до волонтерської діяльності активно долучається молодь, однак її правовий статус залишається невизначеним. Тому доречним є внесення змін до Закону України «Про основні засади молодіжної політики», визначивши у ньому умови залучення до волонтерства дітей, що не досягли 14-річного віку, їхній статус і гарантії. Важливо розвивати у громадській свідомості розуміння мети та завдань волонтерства, культуру благодійництва й меценатства, особливо серед молоді. Зазначене питання має бути пріоритетним для відповідного відомства, органів виконавчої влади, що здійснюють політику в освітній сфері шляхом передбачення цих питань у Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні, Концепції розвитку громадянської освіти в Україні як на державному, так і на регіональному рівнях.

Для налагодження співпраці між представниками активних благодійних (волонтерських) організацій та представниками влади на місцевому рівні доречним є обговорення нагальних проблемних питань з подальшою реалізацією їх на державному рівні.

Суттєвим недоліком у політиці підтримки благодійництва є неповне розуміння й усвідомлення законодавцем ролі осіб-благодійників і благодійних організацій для розвитку держави. Аналізуючи Стратегію утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках, затверджену Постановою Кабінету Міністрів України, зазначимо, що єдиним завданням Стратегії, що стосується напряму утвердження української національної та громадянської ідентичності, де враховано роль волонтерів, є «формуванні активної життєвої та громадянської позиції, здатності брати участь у житті суспільства, органів місцевого самоврядування та в управлінні на різних рівнях, зокрема у волонтерській діяльності»⁴. Проблемним питанням сьогодення є відсутність державної цільової програми сприяння розвитку волонтерської діяльності. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–

¹ Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>

² Про гуманітарну допомогу: Закон України від 22 жовт. 1999 р. № 1192-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text>

³ Про волонтерську діяльність: Закон України від 19 квіт. 2011 р. № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>

⁴ Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках: постанова Кабінету Міністрів України від 15 груд. 2023 р. № 1322. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-п#Text>

2026 роки визначає одним зі стратегічних завдань розвиток волонтерської діяльності, однак низка питань залишається відкритою¹. Розроблення Державної програми з розвитку волонтерської діяльності надасть можливість здійснювати підтримку та контроль діяльності таких об'єднань, надавати їм підтримку, розуміти нагальні проблеми та вчасно реагувати на них.

Нагальним є вирішення питання унеможливлення зловживання волонтерством у власних цілях. Проблемою, яка потребує розв'язання на державному рівні, є створення благодійних організацій без реального наміру здійснювати таку діяльність (Hryshchuk, 2003), зокрема, для відмивання доходів, які отримані незаконним шляхом, ухилення від сплати податків, нецільового використання благодійних коштів, фінансування організованих злочинних угруповань, тероризму, піару, власного незаконного збагачення. Діяльність таких організацій підриває мету та сутність благодійності й нівелює її сутність. Слід забезпечити прозорість діяльності та звітність благодійних організацій, здійснення аудиту, посилити кримінальну відповідальність за порушення законодавства у сфері благодійництва, активно залучати громадськість до моніторингу та нагляду за діяльністю благодійних організацій. Створення координаційного контролюючого органу за благодійною діяльністю надасть можливість гарантувати якість і прозорість надання ними допомоги.

Важливим є посилення звітності за використанням благодійної допомоги. З цією метою рекомендовано активізувати взаємодію благодійних організацій з органами місцевого самоврядування, які мають інформувати громадськість щодо активностей благодійництва, залучати громадян до участі й сприяння волонтерству.

Органи державної влади та місцевого самоврядування, ОТГ, які отримують благодійну допомогу, мають оприлюднювати інформацію про її надходження, використання благодійних пожертв і ці питання повинні бути нормативно закріплені як обов'язок посадових осіб та очільників влади.

Для приймання матеріальних цінностей, що надходять як благодійна допомога, наказом по установі рекомендовано створити комісію з оприбуткування матеріальних цінностей. Благодійна допомога у вигляді виконаних робіт чи послуг має бути оформлена актами прийняття-

¹ Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки : Указ Президента України від 27 верес. 2021 р. № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>

передання їх результатів². Попри вже наявні Рекомендації вважаємо за доцільне законодавчо врегулювати процедуру отримання та розподілу благодійної допомоги на місцевому рівні шляхом запровадження автоматизованої системи її декларування та звітування про використання й надання.

Для ефективного здійснення своєї діяльності благодійним організаціям слід бути гнучкими, вчасно реагувати на зміни в суспільному та політичному житті та корегувати власні програми діяльності. Бути гнучким означає рух у напрямку розв'язання соціальних проблем, розроблення нових програм, пошук партнерів і меценатів. Це вимагає відкритості для громадськості, що призведе до підвищення довіри й отримання підтримки (Brennan, 2022).

Доволі важливим є питання фінансової підтримки. Необхідно передбачити видатки в державному бюджеті на фінансування розвитку волонтерства та волонтерської діяльності. Своєю чергою, органи місцевого самоврядування мають закладати в межах місцевих бюджетів видатки на підтримку місцевих програм розвитку волонтерства в громадах.

Для розвитку благодійництва необхідно спростити доступ до інформації щодо створення й реєстрації благодійних організацій (Farbota, 2015). Доречним є створення консультаційних центрів для громадян, які інформуватимуть громадськість про процедуру реєстрації громадських і благодійних організацій, особливостей їхньої діяльності та функціонування. Слід зосередити увагу й на спрощенні процесу реєстрації благодійної організації. Лише зареєстрована благодійна організація може отримувати грантову підтримку, брати участь у проєктах міжнародної допомоги, співпрацювати з владою, бізнесом, зарубіжними організаціями громадянського суспільства (Walk, & Peterson, 2023).

Слід акцентувати на взаємодії держави з благодійними організаціями, яка здійснюється шляхом укладення угод про співпрацю, зокрема для допомоги бездомним, надання медичної та психологічної допомоги й догляду; надання фінансування організаціям для реалізації

² Щодо особливостей реалізації заборони на одержання пільг, послуг і майна органами державної влади та органами місцевого самоврядування (ст. 54 Закону України «Про запобігання корупції») та відповідальності за прийняття рішень щодо осіб, які прийняли такі пільги, послуги і майно: роз'яснення Національного агентства з питань запобігання корупції від 19 листоп. 2021 р. № 54. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/documents/roz-yasnennya-vid-19-11-2021-54-shhodo-osoblyvostej-realizatsiyi-zaborony-na-oderzhannya-pilg-poslug-i-majna-organamy-derzhavnoyi-vlady-ta-organamy-mistsevogo-samovryaduvannya-st-54-zakonu-ukrayiny-p/?hilite=>

благодійних програм і проєктів; залучення благодійних організацій до державних програм соціального захисту; проведення спільних заходів збирання коштів для реалізації важливих для спільноти проєктів. Однак під час такої взаємодії держава перекладає на них власні функції соціального захисту. Це відбувається як логічна передумова її діяльності, оскільки благодійні організації мають більш гнучку структуру, можуть оперативніше реагувати на потреби громадян (Yang, & Babiak, 2023). Побутує думка, що благодійність є «відповіддю суспільства на бідність». Тому слід враховувати такі варіації, не допускаючи ситуації, яка виникла в Австралії, коли держава передає низку соціальних функцій благодійним організаціям, культивуючи благодійність, однак при цьому втрачає одну зі своїх характеристик – соціальної держави, що призводить до благодійності як самоцілі. У результаті держава відходить від свого основного призначення – забезпечення людського блага, не приділяючи уваги діяльності, спрямованій на подолання бідності (Parsell, Clarke, & Perales, 2021).

Важливо, щоб у такій взаємодії благодійні організації не потрапляли у залежність від держави, а держава не перекладала на них свою основну функцію соціального захисту. Співпраця повинна забезпечувати компліментарність й уникнення дублювання функцій, що потребує належного правового регулювання та закріплення правового статусу благодійних організацій.

Визначаючи проблемні питання в діяльності благодійних організацій, слід врахувати досвід США, де культура благодійництва є поширеною і визначається як «усвідомлена необхідність». Активне пропагування благодійності й волонтерство починається в закладах освіти – до волонтерства активно залучаються здобувачі освіти, воно є частиною освітнього курсу, дає змогу здійснювати благодійну діяльність на вибір у тій сфері, яка цікавить особистість, і координується Асоціацією професійного фандрайзингу (Association of Fundraising Professionals)¹.

Благодійництво у США – це не лише соціально необхідна діяльність, а й стиль життя, усвідомлена потреба допомогти ближньому, місту, округу, державі. Американське законодавство не містить жорстких норм державного регулювання благодійної діяльності, однак це не надає благодійним організаціям широких повноважень чи великої свободи діяльності. Законодавство прямо забороняє здійснювати махінації організації або її керівникам, однак не встановлює порядок, як слід «здійснювати» благодійність. Така самостійність дає можливість благодійникам обирати способи та форми філантропії (Giacomin,

& Jones, 2022), зокрема вони мають можливість обирати між двома організаційними формами благодійних організацій, які будуть функціонувати: неприбутковою корпорацією та благодійним фондом (Galle, 2012).

Щодо державного нагляду за діяльністю американських благодійних організацій, він здійснюється Генеральними прокурорами відповідних штатів, однак вони мають не лише контрольні повноваження, а й надають допомогу й підтримку щодо виконання благодійними організаціями зобов'язань, поліпшення управління, надання допомоги у реструктуризації або ліквідації (Nowis, 2022). На федеральному рівні контроль за діяльністю благодійних організацій покладено на Державну податкову службу. Певну контролюючу роль має Міністерство фінансів США.

Реєстрація благодійних організацій здійснюється державним секретарем штату. Благодійні організації мають щорічно звітувати про власну діяльність, однак звіти є досить поверхневими. Сучасне американське законодавство має дещо уніфіковану концепцію благодійності: більшість організацій можуть претендувати на отримання пільг і субсидії, довівши, що вони можуть надати суспільству те, що надати інші не можуть. Благодійні фонди можуть бути звільнені від федерального оподаткування, що є стимулом для їхньої діяльності, однак мають надати Податковій службі свої організаційні документи та зробити вільним доступ до своєї діяльності для громадськості. Важливим у законодавстві США є те, що організації, які претендують на звільнення від оподаткування, мають надавати інформацію про свою діяльність громадськості, яка може вирішувати, чи варта конкретна організація права на податкові пільги, чи слід донорам підтримувати ці організації та чи потрібні зміни в законодавстві щодо діяльності таких організацій (Galle, 2012).

Щодо проблем американського законодавства, то однією з них є незахищеність донорів. Донор може на свій розсуд надавати благодійні пожертви певній організації, яка, своєю чергою, може не використати внесок або використати не так, як розпорядився донор, може змінити свою початкову місію або методи її реалізації.

У США є значна кількість суб'єктів, які контролюють благодійні організації. Організації мають оприлюднювати відомості про свою місію, програму, управління, людські ресурси, фінансовий менеджмент, публічну підзвітність і комунікації, а також публічну та громадську політику (Brennan, 2022). Фактично, благодійні організації контролюються державою та громадською (Walk, & Peterson, 2023). Громадський контроль має свої переваги й недоліки, оскільки благодійна організація, маючи свободу дій, має орієнтуватися на вимоги громадської спільноти, які можуть бути різними та неоднозначними. Однак такий досвід є позитивним і може бути

¹ Association of Fundraising Professionals. URL: <http://www.afpnet.org/>

запозичений Україною під час реформування національного законодавства.

Аналізуючи американський досвід благодійництва, зазначимо, що позитивним у законодавстві є нормування та регулювання благодійної діяльності, воно спрямоване на підтримку сильних сторін і можливостей організацій. Це надає можливість виокремити благодійні організації, що сприяють підвищенню добробуту, надати їм пільги й стимули та відділити від тих, що мають корисливу мету (Galle, 2012).

Висновки

Кожна держава підтримує благодійництво шляхом унормування положень щодо його здійснення на державному рівні через реалізацію державної політики. Досвід США може бути врахований Україною та може бути корисним у питанні реформування законодавства про благодійні організації, зокрема у питаннях, що передбачають стимулювання розвитку благодійництва шляхом запровадження пільгового механізму для благодійних організацій та звільнення їх від оподаткування, передбачення звітування й інформування суспільства про діяльність благодійних організацій про надходження та використання пожертв і внесків як обов'язок, популяризувати благодійництво шляхом правової пропаганди, правового виховання молоді з метою формування гуманного суспільства та підвищення довіри до діяльності благодійних організацій (Brovko, 2024b).

Нині українське законодавство, що регламентує діяльність благодійництва та благодійних організацій, є недосконалим і потребує змін. Зокрема, необхідні доповнення до Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні

організації». Пропонуємо визначити меценатство й волонтерську діяльність формами благодійництва, що надасть можливість чітко окреслити напрями благодійницької діяльності, суб'єктів її здійснення, сприятиме розумінню такої діяльності громадськістю. Вимогою часу є прийняття Стратегії розвитку та підтримки благодійництва в Україні та відповідного органу, що буде володіти повноваженнями здійснювати контроль-наглядову державну діяльність за сферою благодійництва. Прийняття Закону України «Про підстави та порядок надання гуманітарної допомоги» надасть можливість визначити види, підстави, процедуру надання такої допомоги, зафіксувати форми звітності й контролю за нею, законодавчо визначити статус бенефіціарів, передбачити рівні можливості щодо вибору ним виду й обсягу благодійної допомоги. Шляхом внесення змін до чинного законодавства України закріпити правовий статус неповнолітніх осіб-волонтерів, передбачити гарантії щодо страхування життя й здоров'я волонтерів, врегулювати питання спрощеної процедури легалізації іноземців та осіб без громадянства, які здійснюють волонтерську діяльність.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

- [1] Asadchev, Yu. (2019). *Problematic aspects of charitable organisations' activities in Ukraine and ways to solve them*. Retrieved from <https://uwcfoundation.com/ua/blagotvoritelnost-v-ukraine/charity-in-ukraine-problems>
- [2] Bekkers, R., & Wiepking, P. (2011). A Literature Review of Empirical Studies of Philanthropy: Eight Mechanisms That Drive Charitable Giving. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 40(5), 24-973. DOI: 10.1177/0899764010380927
- [3] Brennan, M. (2022). *Media Confidence Ratings at Record Lows*. Retrieved from <https://news.gallup.com/poll/394817/media-confidence-ratings-record-lows.aspx>
- [4] Brovko, N.I. (2024a). Development of public initiatives in Ukraine in the process of European integration. *Actual researches of legal and historical science*, 64, 47-49. Retrieved from URL: <https://rep.btsau.edu.ua/handle/BNAU/12605>
- [5] Brovko, N.I. (2024b). Philosophical and legal analysis of charity. *The rule of law*, 53, 32-43. DOI: 10.18524/2411-2054.2024.53.300716
- [6] Farbota, M.R. (2015). Legal status of mass media in the Internet environment. *Information and law*, 2(14), 92-97. DOI: 10.37750/2616-6798.2015.2(14).272698
- [7] Galle, B. (2021). The Role of Charity in a Federal System. *William & Mary Law Review*, 53(3), 777-851. Retrieved from <https://scholarship.law.wm.edu/wmlr/vol53/iss3/2>
- [8] Giacomini, V., & Jones, G. (2022). Drivers of Philanthropic Foundations in Emerging Markets: Family, Values and Spirituality. *Journal of Business Ethics*, 180(1), 263-282. DOI: 10.1007/s10551-021-04875-4
- [9] Helmke, G., & Levitsky, S. (2004). Informal Institutions and Comparative Politics: A Research Agenda. *Perspectives on Politics*, 2(4), 725-740. DOI: 10.1017/s1537592704040472

- [10] Hryshchuk, A. (2003). The role of non-profit charitable organisations in providing social services to the population. *Legal Scientific Electronic Journal*, 3, 315-318. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-2/72
- [11] Kochnova, O. (2009). Charity as a sociocultural phenomenon (cultural analysis). *Extended abstract of candidate's thesis*. Simferopol.
- [12] Kostytskiy, M., Kushakova-Kostytska, N., Brovko, N., Tereshchuk, M., & Arhat, Ya. (2022). The issue of developing legal consciousness of the population in contemporary Ukrainian community (example of rural inhabitants). *Amazonia Investiga*, 11(52), 142-147. DOI: 10.34069/AI/2022.52.04.15
- [13] Nows, D. (2022). Modernizing charitable fundraising regulation. *Drexel Law Review*, 69, 69-121. Retrieved from https://drexel.edu/~media/Files/law/law%20review/v14-1/Nows_69.ashx
- [14] Parsell, C., Clarke, A., & Perales, F. (2021). Poverty by Design: The Role of Charity and the Cultivated Ethical Citizen. *Social Policy and Society*, 21(4), 525-541. DOI: 10.1017/S1474746421000312
- [15] Walk, M., & Peterson, E. (2023). Volunteers as active shapers of their work: the role of job crafting in volunteer satisfaction and organizational identification. *Voluntas: international journal of voluntary and nonprofit organizations*, 34(2), 289-300. DOI: 10.1007/s11266-022-00462-x
- [16] Yang, D., & Babiak, K. (2023). A Study on Corporate Foundation and Philanthropy: Does Governance Matter for Organizational Performance? *Nonprofit Management and Leadership*, 34(1), 59-80. DOI: 10.1002/nml.21555
- [17] Zhytnyk, O. (2014). The concept of justice in contemporary scientific research. *Philosophical and methodological problems of law*, 1, 58-67. Retrieved from URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fmpp_2014_1_9

Список використаних джерел

- [1] Асадчев Ю. Проблемні аспекти діяльності благодійних організацій в Україні та шляхи їх вирішення. 2019. URL: <https://uwcfoundation.com/ua/blagotvoritelnost-v-ukraine/charity-in-ukraine-problems>
- [2] Bekkers R., Wiepking P. A Literature Review of Empirical Studies of Philanthropy: Eight Mechanisms That Drive Charitable Giving. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*. 2011. Vol. 40 (5). P. 924–973. DOI: 10.1177/0899764010380927
- [3] Brennan M. Media Confidence Ratings at Record Lows. 2022. URL: <https://news.gallup.com/poll/394817/media-confidence-ratings-record-lows.aspx>
- [4] Бровко Н. І. Розвиток громадських ініціатив в Україні в процесі євроінтеграції. *Актуальні дослідження правової та історичної науки*. 2024. Вип. 64. С. 47–49. URL: <https://rep.btsau.edu.ua/handle/BNAU/12605>
- [5] Бровко Н. І. Філософсько-правовий аналіз благодійності. *Правова держава*. 2024. № 53. С. 32–43. DOI: 10.18524/2411-2054.2024.53.300716
- [6] Farbota M. R. Legal status of mass media in the Internet environment. *Information and law*. 2015. No. 2 (14). P. 92–97. DOI: 10.37750/2616-6798.2015.2(14).272698
- [7] Galle B. The Role of Charity in a Federal System. *William & Mary Law Review*. 2012. No. 53 (3). P. 777–851. URL: <https://scholarship.law.wm.edu/wmlr/vol53/iss3/2>
- [8] Giacomin V., Jones G. Drivers of Philanthropic Foundations in Emerging Markets: Family, Values and Spirituality. *Journal of Business Ethics*. 2022. No. 180 (1). P. 263–282. DOI: 10.1007/s10551-021-04875-4
- [9] Helmke G., Levitsky S. Informal Institutions and Comparative Politics: A Research Agenda. *Perspectives on Politics*. 2004. No. 2 (4). P. 725–740. DOI: 10.1017/s1537592704040472
- [10] Грищук А. Роль неприбуткових благодійних організацій у наданні соціальних послуг населенню. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 315–318. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-2/72
- [11] Кочнова О. А. Благодійність як соціокультурний феномен (культурологічний аналіз) : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 26.00.01. Сімферополь, 2009. 35 с.
- [12] Kostytskiy M., Kushakova-Kostytska N., Brovko N., Tereshchuk M., Arhat Ya. The issue of developing legal consciousness of the population in contemporary Ukrainian community (example of rural inhabitants). *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11. No. 52. P. 142–147. DOI: 10.34069/AI/2022.52.04.15
- [13] Nows D. Modernizing charitable fundraising regulation. *Drexel Law Review*. 2022. Vol. 69. P. 69–121. URL: https://drexel.edu/~media/Files/law/law%20review/v14-1/Nows_69.ashx
- [14] Parsell C., Clarke A., Perales F. Poverty by Design: The Role of Charity and the Cultivated Ethical Citizen. *Social Policy and Society*. 2021. No. 21 (4). P. 525–541. DOI: 10.1017/S1474746421000312
- [15] Walk M., Peterson E. Volunteers as active shapers of their work: the role of job crafting in volunteer satisfaction and organizational identification. *Voluntas: international journal of voluntary and nonprofit organizations*. 2023. No. 34 (2). P. 289–300. DOI: 10.1007/s11266-022-00462-x
- [16] Yang D., Babiak K. A Study on Corporate Foundation and Philanthropy: Does Governance Matter for Organizational Performance? *Nonprofit Management and Leadership*. 2023. No. 34 (1). P. 59–80. DOI: 10.1002/nml.21555
- [17] Житник О. Поняття справедливості в сучасних наукових дослідженнях. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2014. № 1. С. 58–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fmpp_2014_1_9

BROVKO Nataliia

Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Constitutional Law and Theoretical and Legal Disciplines of the Bila Tserkva National Agrarian University
09100, 8/1 Soborna Sq., Bila Tserkva, Ukraine
ORCID: <https://0000-0003-3525-2817>

Analysis of Problematic Issues in the Activities of Charitable Organisations in Ukraine (Taking Into Account the Experience of the United States)

Abstract. The relevance of the study is determined by the existence of problems in the activities of charitable organisations in Ukraine. The aim of the study is to conduct a comprehensive analysis of the legal regulation of charitable activities in Ukraine and the United States with a view to using positive experience for the Ukrainian state. Problematic issues in the activities of charitable organisations in Ukraine and the United States are analysed, and shortcomings and positive practices are identified. The author argues that the field of charity has sufficient legal regulation. Despite numerous positive practices, it has shortcomings and problems. Ukraine can take into account the experience of reforming the charitable sphere in the United States and use it to improve national standards in the field of charity, in particular, to form an understanding of charity in the minds of people not only as a socially necessary activity, but also as a lifestyle, state regulation and support of charitable activities, and freedom in the activities of charitable organizations. In conclusion, it is noted that national legislation needs to be improved in order to support and develop the institution of charity and entities engaged in such activities. The need to consolidate the legal status and guarantees of volunteer activities is justified, and the need to adopt a law regulating the process of providing and receiving humanitarian aid is proven. In writing this article, general scientific and special legal methods and a comprehensive approach were used. The practical significance of the study lies in the fact that the author has identified measures to improve the legal regulation of charitable activities in Ukraine based on the problems identified in their activities, taking into account the positive experience and shortcomings in US legislation.

Keywords: charity; charitable organisations; volunteering; charitable activities; legal regulation of charitable activities.

DOI: 10.33270/02263101.3
УДК 001.102:351.751

ВОВК Вікторія*

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії держави і права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
29000, вул. Героїв Майдану, 8, м. Хмельницький, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0588-2095>

«Забруднена інформація» та фейкові новини

Анотація. Статтю присвячено актуальним проблемам сучасного інформаційного простору та питанням розуміння феномену неправдивої/шкідливої інформації. Зауважено, що на позначення такої інформації ще не запропоновано єдиного терміна, а тому більшість англійських учених послуговується парасольковим терміном «забруднена інформація». У статті висвітлено змістове наповнення цього поняття. Доведено, що феномен «забрудненої інформації» є побічним ефектом цифрової епохи. Увагу зосереджено на питанні диференціації «забрудненої інформації» та фейкових новин. На основі аналізу англійських джерел з'ясовано, що поняття «фейкові новини» є оксюмороном, оскільки, за своїм значенням, вони підривають довіру до правдивості новин. Акцентовано на причинах не послуговуватися терміном «фейкові новини»: по-перше, він широко застосовується в політичній сфері для забезпечення інтересів політиків і політичних партій, по-друге, не охоплює весь обсяг неправдивої, сфабрикованої, спотвореної та маніпулятивної інформації, яка є в інформаційному просторі. Визначено, що поняття «забруднена інформація» має негативну конотацію, оскільки позначає таку інформацію, яка, з одного боку, здатна завдати шкоди, формуючи небажані й небезпечні погляди та переконання у споживачів; а з іншого – засмічує інформаційне поле. Виокремлено основні причини її появи: досягнення політичної мети, здобуття перемоги в умовах відкритої та прихованої агресії, бажання одержання грошову винагороду; пропаганда; прагнення сатириків розважити аудиторію або донести до аудиторії певний меседж (інколи ці два аспекти поєднуються); розмивання меж між новинним і розважальним контентом. «Забруднена інформація» поширюється транстериторіально завдяки технологічній простоті копіювання, репостингу, переходу за посиланнями тощо. Основними її видами є: дезінформація, помилкова інформація, зловмисна інформація. В умовах ведення мережевої війни «забруднена інформація» може використовуватися як різновид інформаційної зброї для одержання переваги. У статті зазначено, які засоби й інструменти протистояння їй є дієвими й недієвими.

Ключові слова: інформація; «забруднена інформація»; шкода; фейкові новини; пропаганда; дезінформація; маніпуляція; наратив; безпека; національна безпека.

Історія статті:

Отримано: 16.03.2026
Прийнято: 20.04.2026
Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:

Вовк В. «Забруднена інформація» та фейкові новини. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2026. № 1 (31). С. 25–31. DOI: 10.33270/02263101.3

*Відповідальний автор

© Вовк В., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Вступ

До кінця ХХ століття новини та інформаційний контент, який пропонувався споживачеві, сприймалися, за замовчуванням, як правдиві та як такі, що адекватно висвітлюють події та відображають реальність. З настанням інформаційної ери змінилися форми та способи поширення інформації, зокрема й новинної. Але водночас доступ до мережі Інтернет надає необмежені можливості в споживанні й поширенні інформації, яка не завжди є правдивою. Крім того, сучасне вільне поводження з інформацією також пов'язане з її кількісною характеристикою. Частина інформації є позитивною за своїм змістом, частина – неправдивою або такою, яка є шкідливою чи нав'язливою. На позначення «некорисної» інформації в англійськомовних наукових джерелах усе частіше використовується термін «information disorder», який українською можна перекласти як «забруднена інформація», «інформаційний бруд», «інформаційний безлад», «інформаційний шум», «інформаційний розлад». У межах цієї статті ми будемо послуговуватися терміном «забруднена інформація».

Питання «забрудненої інформації» висвітлювали у своїх працях такі дослідники, як: К. Уордл, Х. Дерахшан (2017), які запропонували вживати парасольковий термін «information disorder» на позначення всієї шкідливо-відволікаючої інформації, яка є в інформаційному просторі, а також зосередили увагу на дослідженні її методологічних і видових аспектів; Й. Морс і Т. Пратт (2025), які вивчали «забруднену інформацію» в контексті теорії споживання та глобальної політики; К. Розгон'ї (2020), яка аналізує роль «забрудненої інформації» в політичній сфері, зокрема у виборчому процесі; Н. Кендел (2020), який досліджує сприйняття й поширення «забрудненої інформації» представниками різних груп населення.

Щодо українських наукових розвідок, присвячених «забрудненій інформації», то ця тема наразі не є популярною. Українські дослідники здебільшого послуговуються термінами «фейкові новини» та «фейк» і досліджують їх передусім у контексті питань, пов'язаних з національною безпекою¹: Н. Атаманова (2023), Р. Черниш (2019), Б. Гривнак, І. Лопушанський, І. Сапіжак (2024).

Матеріали і методи

Мета статті полягає у висвітленні особливостей такого явища сучасності, як «забруднена інформація», та у з'ясуванні аспектів її впливу на споживача. Складність дослідження феномену

¹ Гладких В. Теорія брехні та практика маніпуляцій: як РФ викидає фейки в український інфопростір. *Слово і діло*. 2020. URL: <https://ru.slovoidilo.ua/2020/09/15/kolonka/valentin-gladkix/politika/teoriya-lzhi-i-praktikamanipulyacij-kak-rf-vbrasyvaet-fejki-ukrainskoe-infoprostranstvo>

«забрудненої інформації» полягає в тому, що він є багатовимірним, а тому виходить за межі монодисциплінарних досліджень. У конкретних дисциплінарних межах «забруднена інформація» досліджується фрагментарно, унаслідок чого, як зауважує Й. Аджуар (2025), формуються ключові питання щодо когерентності, ефективності й потенційних небажаних наслідків. Правознавці зосереджують увагу на точності визначень і механізмах застосування, політологи – на динаміці влади та наслідках для демократії, а епістемологи досліджують процеси формування знань і структуру довіри (Aguilar, 2025, p. 3). Тому для дослідження явища «забрудненої інформації» слід застосовувати міждисциплінарний підхід.

Увесь масив «забрудненої інформації» умовно можна поділити на два види:

– інформація, яка може завдати шкоди (неправдива, спотворена, сфабрикована тощо). Це такий інформаційний масив, який не завжди має позитивний і правдивий зміст, а інколи його цілеспрямовано використовують для досягнення певної мети, він є деструктивним і таким, що здатен завдати шкоди;

– інформація, яка відволікає, засмічує інформаційний простір (спам, реклама тощо). Це та інформація, яка не є корисною, практичною або потрібною. Вона перенасичує інформаційний простір унаслідок своєї «низької вартості й легкості споживання та створення блогів, відео, твітів та інших одиниць інформації, зокрема мемів» (Hilary, & Dumebi, 2021).

Результати й обговорення

Сучасність, на відміну від попередніх епох, характеризується глобальністю інформаційного середовища, яке є досить динамічним і постійно зазнає значних змін. Причому «цифрові технології, завдяки своїй усеохопності та глибокій інтеграції в повсякденне життя, мають унікальну здатність формувати наші звички, очікування й цінності. Вони створюють нові форми соціальних взаємодій, трансформують наше розуміння приватності, ідентичності й автономії» (Pavlova, & Pavlov, 2025, p. 92).

Традиційні медіа (у звичному паперовому, теле- або радіоформаті), починаючи з кінця ХХ століття, втрачають значущість серед споживачів, поступаючись нетрадиційним новинним ресурсам, користувацькому контенту та матеріалам громадянської журналістики: епоха «друкованого слова» поступилася «цифровій епосі», що спричинило появу потреби в «цифровому виживанні» (Teslenko, 2023, p. 65). Сучасний інформаційний масив є транстериторіальним, оскільки не обмежується кордонами або доступом споживачів до нього. Завдяки сучасним інформаційно-комунікаційним технологіям новини чи інформація є доступними кожному користувачеві мережі Інтернет через систему

новинних порталів та агрегаторів, цифрових медіа, месенджерів, соціальних мереж тощо (Vovk, 2025). Технологічна простота копіювання, вставлення, переходів за посиланнями й поширення контенту в інтернеті сприяла масштабному поширенню хибної інформації та дезінформації. Генеративний штучний інтелект спрощує створення надзвичайно правдоподібних фейкових зображень і новинних матеріалів будь-ким. Часто такі матеріали спеціально сфабриковано для того, щоб викликати прогнозовані емоційні реакції, та розміщено на певних сайтах («засівання») з метою спонукати читачів до їх масового поширення. В інших випадках контент, який має «забруднену інформацію», можуть створювати й поширювати за допомогою «ботів» – комп’ютерних алгоритмів, які імітують поведінку людей під час обміну інформацією, але здатні робити це швидко й автоматично¹. Така інформація блискавично поширюється; може «клонуватися» в геометричній прогресії шляхом численних перепостів або усного переповідання; охоплює широку аудиторію незалежно від територіального перебування окремого користувача мережі Інтернет; викликає зворотний зв’язок у вигляді емоцій і інших піктограм або психологічно-емоційних реакцій чи формування очікуваної поведінки.

З огляду на поліфонічність сучасного світу, логічно припустити, що розширення інформаційних джерел повинно слугувати швидкому доступу громадян до правдивої інформації. Проте ми постаємо перед двома важливими проблемами: 1) в «умовах демократії інформація відіграє таку саму роль, як насильство в умовах репресивних режимів»²; 2) «інформаційне забруднення» може спричиняти шкоду, змушувати споживачів постійно відсіювати надлишок повідомлень, ускладнює комунікацію, поширює шкідливі наративи тощо³. Отже, явище «забрудненої інформації» є побічним ефектом цифрової доби. Як зауважує К. Уордл, «перспектива цифрової доби спонукала нас вірити, що життя в гіперпов’язаних спільнотах, де можна отримати будь-яку потрібну інформацію одним кліком або свайпом, має лише позитивні зміни. Проте цей ідеалізований образ швидко змінився усвідомленням того, що наша інформаційна екосистема

нині небезпечно забруднена й розділяє нас, замість того щоб об’єднувати»⁴.

Термін «забруднені новини», на думку К. Уордл і Х. Дерахшана (2017), є більш коректним, аніж «фейкові новини». Видавництво «Collins» 2017 року визнало «словом року» термін «fake news» (фейкові новини), який найчастіше використовувався в заголовках медіа та акаунті Дональда Трампа у Twitter. На переконання видавництва, фейкові новини – це «фальшива, часто сенсаційна інформація, поширена під виглядом новин»⁵. Водночас зауважимо, що цей термін нині не має єдиного визначення й чітко сформульованого змістовного наповнення. Це стало підставою для розробки рекомендацій щодо відмови від терміна «фейкові новини», які були представлені Парламентським розслідуванням у Великій Британії з питань дезінформації та фейкових новин: «натомість прийняти узгоджене визначення слів “хибна інформація” (misinformation) та “дезінформація” (disinformation). За наявності єдиного визначення й чітких інструкцій для компаній, організацій і держави можна забезпечити узгодженість значень у різних сферах, що стане основою для регулювання й контролю»⁶.

Зауважимо, що термін «фейкові новини» нині є дискредитованим, адже, згідно з методологічним підходом, він уже не відображає сутність новин та інформації, які є неправдивими або спеціально створеними й поширеними для досягнення конкретних цілей, зокрема й для підризу національної безпеки держави. Термін «фейкові новини» часто не може охопити ту інформаційну реальність, у якій ми нині живемо, та адекватно її описати. Фейкові новини існують у межах ширшої екосистеми інформації, яку умовно називають «забрудненою». Водночас у структурі «забрудненої інформації» переважає інформація, яка не є фейковою: по-перше, частина такої інформації є правдивою (справжньою), але вирваною з контексту або спотвореною; по-друге, таку інформацію не можна називати фейковими новинами, адже це «старі чутки, меми, змонтовані відео, гіперцільова

¹ Fake News», Lies, and Misinformation. *Library*. 2026. URL: <https://guides.lib.umich.edu/fakenews>

² Гладких В. Теорія брехні та практика маніпуляцій: як РФ вкидає фейки в український інфопростір. *Слово і діло*. 2020. URL: <https://ru.slovoidilo.ua/2020/09/15/kolonka/valentin-gladkix/politika/teoriya-lzhi-i-praktikamanipulyacij-kak-rf-vbrasyvaet-fejki-ukrainskoe-infoprostranstvo>

³ Verified L. Types of Information Disorder. *Pavilion*. 2025. URL: <https://pavilion.dinfos.edu/Article/Article/3582943/types-of-information-disorder/>

⁴ Wardle C. Understanding information disorder. *First Draft*. 2020. URL: <https://firstdraftnews.org/long-form-article/understanding-information-disorder/>

⁵ Видавництво Collins назвало «Fake news» поняттям року. *MediaSapiens*. URL: <https://ms.detector.media/presa-u-sviti/post/19957/2017-11-03-vydavnytstvo-collins-nazvalo-fake-news-ponyattyam-roku/>

⁶ Why «fake news» is a flawed term. *Social media, Online Disinformation and Elections*. 2022. URL: <https://gate-socmedia.sites.sheffield.ac.uk/topics/fake-news>

“темна реклама” та старі фотографії, що повторно публікуються як нові»¹.

З огляду на це, можемо виокремити дві причини не послуговуватися терміном «фейкові новини», а саме: 1) він використовується в політичній сфері на позначення медіа, які поширюють інформацію, невідгудну для політиків. Такий підхід є оманливим, оскільки це поняття дедалі частіше використовують політики «для опису медіаорганізацій, висвітлення яких вони не схвалюють. Отже, це стає механізмом, за допомогою якого впливові особи можуть обмежувати й обходити свободу преси» (Wardle, & Derakhshan, 2017); 2) цей термін не може охопити весь масив неправдивої, сфабрикованої, спотвореної та маніпулятивної інформації, яка є в інформаційному просторі. Уникання використання цього поняття пов'язане з тим, «що “новини” означають перевірену інформацію, яка становить суспільний інтерес, тому інформація, що не відповідає цим стандартам, не може визначатися як “новини”. У цьому значенні “фейкові новини” є оксюмороном, який підриває довіру до інформації, що повинна відповідати критеріям перевірки й суспільного інтересу, тобто до справжніх новин»².

Широке використання «забрудненої інформації» обумовлено низкою причин (їх перелік не є усталеним, він динамічний і залежить від соціокультурного контексту й потреб у задоволенні інтересів та окреслених завдань). Найчастіше такими причинами є:

– досягнення політичної мети окремими політичними партіями або політичними гравцями для залучення електорату й забезпечення перемоги у виборчих перегонках. Прикладами є форми ведення брудних виборчих кампаній із поширенням інформації, що компрометує суперника, або такої, яка впливає на рішення виборців;

– досягнення перемоги в умовах відкритої та прихованої агресії. Сучасна війна є багатоаспектним явищем, яке охоплює різні впливи на противника в реальному часі та без будь-якої їх послідовності – інформаційний, військовий, фінансовий, економічний, дипломатичний у поєднанні з традиційними військовими методами. А тому медіа, новинні інтернет-ресурси та соціальні мережі наразі стали важливим інструментарієм військових дій, вони водночас є і засобом, і місцем ведення війни (Vovk, 2022);

– бажання одержання грошової винагороди: інформація створюється для монетизації контенту;

– пропаганда як просування світоглядних наративів. Терміна «пропаганда» виник у

XVII столітті, його автором вважають папу римського Григорія XV, який використовував його для просування католицької віри. Проте в суспільстві цей термін асоціюється з «обробкою» масової свідомості (Mustafin, 2021, р. 194-195). Зокрема, в умовах російсько-української війни країна-агресорка активно використовує такі наративи, як: «Україна – фашистська держава», «незаконне захоплення влади в Україні», «уряд України – хунта», «українці – бандерівці», «звільнення українців від націоналістів», «керівність уряду України політиками Заходу», «західні цінності антигуманні», «українці – фашисти» тощо;

– прагнення сатириків розважити аудиторію або донести до аудиторії певний меседж (інколи ці два аспекти поєднуються);

– розмивання меж між новинним і розважальним контентом, що сприяє масштабуванню новинних сайтів, постійному оновленню інформації, яка не завжди є правдивою.

Кожен конкретний приклад «забрудненої інформації» може бути зумовлений сукупністю цих причин, які виявляються в різноманітних формах.

Явище «забрудненої інформації», зокрема в умовах ведення мережевої війни, небезпечне тим, що його можуть використовувати як різновид інформаційної зброї для одержання переваги, оскільки нині триває війна п'ятого покоління. Це війна, до складників якої належить: війна в «сірій» зоні, психологічна, інформаційна, кібервійна та біологічна війна (Darshan, 2022). У сучасних реаліях «забруднена інформація» в контексті мережевих воєн є різновидом інформаційної зброї, зокрема інформаційно-психологічної, яка спрямована на морально-психологічний стан окремої особистості, групу людей, суспільство, державу. За допомогою «забрудненої інформації» можна послабити суспільство, спровокувати протистояння та конфлікт культур, деморалізувати збройні сили, зруйнувати державні, політичні, соціальні інститути.

«Забруднені» новини безпосередньо впливають на свідомість реципієнта через маніпуляції, образи, дезінформацію. Таке трактування «забрудненої інформації» характерне для гуманітарного підходу у вивченні інформаційної безпеки індивіда. З огляду на це, до складників сучасного масиву «забрудненої інформації» належить: недостовірна інформація, дезінформація та зловмисна інформація. Водночас слід диференціювати повідомлення, які відповідають дійсності, від тих, які є неправдивими, та повідомлення, які створюються або поширюються «агентами», які мають намір заподіяти шкоду, від тих, які не є такими. К. Уордл і Х. Дерахшан (2017) запропонували типізацію «забрудненої інформації», виокремивши такі її види, як: а) дезінформація (disinformation); б) містифікація (misinformation); в) шкідлива інформація (malinformation).

¹ Verified L. Types of Information Disorder. *Pavilion*. 2025. URL: <https://pavilion.dinfos.edu/Article/Article/3582943/types-of-information-disorder/>

² Там само.

Отже, усю «забруднену інформацію» можна умовно розподілити на три групи:

– дезінформація – слід тлумачити як таку інформацію, яка за своєю природою є неправдивою та навмисно спотвореною задля завдання шкоди окремій людині, соціальній групі, організації чи країні. Як зауважує Н. Кендел (2020), дезінформація є таким контентом, «який навмисно є хибним і створений для шкоди. Її появу зумовлюють три фактори: отримання грошей (фінансовий мотив), політичний вплив, внутрішній чи зовнішній (політичний мотив), або створення хаосу заради розваги чи із соціальною/психологічною метою. Якщо дезінформацію поширюють, вона часто перетворюється на містифікацію та продовжує циркулювати». З огляду на це, особливо небезпечними є навмисне й масове поширення «неправдивих чи упереджених новин з ворожою політичною метою. У таких маніпуляцій є три складники: це скоординована кампанія; вони поширюють неправдиву інформацію, що свідомо змінена; містять політичний намір завдати шкоди»¹;

– неправильна, помилкова інформація (містифікація) – це така інформація, яка є неправдивою, але не передбачає заподіяння шкоди. Прикладом може бути інтерв'ю директора Центру дослідження енергетики О. Харченко, у якому посадовець заявив, що 13 січня 2026 року шістьнадцять балістичних ракет влучили в київські ТЕЦ, і відтоді в столиці почалися проблеми з електро-, водо- та теплопостачанням. Інформація не є шкідливою за змістом, оскільки в такий спосіб О. Харченко намагався донести серйозність ситуації в енергосистемі Києва. Але згодом речник Повітряних сил Ю. Ігнат спростував цю заяву, зауваживши, що в ту ніч загалом по території України було запущено вісімнадцять балістичних ракет, з яких дві було знищено над Києвом, а ще дві поцілили в області. Удари завдано по Харківщині, Дніпропетровщині, Київщині та Запорізькій області. Отже, це приклад помилкової інформації про кількість влучань у ТЕЦ Києва;

– шкідлива або зловмисна інформація – це така інформація, що ґрунтується на реальних подіях і використовується для заподіяння шкоди людині, організації чи країні (Wardle, & Derakhshan, 2017).

Загалом дезінформація, мізінформація та малінформація можуть набувати різних форм, а деякі види шкідливої інформації можуть поєднувати ознаки кількох категорій.

«Забруднена інформація» має негативну конотацію, оскільки, з одного боку, може завдати шкоди, формуючи небажані й небезпечні погляди та переконання у споживачів, а з іншого – засмічує інформаційне поле.

Висновки

Узагальнимо, що проблема «забрудненої інформації» в сучасному світі набула пандемічного характеру, оскільки вона спостерігається в кожній державі, а її поширення може бути результатом спланованої ідеологічно-пропагандистської операції або емоційно-імпульсивної реакції окремого реципієнта. Ступінь, інтенсивність, масштабність поширення такої інформації залежить від ідеологічної вразливості держави й окремих громадян, а також від рівня організації всієї системи безпеки й розробленої стратегії боротьби з ними. Засобами та інструментами протистояння поширенню та сприйняттю «забрудненої інформації», які є невідомими в цій сфері, є розробка нових нормативно-правових актів, ухвалення декларацій і конвенцій. Ця мета може бути досягнена лише шляхом виваженого й органічного поєднання зусиль держави в цьому напрямі (через систему заходів ідеологичного та просвітницького характеру; формування довіри населення до дій владних структур та почуття патріотизму) та індивідуального ставлення окремої особи (формування власної інформаційної бульбашки, володіння навичками критичного мислення тощо) до поширеної інформації в медіа та соціальних мережах.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

¹ Малинка В. Як Франція бореться з фейками: деталі ухвалених законів. *Детектор медіа*. URL: <https://detector.media/infospace/article/142843/2018-11-26-yak-frantsiya-boretsya-z-feykamy-detali-ukhvalenykh-zakoniv/>

References

- [1] Aguiar, J.C.de. (2025). Understanding fake news across disciplinary boundaries: a scoping review of legal, political, and epistemological frameworks. *Revista DCS*, 22(81). DOI: 10.54899/dcs.v22i81.3205
- [2] Atamanova, N.V. (2023). Means of combating fake information in a modern state. *Current problems of domestic jurisprudence*, 3, 3-9. DOI: 10.32782/39221495
- [3] Chernysh, R. (2019). Feik yak odyin iz instrumentiv nehatyvnoho vplyvu na natsionalnu bezpeku Ukrainy v umovakh vedennia hibrydnoi viiny. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 2, 109-114. DOI: 10.36695/2219-5521.2.2019.19
- [4] Darshan, H. (2022). *The Evolution of War; From First Generation Warfare to Fifth Generation Warfare*. Retrieved from <https://www.ugc.wionews.com>
- [5] Hilary, I.O., & Dumebi, O.-O. (2021). Social Media as a Tool for Misinformation and Disinformation Management. *Linguistics and Culture Review*, 5(S1), 496-505. DOI: 10.37028/lingcure.v5nS1.1435
- [6] Hryvnaк, B., Lopushanskyi, I., & Sapizhak, I. (2024). Disinformation as a threat to the national security of Ukraine in the context of the undeclared Russian-Ukrainian war. *Scientific Bulletin of the Vinnytsia Academy of Continuing Education. Series "Ecology. Public Management and Administration"*, 1, 53-63. DOI: 10.32782/2786-5681-2024-1.07
- [7] Kendel, N. (2020). *Information Disorder Syndrome and its Management*. Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org/7fde/9debc519cd8450e0d06d3e3559a3d9d7d48.pdf>
- [8] Morse J.C., & Pratt, T. (2025). Information Disorder and Global Politics. *International Organization*, 79(S1), 26-43. DOI: 10.1017/S0020818325101069
- [9] Mustafin, O. (2021). *Breaking the crisis of political regimes*. Kyiv: Vivat.
- [10] Pavlova, T.S., & Pavlov, R.A. (2024). Ontology of Digital Objects and Technological Normativity: New Perspectives for Digital Ethics. *Epistemological Studies in Philosophy, Social and Political Sciences*, 7(1), 86-96. DOI: 10.15421/342419
- [11] Rozgonyi, K. (2020). *The impact of the information disorder (disinformation) on elections*. Retrieved from [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-LA\(2018\)002-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-LA(2018)002-e)
- [12] Teslenko, T.V. (2023). Digital ontology, metaphysics, hermeneutics as factors in the development of the digital economy. *Humanities Studies*, 14, 64-75. DOI: 10.32782/hst-2023-14-91-08
- [13] Vovk, V.M. (2022). Fakes as a threat to national security in the context of hybrid warfare. *Philosophical and methodological problems of law*, 2, 80-85. DOI: 10.33270/02222402.80
- [14] Vovk, V.M. (2025). "Contaminated information" and national security. *Problems of forming and implementing state policy in the security and defense sector: materials of the scientific-practical conference* (pp. 186-188). Kyiv: Kyiv. Institute of National University.
- [15] Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). *Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making*. Retrieved from <https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research/168076277c>

Список використаних джерел

- [1] Aguiar J. C. de. Understanding fake news across disciplinary boundaries: a scoping review of legal, political, and epistemological frameworks. *Revista DCS*. 2025. No. 22 (81). DOI: 10.54899/dcs.v22i81.3205
- [2] Атаманова Н. В. Засоби протистояння інформаційним фейкам у сучасній державі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 3. С. 3–9. DOI: 10.32782/39221495
- [3] Черниш Р. Фейк як один із інструментів негативного впливу на національну безпеку України в умовах ведення гібридної війни. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 2. С. 109–114. DOI: 10.36695/2219-5521.2.2019.19
- [4] Darshan H. The Evolution of War; From First Generation Warfare to Fifth Generation Warfare. 2022. URL: <https://www.ugc.wionews.com>
- [5] Hilary I. O., Dumebi O.-O. Social Media as a Tool for Misinformation and Disinformation Management. *Linguistics and Culture Review*. 2021. No. 5 (S1). P. 496–505. DOI: 10.37028/lingcure.v5nS1.1435
- [6] Гривнак Б., Лопушанський І., Сапіжак І. Дезінформація як загроза національній безпеці України в умовах неоголошеної російсько-української війни. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування»*. 2024. Вип. 1. С. 53–63. DOI: 10.32782/2786-5681-2024-1.07
- [7] Kendel N. Information Disorder Syndrome and its Management. 2020. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/7fde/9debc519cd8450e0d06d3e3559a3d9d7d48.pdf>
- [8] Morse J. C., Pratt T. Information Disorder and Global Politics. *International Organization*. 2025. No. 79 (S1). S. 26–43. DOI: 10.1017/S0020818325101069
- [9] Мустафін О. Злам кризи політичних режимів. Київ : Віват, 2021. 256 с.

- [10] Павлова Т. С., Павлов Р. А. Онтологія цифрових об'єктів і технологічна нормативність: нові перспективи для цифрової етики. *Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках*. 2024. № 7 (1). С. 86–96. DOI: 10.15421/342419
- [11] Rozgonyi K. The impact of the information disorder (disinformation) on elections. 2020. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-LA\(2018\)002-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-LA(2018)002-e)
- [12] Тесленко Т. В. Цифрова онтологія, метафізика, герменевтика як чинники розвитку цифрової економіки. *Humanities Studies*. 2023. № 14. С. 64–75. DOI: 10.32782/hst-2023-14-91-08
- [13] Вовк В. М. Фейки як загроза національній безпеці в умовах гібридної війни. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 2. С. 80–85. DOI: 10.33270/02222402.80
- [14] Вовк В. М. «Забруднена інформація» і національна безпека. *Проблеми формування й реалізації державної політики в секторі безпеки та оборони* : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 25 трав. 2025 р.). Київ : Київ. ін-т НГУ, 2025. С. 186–188.
- [15] Wardle C., Derakhshan H. Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making. 2017. URL: <https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research/168076277c>

VOVK Viktoriia

Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Theory and History of State and Law of the Khmelnytskyi Leonid Yuzkov University of Management and Law
29000, 8 Heroiv Maidanu St., Khmelnytskyi, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0588-2095>

«Information Disorder» and Fake News

Abstract. The article is devoted to topical issues of the contemporary information space and to the modern understanding of the phenomenon of false and/or harmful information. It is noted that a unified term for designating such information has not yet been established; therefore, most English-language scholars use the umbrella term «information disorder». The article reveals the substantive content of the concept of «information disorder». The substantive content of the concept of «information disorder» is revealed. It is shown that the phenomenon of information disorder is a side effect of the digital age. Particular attention is paid to the differentiation between information disorder and fake news. Based on an analysis of English-language literature, it is argued that the concept of «fake news» is an oxymoron, since in this meaning it undermines trust in the credibility of news as such. The article identifies the reasons for avoiding the use of the term «fake news» today: first, its widespread use in the political sphere to serve the interests of politicians and political parties; and second, its inability to encompass the entire range of false, fabricated, distorted, and manipulative information that exists in the information space. It is demonstrated that the concept of «information disorder» has a negative connotation, as it denotes information that, on the one hand, is capable of causing harm by shaping undesirable and dangerous views and beliefs among consumers, and, on the other hand, pollutes the information environment. The main reasons for the emergence of information disorder are identified, including the pursuit of political goals; achieving victory under conditions of open and covert aggression; the desire for financial gain; propaganda; the intention of satirists to entertain the audience or convey a particular message (sometimes combining both aspects); and the blurring of boundaries between news and entertainment content. Information disorder spreads transterritorially due to the technological ease of copying, reposting, hyperlinking, and similar practices. The main types of information disorder include disinformation, misinformation, and malinformation. In the context of network warfare, contaminated information may be used as a form of information weapon to gain an advantage. The article also identifies effective and ineffective means and tools for countering information disorder.

Keywords: information; information disorder; harm; fake news; propaganda; disinformation; manipulation; narrative; security; national security.

DOI: 10.33270/02263101.4

УДК 340.134:340.11

КОЛОДІЙ Анатолій

доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу дослідження проблем правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України, 01024, вул. Пилипа Орлика, 3, м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6647-700X>;

ЛАПКО Анатолій

кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України, 01024, вул. Пилипа Орлика, 3, м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-7044-0078>;

ХАЛЬОТА Андрій*

кандидат юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України, 01024, вул. Пилипа Орлика, 3, м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8505-0055>

Методологія та методика забезпечення ефективності та якості законів відповідно до Закону України «Про правотворчу діяльність»

Анотація. Статтю присвячено теоретико-прикладному аналізу методології та методики забезпечення ефективності та якості законів у контексті оновленого правового регулювання, закріпленого Законом України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року № 3354-IX. Акцентовано, що чинність нормативно-правового акта не гарантує його дієвості чи відповідності суспільним потребам, а отже, потреба в науково обґрунтованій методиці реалізації законів є вкрай актуальною. У статті доведено, що ефективність і якість законодавства слід оцінювати через наявність сталого правового регулювання, досягнення очікуваних результатів, стабільність правозастосування, відповідність європейським правовим стандартам і збереження правового балансу в державі. Науково обґрунтовано концепцію методології та методики реалізації законів як цілісної системи, що охоплює ключові етапи: інформування суб'єктів, опанування правових норм, організаційно-практичне впровадження, правозастосування, контроль, оцінювання ефективності, правовий моніторинг і вдосконалення. У роботі визначено принципи, на яких мають ґрунтуватися методологія та методика: верховенство права, правова визначеність, системність, послідовність, передбачуваність, демократичність, відповідність публічним інтересам, науковість, прозорість і ресурсна забезпеченість реалізації. Доведено необхідність розроблення та впровадження Наукової концепції розвитку законодавства України як базового стратегічного документа, що надасть можливість адаптувати національну систему права, підвищити її стійкість й адаптивність до змін. Окреслено перспективу прийняття закону про правовий моніторинг як інструменту зворотного зв'язку між нормотворцем і суб'єктом правозастосування. Аргументовано, що реалізація запропонованих підходів сприятиме забезпеченню належної якості законодавства, правової стабільності та підвищенню легітимності права в суспільній свідомості.

Ключові слова: ефективність законів; якість законодавства; правотворча діяльність; реалізація законів; правовий моніторинг; методологія; методика впровадження; законодавча політика; нормативно-правовий акт.

Історія статті:

Отримано: 06.03.2026

Прийнято: 13.04.2026

Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:

Колодій А., Лапко А., Хальота А. Методологія та методика забезпечення ефективності та якості законів відповідно до Закону України «Про правотворчу діяльність». *Філософські та методологічні проблеми права*. 2026. № 1 (31). С. 32–41. DOI: 10.33270/02263101.4

*Відповідальний автор

Вступ

Питання ефективності та якості законів України протягом десятиліть постає як одне з центральних у теорії та практиці правотворчої діяльності. В умовах суспільної трансформації, активного реформування законодавства, адаптації до права Європейського Союзу, а також у період дії правового режиму воєнного стану й післявоєнного відновлення України потреба у високоякісному та дієвому законодавстві стає вкрай актуальною. Чинність закону ще не гарантує його результативного впливу на суспільні відносини, оскільки в Україні накопичено значний масив правових актів, які не реалізують на практиці або реалізують фрагментарно. Це пов'язано з недостатнім рівнем нормативної визначеності, неузгодженістю норм, неякісною правотворчою технікою, а головне – браком системного підходу до впровадження та моніторингу дії закону. Прийняття Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року № 3354-IX є важливим кроком у реформуванні національного законодавства, однак цей акт, закріпивши базові засади нормотворення, не вирішив питання практичного механізму забезпечення ефективності та якості законів. Цей нормативно-правовий акт не містить детального алгоритму їх реалізації, критеріїв оцінювання, стандартів контролю або інструментів правового моніторингу. Тож постає необхідність розроблення спеціальної методики, яка надала б можливість комплексно організувати процес реалізації законів на практиці – від етапу набуття чинності до системного вдосконалення в межах циклу законодавчої політики.

Матеріали та методи

Аспекти порушеної проблематики висвітлено в працях українських дослідників, зокрема таких, як В. Косович (2015), Ю. Бірченко (2004), О. Волохов (2024), П. Кіндрат (2014), С. Цебенко (2021) та ін. Вони аналізували поняття ефективності закону, якість нормотворення, проблеми імплементації нормативно-правових актів. Однак більшість наукових досліджень мають фрагментарний характер і не формують єдиного підходу до розроблення методології та реалізації методики, яка охоплювала б повний життєвий цикл закону, включно з критеріями ефективності, результативності, впливу та зворотного аналізу. Тому пропонується стаття спрямована на подолання цього наукового вакууму шляхом формулювання засад нової методології реалізації законів як цілісної системи, ґрунтованої на принципах правової визначеності, стабільності, зворотного зв'язку та нормативної відповідальності.

Результати й обговорення

Однією з причин низької ефективності та якості законів, які приймають уповноважені суб'єкти правотворчої діяльності, передбачені частиною другою ст. 4 Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року № 3354-IX, є відсутність науково досконалої та практично апробованої методики їх забезпечення¹. Тому доцільним видається її теоретичне осмислення та викладення в будь-яких формах, зокрема у вигляді наукової статті.

Насамперед слід зазначити, що в умовах здійснення сучасних реформаторських заходів в Україні надзвичайно важливим є питання підвищення ефективності та якості законів, без чого неможливо провести економічні й інші перетворення, формування правової держави та громадянського суспільства, запровадження стабільної демократії, народовладдя, посилення боротьби зі злочинністю тощо. І ситуація не зводиться тільки до прийняття нових законів, оскільки їх кількість не засвідчує ефективну законодавчу врегульованість суспільних відносин, а отже, зміцнення правопорядку та законності. Постала необхідність у новій, вищій їх якості, стабільних механізмах їх утвердження, сприяння, реалізації, захисту, охорони та відновлення.

Оскільки в статті буде йтися про методику забезпечення ефективності та якості законів, що приймають уповноважені суб'єкти правотворчої діяльності в Україні, доцільно зауважити, що поняття «методика» у довідковій літературі визначають так: «1. Сукупність взаємозв'язаних способів і прийомів доцільного проведення будь-якої роботи. 2. Вчення про методи викладання певної науки, предмета» (Nadolnyi, Pylypenko, & Chernets, 2011). Також це «1) певна послідовність застосування сукупності методів або прийомів доцільного виконання будь-якої роботи; 2) галузь педагогічної науки, яка досліджує закономірності навчання певного навчального предмета (методика мови, методика філософії тощо)» (Provisions...).

Водночас «забезпечення» потлумачено як: 1. Дія за значенням забезпечити. 2. Матеріальні засоби до існування» (Provisions...); «дія за значенням забезпечити, у значенні “постачаючи щось у достатній кількості, задовольняти когось, що-небудь у якихось потребах”. Дія у значенні “створювати надійні умови для здійснення чогось-небудь”. Матеріальні засоби для існування» (Zavadskyi, Osovska, & Yushkevych, 2006).

В економіці термін «ефективність» визначають як співвідношення між результатами виробничо-господарської діяльності самостійного

¹ Про правотворчу діяльність : Закон України від 24 серп. 2023 р. № 3354-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 93. Ст. 364.

суб'єкта і використаними для одержання цих результатів матеріальними, трудовими і фінансовими ресурсами (затратами); в економіці і в менеджменті – максимізація результату за мінімальних витрат (Birchenko, 2004, р. 89). Крім того, якість об'єкта – сукупність властивостей об'єкта, що обумовлює його здатність задовольняти конкретні потреби, відповідати своєму призначенню та вимогам, що пред'являють (Birchenko, 2004, р. 350).

У юриспруденції ефективність законодавства визначають як співвідношення між фактичним результатом дії закону й тими соціальними завданнями, для реалізації яких його було прийнято (Quality of legislation...). Якість законодавства – це внутрішня сукупність соціальних і юридичних властивостей, притаманних його формі та змісту, що обумовлюють здатність законодавства задовольняти конкретні потреби суспільства (Volokhov, 2024). На підтвердження зазначеного п. 6 частини першої ст. 4 Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII регламентує, що державну службу здійснюють з дотриманням, серед інших, принципу ефективності, який означає «...раціональне і результативне використання ресурсів для досягнення цілей державної політики»¹.

З цих позицій ми поділяємо думку авторів, які вважають, що ефективність законодавства визначають рівнем розвитку й упорядкованості ієрархічної системи законів та інших нормативно-правових актів, прийнятих з дотриманням правил нормотворчої техніки для забезпечення інтересів усіх суб'єктів правових відносин, соціально-економічного розвитку суспільства. Умовами забезпечення ефективності законодавства є відповідність сучасному стану розвитку суспільних відносин, якість законодавства, формування сучасної системи правового моніторингу. Також є потреба в подальшому розвитку змісту поняття ефективності законодавства та його використанні не лише в доктринальній, а й у легальній площині, тобто необхідним є його нормативне закріплення (Kindrat, 2014, р. 25-30).

Слушним видається підхід дослідників, які вважають, що якість законодавства є ключовим і навіть важливішим поняттям, ніж ефективність. Досліджуючи якість норм права, В. М. Косович (2015) акцентує, що має йтися не стільки про ефективність, скільки про якість законодавства як сукупність його позитивних характеристик і можливостей позитивно впливати на суспільні відносини, конкретних людей, їх групи та суспільство загалом. Водночас якість законодавства є лише умовою досягнення його ефективності в площині дотримання вимог нормотворчої

техніки, формування стійкої ієрархічної системи норм права, а отже, це поняття є вужчим за змістом, ніж поняття «ефективність законодавства», що охоплює також питання реалізації норм права (Tsebenko, 2021).

Досліджуючи забезпечення ефективності та якості законів, слід також урахувати думки тих авторів, які стверджують, що можна виокремити два ключові аспекти, які визначають відмінності під час формування підходів до оцінювання ефективності законодавства. Такі аспекти визначають умовами, які висувають для проведення оцінки. Це:

1) перспективність оцінювання:

– перспективне оцінювання (ex-ante) – аналіз можливостей і потенційних впливів закону до моменту його прийняття;

– ретроспективне оцінювання (ex-post) – аналіз фактичного впливу закону після його введення в дію;

2) основний параметр, який оцінюють:

– соціальна ефективність – визначає рівень задоволення законом соціальних потреб суспільства;

– державно-регуляторна ефективність – співвідносить матеріально-часові затрати державного апарату та реально досягнутий результат;

– юридична (правова) ефективність – досліджує якість нормативно-правових актів, рівень забезпечення всіма необхідними правовими процедурами для досягнення мети й завдань законодавства (Huivan, 2018).

Привертає увагу думка, що вимога якості закону охоплює два аспекти: 1) змістовий, який полягає в тому, що нормативні акти приймають з огляду на те, що людина є найвищою цінністю; 2) процедурний, за якого правотворча та правозастосовна практика відповідає таким вимогам, як: заборона зворотної дії закону; несуперечність закону; однаковість у застосуванні закону; застосування покарання виключно на підставі закону тощо (Pankratova, 2020; Luts, 2023; Khavroniuk, 2021).

Узагальнюючи викладене вище, можна стверджувати, що *ефективність і якість законів в Україні* – це їх здатність задовольняти інтереси суспільства, держави, особи, досягаючи максимально позитивних (корисних) результатів, які в них передбачено, з мінімальними матеріальними, фінансовими, організаційними й іншими затратами.

Зазначене дає змогу також сформулювати спільні ознаки ефективності та якості законів в Україні, а саме:

– визначаються рівнем розвитку й упорядкованості ієрархічної системи законів та інших нормативно-правових актів, прийнятих з дотриманням правил нормотворчої техніки;

– існують для забезпечення інтересів усіх суб'єктів правових відносин, політичного, економічного, соціального й іншого розвитку суспільства;

¹ Про державну службу: Закон України від 10 лют. 2015 р. № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.

– умовами їх забезпечення є відповідність сучасному стану розвитку суспільних відносин, досконалість законодавства, формування сучасної системи правового моніторингу тощо;

– актуальним і необхідним є їх повноцінне нормативне закріплення, насамперед у вигляді законів України «Про правотворчу діяльність», «Про закони та законодавчу діяльність», «Про підзаконні нормативно-правові акти» або інших, але за обов'язкового нормативно-правового врегулювання цього питання;

– якість законів є ключовим і вужчим за змістом, ніж поняття «ефективності законів»;

– ефективність і якість законів наочно виявляються на стадії їх реалізації. Реалізацією вважають «...процес їхнього фактичного втілення в суспільних відносинах через правомірну поведінку соціальних суб'єктів, що здійснюють належні їм суб'єктивні юридичні права й обов'язки» (Luts, 2023);

– для з'ясування рівня ефективності та якості законів застосовують різні критерії, головними з яких є перспективне й ретроспективне оцінювання; з'ясування соціальної, державно-регуляторної, юридичної (правової) ефективності.

У найзагальнішому вигляді сприяти забезпеченню ефективності та якості законів в Україні може запровадження в законодавчу теорію та практику таких концептуальних положень:

1) створення «Наукової концепції розвитку законодавства України», що відповідає частині четвертій ст. 22 Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року № 3354-IX¹ (Buriachok, & Dotsenko, 1973). Адже на її основі стає можливим формувати ієрархічну систему нормативно-правових актів, що регулюють й охороняють суспільні відносини у сфері розвитку законодавства України. Згодом закони, укази, постанови й розпорядження, інші нормативно-правові акти мають ґрунтуватися виключно на Конституції України та Науковій концепції розвитку законодавства України, їх завданням є конкретизація положень Концепції, надання їм визначеності, нормативності відповідно до певних сфер життєдіяльності;

2) закон не повинен бути тільки результатом діяльності державної влади, навпаки, він має стати основою її побудови і функціонування. У зв'язку із зазначеним постає питання про: прийняття нормативно-правових актів різної юридичної сили на всеукраїнському та місцевому референдумах; народну ініціативу (народну правотворчу й народну референтну ініціативи); місцеву ініціативу; народне вето; народне обговорення проєктів нормативно-правових актів; народне опитування стосовно нормативно-

правових актів; народну експертизу нормативно-правових актів і проєктів нормативно-правових актів;

3) украї важливе реальне визнання верховенства права та закону як у житті суспільства й держави, так і в правовій системі;

4) доцільно відмовитися від широкого тлумачення категорії «законодавство», яке визначають як сукупність не тільки законів, а й інших нормативних актів. Вищу юридичну силу повинен мати не тільки закон, законодавчий акт і міжнародний договір, на підставі і для виконання яких мають приймати інші правові акти. Для цього доцільно відмовитися від розуміння законодавства, зазначеного в Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої ст. 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміна «законодавство»)» від 9 липня 1998 року № 12-рп/98² й у частині першій ст. 9 Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року № 3354-IX³;

5) закони мають бути спрямовані на реалізацію головних положень Конституції України. Загалом механізми, що забезпечують пряму і безпосередню дію конституційних норм, заслуговують постійної уваги;

6) необхідно подолати неузгодженість між прийнятими законами та їх реалізацією. Зміцнити системні зв'язки всередині кожної галузі законодавства між різними галузями, законами та підзаконними нормативно-правовими актами;

7) слід наближати (адаптувати, стандартизувати) загальновизнані принципи й норми міжнародного права та національне законодавство;

8) закони мають узгоджуватися зі здійснюваними реформами, реалізовувати завдання економічного, політичного, соціального розвитку, з одного боку, забезпечувати цілісність і чітку структуру законодавства, мобільність й універсальність його галузей – з іншого;

9) є сенс прийняти Закон України «Про правовий моніторинг нормативно-правових актів», що зумовлено потребою врегулювання суспільних відносин, пов'язаних із забезпеченням ефективності та якості нормативно-правових актів, зокрема і законів України. Водночас необхідно

¹ Про правотворчу діяльність : Закон України від 24 серп. 2023 р. № 3354-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 93. Ст. 364

² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство»)» від 9 лип. 1998 р. № 12-рп/98. *Офіційний вісник України*. 1988. № 32. С. 59. Ст. 1209.

³ Про правотворчу діяльність : Закон України від 24 серп. 2023 р. № 3354-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 93. Ст. 364.

обов'язково створити єдину державну структуру, яка здійснювала б актуальну для держави, а головне – планомірну функцію моніторингу.

Ефективність і якість законів, що приймають уповноважені суб'єкти правотворчої діяльності в Україні, наочно виявляється на стадії їх реалізації, що є однією зі складових їх забезпечення. Тож завдання методика забезпечення ефективності та якості законів України вбачається в сприянні послідовній, ефективній та якісній реалізації законів і досягненні бажаних результатів їх фактичного втілення, систематичному вивченню та наглядові за процесом здійснення законів та їх норм. Тому методика забезпечення ефективності та якості законів України передбачає наявність і виокремлення певної сукупності її принципів, до яких передусім слід віднести ті, що передбачені в ст. 3 Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року № 3354-ІХ¹, а саме:

1) верховенства права, що зумовлює: а) панування права в життєдіяльності громадянського суспільства та функціонуванні правової держави; б) визнання необхідності підпорядкування «позитивного» права «непозитивному»; в) підпорядкованість держави та її інститутів правам людини; г) визнання пріоритету права перед іншими соціальними нормами (політичними, моральними, звичаєвими) тощо;

2) пріоритетності утвердження та забезпечення прав і свобод людини, дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини. Цей принцип закріплено в частині другій ст. 3 Конституції України, адже проголошено, що утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави². Дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини, про які йдеться в другій частині цього принципу, полягає в тому, що на їх підставі право, законодавство узгоджується з певними загальноновизнаними правовими стандартами. Дотримання передбачає встановлення єдиних, мінімальних, модельних вимог до правового врегулювання у сфері прав людини. Розрізняють міжнародні універсальні та регіональні стандарти прав людини;

3) демократичності – вимагає закріплення в законах повноважень Українського народу на прийняття нормативно-правових актів різної юридичної сили на всеукраїнському та місцевому референдумах; народну ініціативу (народну правотворчу та народну референдну ініціативу); місцеву ініціативу; народне вето; народне обгово-

рення проєктів нормативно-правових актів; народне опитування стосовно нормативно-правових актів; народну експертизу нормативно-правових актів і проєктів нормативно-правових актів;

4) законності – передбачає точне й неухильне виконання Конституції та законів України, інших нормативно-правових актів, прийнятих для їх фактичного втілення;

5) рівності перед законом – означає, що: по-перше, громадяни є рівними в правах і свободах; по-друге, нормативно-правові акти, насамперед закони України, які передбачають правові статуси фізичних і юридичних осіб, застосовують однаково до різних фізичних і юридичних осіб, соціальних спільнот;

6) юридичної (правової) визначеності – передбачає такі ознаки: чіткість викладення правових норм у нормативно-правових актах, насамперед у законах (взаємопов'язаність, несуперечливість); визначеність, ясність і недвозначність правової норми; можливість для особи відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки; відповідність правових норм нормам вищої юридичної сили, насамперед – конституційним і викладеним у міжнародних договорах; наявність повноцінного механізму реалізації, тобто фактичного втілення в суспільних відносинах; забезпечення передбачуваності застосування правових норм; стабільність правових норм, тобто незмінюваність протягом порівняно тривалого проміжку часу; гарантованість автентичної конкретизації правових норм в інших, насамперед підзаконних нормативно-правових актах, тощо;

7) послідовності – регламентує, що реалізація закону завжди повинна бути безперервною, тобто охоплювати всі стадії його фактичного втілення, а саме інформування про його положення, їх опанування, прийняття рішення про організацію реалізації, безпосередню реалізацію, контроль, оцінювання ефективності та якості, планування заходів з удосконалення;

8) пропорційності – має на меті встановлення в законах розумного балансу між наявними в демократичному суспільстві випадками обмеження прав людини та легітимною метою такого обмеження;

9) комплексності – врегульовує, що ефективна та якісна реалізація закону можлива тільки за умови його забезпеченості комплексом матеріальних, юридичних, організаційних, фінансових та інших заходів. Ігнорування якогось заходу не дозволить використати весь потенціал закону;

10) системності – передбачає, що для забезпечення ефективності та якості законів України необхідно враховувати вимоги норм інших законів, що регулюють однорідні суспільні відносини, а отже, слід погоджувати заходи щодо їх виконання. Ізольована реалізація одного закону шкодить ефективності та якості правового регулювання загалом;

¹ Про правотворчу діяльність : Закон України від 24 серп. 2023 р. № 3354-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 93. Ст. 364.

² Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

11) загальності – означає, що для забезпечення ефективності та якості законів у їх реалізації мають брати участь усі суб'єкти, що передбачені його нормами, а саме державні органи, підприємства й установи, об'єднання громадян, окремі громадяни, медіа;

12) необхідності й обґрунтованості – передбачає розроблення та прийняття законів, що є актуальними, значущими, об'єктивно зумовленими, такими, що відповідають реальним суспільним відносинам і розраховані на їх сучасне врегулювання та охорону;

13) наукового забезпечення – означає необхідність отримання об'єктивного наукового знання про забезпечення ефективності та якості законів України, а тому його слід використовувати в процесі розроблення будь-якого наступного закону для забезпечення ефективності та якості законодавства України загалом;

14) ресурсної забезпеченості – передбачає, що закони будуть якісними й ефективними, якщо будуть забезпечені необхідними матеріальними, фінансовими, організаційними, науковими, кадровими й іншими засобами та заходами.

Тож можна стверджувати, що забезпечення ефективності та якості законів України можливе лише за умови дотримання певної послідовності їх фактичного втілення, насамперед – реалізації. Послідовністю (стадійністю) забезпечення ефективності та якості законів необхідно вважати поступовість (доцільну черговість) виконання дій щодо їх фактичного втілення в соціальній поведінці. Ці дії слід здійснювати в такому порядку:

1) *організація інформування про положення закону* – перша й обов'язкова стадія, що забезпечує ефективність і якість реалізації закону. Сутність її полягає в тому, що керівники всіх соціальних інституцій, яких стосується закон, мають створити структури або призначити відповідальних з накопичення та інформування співробітників щодо головних положень прийнятого закону. Для цього можна використовувати послуги державних і недержавних юридичних організацій;

2) у зв'язку зі значним масивом законів, взаємозалежністю їх норм, складністю змісту, забезпечення ефективної та якісної їх реалізації можливе тільки за умови *їх повного опанування* – друга стадія. Вона вимагає систематичної та послідовної роботи керівників усіх соціальних інституцій щодо підлеглих і підпорядкованих, а також суспільства й держави щодо окремих громадян. Мета цієї стадії полягає в тому, щоб реалізувати три головні завдання: 1) сформувати вміння знайти необхідний закон; 2) зрозуміти його зміст; 3) юридично правильно реалізувати його на практиці. Форми вивчення змісту законів можуть бути найрізноманітнішими за видами й ефективністю, але оптимальними вважаємо такі за ступенем продуктивності: 1) юридична освіта;

2) правова пропаганда; 3) правова агітація; 4) індивідуальне вивчення законів; 5) юридична практика. Слід у нормативних актах, які стосуються державної та муніципальної служби, регламентують процес і порядок здійснення управління в найширшому його розумінні, встановити правила, відповідно до яких у сучасних умовах знання законодавчих актів є показником професійної підготовленості керівника, посадової особи, кваліфікації робітника в межах його службових обов'язків. У період розбудови правової держави та громадянського суспільства професійна правова підготовленість має стати передумовою одержання вищої кваліфікації, рангу, ступеня для всіх категорій робітників і службовців;

3) *прийняття рішення про організацію реалізації закону* – третя стадія. Під час організації фактичного втілення закону необхідно дотримуватися таких правил:

– пам'ятати, що підготовка до реалізації закону передбачає необхідність здійснення трьох взаємопов'язаних дій: а) організації добровільної реалізації закону у формі використання, виконання та дотримання; б) організації владної реалізації закону у формі застосування. Воно може полягати у виданні правозастосовних актів чи рішень, що містять заходи з реалізації закону або ж норми, що конкретизують закон; в) організації законозахисних дій, що передбачають діяльність органів влади (прокуратури, суду, поліції тощо) і спрямовані на попередження правопорушень й охорону громадян та організацій від негативних наслідків невиконання закону;

– завжди слід створювати юридичний механізм забезпечення ефективної та якісної реалізації закону. А це своєю чергою передбачає: а) видання відповідних норм, що покладають на посадових осіб й інших виконавців повноваження з реалізації вимог закону. Це можливо за допомогою правореалізаційних актів (наказів, рішень, розпоряджень), які визначають правовий статус певних осіб за фактичним утіленням законів; б) створення і запровадження процесуальних норм, що встановлюють порядок дій з реалізації норм закону, їх послідовність щодо досягнення мети, передбаченої законом. Здебільшого такі процедури вводять юридичними актами – правилами, інструкціями, регламентами тощо; в) передбаченням заходів заохочення за належну реалізацію законів (пільги, переваги, стимули); г) встановленням заходів покарання за невиконання чи неналежне виконання законів (стягнення, позбавлення, осуд);

4) *безпосередня реалізація законів* – четверта стадія, яка має ґрунтуватися на його: 1) додержанні – це форма реалізації норм закону, яка полягає в тому, що суб'єкти узгоджують свою

поведінку з нормами-заборами. Тобто сутність додержання норм законів полягає в тому, що суб'єкт утримується від порушення заборон, які містяться в законі; 2) виконанні – це така форма реалізації норм закону, що передбачає дії суб'єктів зі здійснення зобов'язального веління закону. Якщо в нормі закону міститься обов'язок, то простого утримання суб'єкта від здійснення певних дій вже недостатньо. Крім того, в низці випадків її може бути кваліфіковано як протиправну поведінку; 3) використанні – це форма реалізації норм закону, яка виявляється в здійсненні повноважень, які надані нормами закону певним суб'єктам. Особливість використання норм закону полягає в тому, що суб'єкт сам вирішує, використовувати чи утриматися від використання суб'єктивного права, яке йому належить; 4) застосуванні – це спрямована на реалізацію норм закону й здійснювана в спеціально встановлених формах владна, творчо-організаційна діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування й уповноважених громадських об'єднань з прийняття індивідуально-конкретних правових приписів з метою вирішення конкретної справи. Безпосередні дії з реалізації норм закону, що відбуваються в окреслених формах, слід здійснювати в певній послідовності. Оптимальною видається така процедура: 1) прийняти конкретне рішення щодо порядку реалізації закону; 2) видати певну кількість локальних актів, що розвивають і забезпечують реалізацію закону; 3) виділити необхідні матеріально-фінансові й інші засоби для реалізації закону; 4) здійснити організаційно-управлінські заходи, які необхідні відповідно до закону; 5) передбачити заходи законодавчого характеру й діяльності правоохоронних органів; 6) організувати контроль за реалізацією закону та здійснити підготовку пропозицій з його вдосконалення; 7) збирати й оцінювати інформацію про різні зміни в середовищі, яке регулює та охороняє закон. Усі ці заходи слід планувати конкретно, тобто чітко визначають: 1) що планують зробити; 2) які мають бути результати; 3) хто є виконавцем або відповідальним за захід; 4) у який термін його має бути виконано;

5) *контроль за ефективною та якісною реалізацією законів* – п'ята стадія цього процесу. На наш погляд, доцільно використати такі форми контролю: 1) заслуховувати інформацію про реалізацію законів на сесіях місцевих рад, засіданнях їх виконавчих комітетів, загальних зборах громадських об'єднань тощо; 2) аналізувати реалізацію законів на нарадах; 3) робити перевірки на місцях; 4) вивчати матеріали громадської думки (скарги, виступи в пресі, анкети опитувань тощо); 5) аналізувати статистичну й іншу інформацію; 6) вдаватися до проведення наукових експертиз стану реалізації

законів; 7) здійснювати правовий моніторинг. У разі виявлення порушень закону контроль має переростати в правозахисні дії. Оптимальними з них є: 1) звернення до господарського, адміністративного, вищого спеціалізованого суду; 2) звернення до суду в системі судоустрою України; 3) звернення до Європейського суду з прав людини; 4) звернення до органів поліції; 5) використання права відміни актів, що суперечать законам; 6) здійснення прокурорського нагляду за виконанням законів тощо;

6) *оцінювання ефективності та якості реалізації законів* – шоста стадія, щодо якої слід зауважити, що її належне здійснення можливе тільки за наявності обліку законів і стану їх фактичного втілення. Тому необхідно створити банки даних про законодавство й законність, які мають фіксувати дані щодо режиму точного і неухильного виконання законів усіма державними органами, об'єднаннями громадян та окремими громадянами. Для цього слід: 1) ввести точний класифікатор законодавства; 2) використати електронну технологію його обробки; 3) організувати узагальнення даних правоохоронних органів про стан законності; 4) увести режим користування цим банком даних. Облік може бути картковим чи автоматизованим, безумовно, останній є досконалішим, але це залежить від конкретних можливостей. Безпосереднє встановлення ефективності та якості можливе шляхом зіставлення норм закону й закону загалом із фактичними результатами його реалізації, з тим станом регульованого середовища, що є фактичним і яке може бути оцінено на підставі кількісних і якісних показників. Таке оцінювання може: 1) виявити типові порушення законів, а саме: а) прийняття рішень у супереч нормам закону; б) неправильне тлумачення норм закону; в) недоцільне застосування частини норми закону; г) втручання в компетенцію інших органів й організацій; д) обмеження прав громадян; е) невикористання норм закону; ж) неправильне застосування норм закону тощо; 2) встановити причини порушення законів, якими можуть бути: а) матеріальне становище; б) економічні фактори; в) політична нестабільність; г) незадовільна робота державних органів; д) незастосування мір відповідальності; е) низька якість закону; ж) безсистемне прийняття законів; з) невисокий рівень правової культури громадян; к) правовий нігілізм суспільства тощо; 3) схарактеризувати негативні, побічні наслідки неефективної, неякісної реалізації закону (прямі збитки, моральна шкода); 4) визначити вплив рівня законності на стан господарської, соціальної, управлінської діяльності, поведінку громадян. Для цього: а) зіставити закони й фактичні результати їх реалізації; б) з'ясувати вплив неправових факторів; в) оцінити правові результати;

7) планування заходів з удосконалення реалізації законів – сьома стадія, загалом її може бути зведено до трьох магістральних напрямів: 1) усунення відхилень від закону й удосконалення правозастосовної діяльності (наприклад, покращення діяльності державних органів); 2) додаткове забезпечення закону (наприклад, матеріально-технічними або фінансовими засобами); 3) зміна, доповнення законів, відміна його окремих положень.

Висновки

Забезпечення ефективності та якості реалізації законів має стати пріоритетом як у діяльності законодавця, так і у сфері правозастосування загалом. На основі аналізу положень Закону України «Про правотворчу діяльність» і сучасних наукових підходів обґрунтовано необхідність розроблення цілісної методики реалізації нормативно-правових актів. Така методика має враховувати всі ключові етапи: від інформування суб'єктів правозастосування та належного впровадження законів до оцінювання їх ефективності, результативності, стабільності й потреби в удосконаленні.

Запровадження системного підходу до реалізації законів сприятиме не лише підвищенню їхньої правової дієвості, а й формуванню довіри

громадян до норм права, інституцій держави. Необхідною умовою цього є також розроблення Наукової концепції розвитку законодавства України, яка має стати стратегічним документом у сфері правотворчості.

Викладений у статті підхід до методики забезпечення ефективності та якості законів відповідно до Закону України «Про правотворчу діяльність» є лише першим, але необхідним кроком у напрямі вдосконалення реалізації та охорони чинного законодавства. У разі її створення – в такому чи іншому вигляді – і подальшого нормативного закріплення, цей підхід набуде ознак системності, комплексності й послідовності, що своєю чергою сприятиме формуванню якісного законодавства та розвитку правової держави в Україні.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

- [1] Birchenko, Yu.I. (2004). Some criteria for assessing the quality and effectiveness of regulatory legal acts. *Naukma Scientific Papers. Series "Legal Sciences"*, 26, 9-14. Retrieved from <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/8220>
- [2] Buriachok, A.A., & Dotsenko, P.P. (Eds.). (1973). *Dictionary of the Ukrainian language*. (Vol. 4). Kyiv: Nauk. dumka. Retrieved from <https://sum.in.ua/s/metodyka>
- [3] Huivan, P.D. (2018). The essence of the principle of the effectiveness of law: a temporal aspect. *Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute". Series "Political Science. Sociology. Law"*, 3(39), 111-116. DOI: 10.20535/2308-5053.2018.3(39).193803
- [4] Khavroniuk, M.I. (2021). On the inconsistency of the Criminal Code of Ukraine with the principle of legal certainty. *Scientific Notes of the NaUKMA. Series "Legal Sciences"*, 8, 69-84. DOI: 10.18523/2617-2607.2021.8.69-84
- [5] Kindrat, P.V. (2014). The effectiveness of legislation: a conceptual and terminological aspect. *Legal Informatics*, 3(43), 55-59. Retrieved from <https://ippi.org.ua/kindrat-pv-efektivnist-zakonodavstva-vonyatiino-terminologichnii-aspekt>
- [6] Kosovych, V.M. (2015). General theoretical aspects of improving regulatory legal acts of Ukraine. *Extended abstract of candidate's thesis*. Lviv.
- [7] Luts, L.A. (2023). The principle of legal certainty: current state and prospects. *Legal scientific electronic journal*, 8, 21-27. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-8/2
- [8] Nadolnyi, I.F., Pylypenko, I.I., & Chernets, V.H. (Eds.). (2011). *Philosophy: dictionary-reference* (3rd ed., rev.). Kyiv: NAKKKiM.
- [9] Pankratova, V.O. (2020). Prohibition of retroactive effect of regulatory legal acts as a manifestation of the stability of legislation. *Academic notes of the V.I. Vernadsky Tavrichesky National University. Series "Legal Sciences"*, 31(70), 6, 1-6. DOI: 10.32838/TNU-2707-0581/2020.6/01
- [10] Provision. Site "Wiktionary". Retrieved from <https://uk.wiktionary.org/wiki/%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F>
- [11] Provisions. Site "Dictionary UA. Portal of the Ukrainian language and culture". Retrieved from <https://slovyk.ua/index.php?sword=%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F>

- [12] Quality of legislation. Site "Wikipedia". Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%AF%D0%BA%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C_%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0
- [13] Tsebenko, S.B. (2021). The requirement of the "quality" of the law as one of the main aspects of the principle of the rule of law. *Dnipro Scientific Journal of Public Administration, Psychology, Law*, 4, 31-35. DOI: 10.51547/ppp.dp.ua/2021.4.6
- [14] Volokhov, O.S. (2024). On the issue of defining the concept of "effectiveness of legislation" and its use. *Current problems of politics*, 73, 25-30. DOI: 10.32782/app.v73.2024.3
- [15] Zavadskyi, Y.S., Osovskaya, T.V., & Yushkevych, O.O. (2006). *Economic Dictionary*. Kyiv: Condor.

Список використаних джерел

- [1] Бірченко Ю. І. Деякі критерії оцінки якості та ефективності нормативно-правових актів. *Наукові записки НаУКМА. Серія «Юридичні науки»*. 2004. Т. 26. С. 9–14. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/8220>
- [2] Словник української мови : в 11 т. / ред. тому: А. А. Бурячок, П. П. Доценко. Київ : Наук. думка, 1973. Т. 4 : І–М. 840 с. URL: <https://sum.in.ua/s/metodyka>
- [3] Гуйван П. Д. Сутність принципу ефективності права: часовий аспект. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Серія «Політологія. Соціологія. Право». 2018. № 3 (39). С. 111–116. DOI: 10.20535/2308-5053.2018.3(39).193803
- [4] Хавронюк М. І. Щодо невідповідності кримінального кодексу України принципу юридичної визначеності. *Наукові записки НаУКМА. Серія «Юридичні науки»*. 2021. Т. 8. С. 69–84. DOI: 10.18523/2617-2607.2021.8.69-84
- [5] Кіндрат П. В. Ефективність законодавства: понятійно-термінологічний аспект. *Правова інформатика*. 2014. № 3 (43). С. 55–59. URL: <https://ippi.org.ua/kindrat-pv-efektivnist-zakonodavstva-ponyatiino-terminologichnii-aspekt>
- [6] Косович В. М. Загальнотеоретичні аспекти удосконалення нормативно-правових актів України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2015. 38 с.
- [7] Луць Л. А. Принцип правової визначеності: сучасний стан та перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 21–27. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-8/2
- [8] Філософія : слов.-довід. / за ред. І. Ф. Надольного, І. І. Пилипенка, В. Г. Чернеця. 3-тє вид., доповн., випр. і переробл. Київ : НАКККІМ, 2011. 480 с.
- [9] Панкратова В. О. Заборона зворотної дії нормативно-правових актів як прояв стабільності законодавства. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2020. Т. 31 (70). № 6. С. 1–6. DOI: 10.32838/TNU-2707-0581/2020.6/01
- [10] Забезпечення. *Вікісловник* : [сайт]. URL: <https://uk.wiktionary.org/wiki/%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F>
- [11] Забезпечення. *Словник UA. Портал української мови та культури* : [сайт]. URL: <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F>
- [12] Якість законодавства. *Вікіпедія* : [сайт]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%AF%D0%BA%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C_%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0
- [13] Цебенко С. Б. Вимога «якості» закону як один з основних аспектів принципу верховенства права. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. № 4. С. 31–35. DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2021.4.6>.
- [14] Волохов О. С. До питання визначення поняття «ефективність законодавства» та його використання. *Актуальні проблеми політики*. 2024. Вип. 73. С. 25–30. DOI: 10.32782/app.v73.2024.3
- [15] Завадський Й. С., Осовська Т. В., Юшкевич О. О. Економічний словник. Київ : Кондор, 2006. 356 с.

KOLODII Anatolii

Doctor of Law, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Chief Researcher of the Department of Research on Lawmaking Problems and Adaptation of Ukrainian Legislation to EU Law of the Institute of Law-Making and Scientific-Legal Expertise of the National Academy of Sciences of Ukraine

01024, 3 Pylypa Orlyka St., Kyiv Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6647-700X>;

LAPKO Anatolii

PhD in Law, Leading Researcher of the Department of Research on Lawmaking Problems and Adaptation of Ukrainian Legislation to EU Law of the Institute of Law-Making and Scientific-Legal Expertise of the National Academy of Sciences of Ukraine

01024, 3 Pylypa Orlyka St., Kyiv Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-7044-0078>;

KHALOTA Andrii

PhD in Law, Associate Professor, Leading Researcher of the Department of Research on Lawmaking Problems and Adaptation of Ukrainian Legislation to EU Law of the Institute of Law-Making and Scientific-Legal Expertise of the National Academy of Sciences of Ukraine

01024, 3 Pylypa Orlyka St., Kyiv Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8505-0055>

Methodology and Methods for Ensuring the Effectiveness and Quality of Laws in Accordance with the Law of Ukraine «On Lawmaking Activities»

Abstract. The article is devoted to the theoretical and applied analysis of the methodology and methods for ensuring the effectiveness and quality of laws in the context of the updated legal regulation enshrined in the Law of Ukraine «On Lawmaking» dated August 24, 2023, No. 3354-IX. The authors emphasize that the validity of a normative legal act does not guarantee its effectiveness or compliance with social needs, and therefore the need for a scientifically based methodology for implementing laws is extremely relevant. The article proves that the effectiveness and quality of legislation should be assessed through the existence of sustainable legal regulation, the achievement of expected results, the stability of law enforcement, compliance with European legal standards, and the preservation of legal balance in the state. The concept of the methodology and methods of implementing laws as an integrated system covering key stages is scientifically substantiated: informing subjects, assimilation of legal norms, organizational and practical implementation, law enforcement, control, effectiveness assessment, legal monitoring, and improvement. The work defines the principles on which the methodology and techniques should be based: the rule of law, legal certainty, consistency, predictability, democracy, compliance with public interests, scientific rigour, transparency and resource availability for implementation. The authors justify the need to develop and implement a Scientific Concept for the Development of Ukrainian Legislation as a basic strategic document that will allow adapting the national legal system and increasing its stability and adaptability to change. Particular attention is also paid to the prospect of adopting a law on legal monitoring as a tool for feedback between the legislator and the law enforcement agency. The authors express their conviction that the implementation of the proposed approaches will contribute to the quality of legislation, legal stability, and increased legitimacy of the law in the public consciousness.

Keywords: effectiveness of laws; quality of legislation; law-making activity; implementation of laws; legal monitoring; methodology; implementation methods; legislative policy; regulatory legal act.

DOI: 10.33270/02263101.5

УДК 340.115

СОВА Маргарита*

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри психології, педагогіки та суспільних дисциплін Державного податкового університету

08200, вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3190-7903>;

ДЕНІЖНА Світлана

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології, педагогіки та суспільних дисциплін Державного податкового університету

08200, вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4671-2162>

Вплив цифрової етики на врегулювання онлайн-комунікації в ситуації кіберагресії

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена порушеннями в цифровому середовищі норм і правил комунікативної онлайн-взаємодії та виявами антисоціальної поведінки у вигляді кіберагресії, що спричинено переосмисленням або запереченням загальноприйнятих етичних цінностей та принципів і завдає шкоди ментальному здоров'ю інтернет-користувачів. З'ясовано, що у зв'язку з певними властивостями спілкування в соціальних мережах (анонімність, дистанційність) нерідко відбувається зниження ступеня відповідальності інтернет-користувачів за порушення цифрової етики. Акцентовано на посиленні ролі захисту інтернет-користувачів від кіберагресії, яка може виявлятися в її різних видах – кібербулінгу, телефонному шахрайстві, мобінгу, тролінгу, флеймінгу, етнічній упередженості, дискримінації. Обґрунтовано необхідність регулювання онлайн-комунікації на засадах цифрової етики, знаходження ефективних інструментів протидії кіберагресії. У статті проаналізовано методологічні підходи до розвитку етичної та комунікативної компетентності користувачів. Узагальнено наукові позиції щодо запобігання та подолання виявів кіберагресії, психологічного тиску та маніпуляцій. Мета дослідження – здійснити методологічний аналіз впливу цифрової етики на врегулювання онлайн-комунікації в ситуації протидії кіберагресії. У дослідженні використано діагностичний інструментарій, що охоплював методики визначення рівнів етичної свідомості та комунікативних умінь, вивчення особливостей етичної спрямованості прийнятих рішень, тональності й емоційності онлайн-відповідей респондентів у потенційних ситуаціях кіберагресії. Результати дослідження виявили значущі позитивні взаємозв'язки між етичними виборами прийнятих рішень у ситуаціях протидії кіберагресії та субшкалами рівнів етичної свідомості. Встановлено слабкі позитивні зв'язки між такими показниками, як неетичний вибір висловлювань у конфліктних ситуаціях; доконвенційний рівень етичної свідомості; недостатній розвиток комунікативної компетентності респондентів. У висновках доведено, що цифрова етика в ситуаціях потенційної протидії кіберагресії безпосередньо пов'язана з особистісними характеристиками користувачів, зокрема: комунікативною компетентністю; справедливістю, орієнтованістю на самоцінність особистості; емпатією, усвідомленою саморегуляцією в напружених ситуаціях інтернет-середовища.

Ключові слова: цифрове середовище; етична свідомість; комунікативна компетентність; антисоціальна поведінка; прийняття рішень.

Історія статті:

Отримано: 12.03.2026

Прийнято: 16.04.2026

Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:

Сова М., Деніжна С. Вплив цифрової етики на врегулювання онлайн-комунікації в ситуації кіберагресії. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2026. № 1 (31). С. 42–52. DOI: 10.33270/02263101.5

*Відповідальний автор

Вступ

В умовах соціально-політичних і воєнних конфліктів, економічної кризи та глобальних викликів сучасного світу в цифровому середовищі постійно збільшується кількість інцидентів, психологічно напружених ситуацій, виявів анти-соціальної поведінки в кіберпросторі. У цифровій повсякденності традиційну систему цінностей норм і правил нерідко переосмислюють, вона перестає діяти, що цілком закономірно посилює значення особистої безпеки користувачів та їх упередженості як захисту від завдання моральних збитків, посягання на суб'єктивний добробут і власність.

Притаманні онлайн-комунікації особливості, а саме: анонімність, дистанційність, брак достовірної інформації про співрозмовника, неможливість спостерігати емоційну реакцію жертви, збільшення кількості свідків, які можуть як допомогти, так і виступати проти жертви, цілодобовий доступ до спілкування та неодноразовість впливу в соціальних мережах, – можуть спричинити не лише порушення норм і правил цифрової етики, а й знижувати ступінь відповідальності людини за деструктивні вчинки в цифровому середовищі, за антисоціальні способи поведінки, до яких належить кіберагресія. Вияви кіберагресії спостерігаються в різних її видах, а саме: кібербулінг, телефонне шахрайство, кіберзагрози, мобінг, тролінг, флеймінг, етнічна упередженість, дискримінація. Найчастіше предиктором кіберагресії стають конфліктні ситуації як результат протилежно спрямованих, незбіжних інтересів, мотивів і суджень співрозмовників щодо певного дискусійного питання або проблеми.

За конфліктних обставин в мережі Інтернет окреслені вище властивості онлайн-комунікації та вияви кіберагресії призводять до виникнення ситуацій невизначеності та дезорієнтації користувачів у причинах інциденту й особистісних характеристиках співрозмовника, що ускладнює вибір стратегії поведінки та способу реагування на психологічний або економічний тиск, агресивні «цифрові вчинки».

На жаль, у ситуаціях порушення цифрової етики, що полягає у виявах кіберагресії, постають ризики безкарності й безвідповідальності за можливі негативні наслідки антисоціальної інтернет-поведінки.

Аналіз практики та цифрових «маніпуляцій», вияви деструктивної поведінки негативно позначаються на різних сферах психіки інтернет-користувачів, наприклад, на мотиваційній сфері, що може виявлятися в приписуванні співрозмовнику мотиваційних намірів; когнітивній – як прагнення маніпулювати на некомпетентності співрозмовника; емоційній, що спрямована на виведення співрозмовника зі стану психічної рівноваги.

Цифрові трансформації докорінно перетворюють свідомість сучасних людей, що привернуло

увагу дослідників до ролі цифрової етики як інструменту врегулювання принципів, норм і правил соціальної поведінки користувачів у процесі онлайн-комунікації (Vovk, 2025).

Науково-аналітичний огляд останніх досліджень і публікацій засвідчує посилення наукового інтересу українських і зарубіжних дослідників до порушеної проблеми. У наукових джерелах окреслено переваги й недоліки властивостей, притаманних комунікативній онлайн-взаємодії, – анонімності та дистанційності (Andriichenko, Blyzniuk, & Maistrenko, 2021). Адже, з одного боку, анонімність і дистанційність сприяють вільному вираженню власних поглядів і почуттів, а з іншого – можуть спричинити конфліктні ситуації та знижувати ступінь персональної відповідальності за здійснені неетичні вчинки (Hidenko, 2021; Kavka, 2021).

Водночас дослідники акцентують на значущості діагностування етичної спрямованості вибору прийнятих рішень інтернет-користувачами в напружених ситуаціях онлайн-спілкування, доцільності визначення рівнів розвитку їх етичної свідомості (Vanh, 2023) та комунікативних умінь (Protzenko, Chubina, & Dmytrenko, 2022) як інструментів протидії виявам кіберагресії. У цьому аспекті передбачено обґрунтування та вибір відповідного методичного комплексу, вивчення специфіки поведінки користувачів у цифровому середовищі на основі їх морально-етичних характеристик, пов'язаних з їх логікою комунікативної взаємодії та індивідуальними властивостями (Holcombe, 2022).

Актуальності набуває дослідження проблеми запобігання та подолання виявів антисоціальної інтернет-поведінки, що позначається на виникненні почуттів незахищеності, страху, гніву й інших негативних емоційних станів користувачів (Moskalova, & Chorna, 2021; Zych et al., 2020). Звідси постає питання знаходження способів запобігання порушенням норм і правил цифрової етики, вибору стратегії комунікативних дій та засобів саморегуляції емоційного стану в ситуації протидії кіберагресії.

Матеріали та методи

У цифровому середовищі створено особливу реальність, у якій переосмислюються і не діють усталені соціально значущі правила й етичні цінності взаємодії, проте виникають нові норми цифрової поведінки. Тому в науковому дискурсі пропонують різні методологічні підходи та способи врегулювання онлайн-комунікації, що містить ознаки кіберагресії та інших виявів антисоціальної поведінки. Фокус уваги дослідників зосереджується на обґрунтуванні можливості поєднання цінностей і норм цифрової етики, комунікативної компетентності користувачів під час онлайн-взаємодії в реальному та віртуальному просторах.

Прихильники морально-етичного підходу до реалії цифрової повсякденності зауважують, що застосування цифрових технологій у життєдіяльності сучасної людини зумовлює технологічне розширення особистості та перебудову її внутрішнього світу загалом. Відповідно змінюються рівні морального розвитку й особливості етичних принципів і суджень, а також обґрунтованість прийнятих рішень (Vanh, 2023; Shkvariliuk, 2026).

Тож користувачі соціальних мереж нерідко постають перед суперечливими зразками поведінки, які суттєво відрізняються від традиційних моделей, вирізняються психологічним тиском, виявами кібербулінгу й інших видів кіберагресії (Skarbez, Smith, & Whitton, 2021).

У складній ситуації невизначеності, відсутності уявлень про особисті характеристики агресивного співрозмовника інтернет-користувач постає перед вибором стратегії комунікативної взаємодії, доцільного способу реагування на деструктивну поведінку на основі оцінювання поведінкових альтернатив. Прикладами є: уміння змусити агресивного співрозмовника зробити поступки й надати позитивну відповідь, використовуючи знання психологічних механізмів людської поведінки та ефективні комунікативні техніки, спрямовані на вирішення інциденту на власну користь й ускладнення цього для іншої особи, а також нейтралізувати маніпулювання комунікатора до прийняття змінених рішень. У такій ситуації важливо обрати відповідь, спрямовану не на зміст конфлікту, а на психологічні особливості співрозмовника з метою змінення його поведінки у власних інтересах – «перехід на особистості».

Представники когнітивно-рефлексивного підходу до регулювання онлайн-комунікації (Voronkova, Kyvliuk, & Andriukaitene, 2023) концентрують увагу на значущості показників інтелектуального й особистісного потенціалу людини, особливостях її когнітивної сфери, здатності осмислити й оцінити власний досвід спілкування в складних життєвих ситуаціях, обирати оптимальні рішення під час розв'язання морально-етичних дилем, а також відповідального ставлення до цінностей та самоцінності особистості (Gonzalez-Alonso, Guillen-Gamez, & Castro-Hernandez, 2020).

У процесі аналізу інформації в конфліктних ситуаціях знижується рівень невизначеності, оскільки підвищується усвідомленість мети власного вибору та принципів прийняття рішення. Дослідники встановили, що між особливостями поведінки користувачів у непередбачених ситуаціях і рівнем морально-етичної свідомості створюються моделі прийняття рішення, які мають урегулювати суперечності онлайн-взаємодії.

З позицій представників когнітивно-рефлексивного підходу нездатність переносити етичні норми реального життя в цифрове середовище

спричинена недостатньою морально-етичною гнучкістю, що може спричинити вияви антисоціальних вчинків. Дослідження таких видів поведінки, як омана, шахрайство, крадіжка в інтернеті, розсилання спаму, засвідчило, що користувачі, які виявляють деструктивну поведінку, вирізняються моральною незрілістю та нездатністю передбачати наслідки своїх дій.

Встановлено, що особи, розвиток етичної свідомості яких знаходиться на недостатньому рівні, дотримуються етичних норм лише для уникнення покарання. І, навпаки, особи, які вирізняються високим (постконвенційним) рівнем морального розвитку й етичної свідомості (Kohlberg, 1984) та самоповаги (Gilligan, 1976), здатні усвідомлено управляти власною поведінкою та регулювати свій емоційний стан на основі універсальних етичних принципів. Вони з повагою ставляться до інтересів і цінностей іншої людини та її самоцінності.

З позицій адептів емоційно-емпатійного підходу на особливості етичної спрямованості вибору стратегії поведінки та прийняття рішення в напружених ситуаціях комунікативної онлайн-взаємодії безпосередньо впливає емоційна сфера (Lombard et al., 2020; Marin-Lopez, Zych, & Ortega-Ruiz, 2020). Привертає увагу виявлений авторами негативний взаємозв'язок між агресивною антисоціальною поведінкою та емпатією інтернет-користувачів. У цьому аспекті науковий інтерес становлять дослідження зв'язку кібербулінгу й емпатійної чуйності користувачів. Автори зазначають, що переслідувачі (агресори) вирізняються нижчим рівнем емпатійної чуйності, ніж жертви переслідування, які не залучені до кібербулінгу (Kavka, 2021; Koliada, 2023).

У контексті цього дослідження слід також зосередити увагу на регулятивно-правовому підході, прихильники якого пропонують застосувати правові способи регулювання поведінки в цифровому просторі, акцентують на необхідності дотримання норм інформаційної етики та цифрового громадянства. Представники цього підходу зауважують, що закономірний процес розвитку інформаційних технологій, соціальних і цифрових трансформацій, змін способів і якості життя, модифікації принципів і правил поведінки не зменшують ролі відповідальності за неетичні вчинки в цифровому середовищі, які варто відбудовувати на усвідомлених етичних принципах. Автори зазначають, що за відсутності усвідомленої поведінки та недотримання певних правил цифрової етики має бути застосовано правове регулювання, спрямоване на подолання дилеми інформаційного суспільства: свободи та відповідальності, технофобії та технорационалізму, позиціонування особистості в реальному та віртуальному просторах (Vovk, & Blikhar, 2025; Sova, & Dienizhna, 2024).

Профілактико-ситуаційний підхід до врегулювання онлайн-комунікації спрямовано на

опанування етичних цінностей, принципів і норм поведінки в процесі профілактичних заходів, що має підвищити в користувачів рівень морально-етичної усвідомленості складної ситуації, сприяти прийняттю оптимальних рішень і забезпечити зниження виявів антисоціальної поведінки (Moskalova, & Chorna, 2021). Наприклад: у ситуації психологічного тиску (*argumentum ad hominem*) пропонують обрати один з варіантів відповіді: а) психологічний тиск (тобто надати негативну відповідь на вияви агресивної поведінки); 2) нейтральну відповідь або не давати відповіді взагалі (не використовуючи психологічний тиск, але й не вирішуючи конфлікт); 3) відповісти позитивно, повернути ситуацію до змістового обговорення (Baraldsnes, & Caravita, 2025).

Для підвищення усвідомленості вибору стратегії та способів поведінки в ситуації психологічного тиску або потенційної кіберагресії необхідно навчити користувачів переводити проблему в задачу, розв'язання якої потребує сформованих комунікативних умінь для прийняття оптимального варіанту відповіді та змістового виходу з проблемної ситуації (Kurepin, Samoilenko, & Batsurovska, 2025; Shahrour, Ananbh, & Dalky, 2023).

Отже, узагальнення методологічних підходів дає підстави стверджувати, що на прийняття етичних/неетичних рішень, моральну усвідомленість вчинків, управління поведінкою та емоційним станом у напружених ситуаціях цифрового середовища впливають різні сфери особистості користувача (мотиваційно-ціннісна, когнітивно-раціональна, емоційно-інтуїтивна, особистісна). Проте методологічне дослідження впливу цифрової етики на регуляцію онлайн-комунікації в ситуаціях кіберагресії належно не представлено в науковій літературі.

Засоби цифрової етики як інструменти протидії кіберагресії в умовах онлайн-комунікації будуть дієвими за наявності в користувачів етичної спрямованості під час прийняття рішень і сформованості комунікативних умінь, зокрема: афективно-комунікативних – з орієнтованістю на емоційний стан і спонукання співрозмовника (агресора); інформаційно-комунікативних, які допомагають раціональному усвідомленню під час вибору стратегії поведінки в напруженій ситуації та ефективному вираженню власних міркувань щодо предмета конфлікту; пізнавально-комунікативних, що сприяють об'єктивному оцінюванню ситуації психологічного тиску та кіберагресії.

Мета дослідження – виявити вплив цифрової етики на регулювання онлайн-комунікації в ситуації протидії кіберагресії.

Вибірку дослідження становили 40 здобувачів вищої освіти віком від 18 до 26 років.

Для проведення дослідження використано такий діагностичний інструментарій:

1. Методика «Chat Bot діагностики комунікативних умінь протидії психологічному тиску», що передбачає оцінювання етичної/неетичної спрямованості відповідей респондентів у реальному часі та рівня розвитку таких умінь, як розпізнавати маніпуляції та ефективно протистояти їм, застосувати техніки протидії психологічному тиску (погрози, вмовляння) і кіберагресії, захищати особистий простір під час онлайн-комунікації. Діагностичне обстеження за цією методикою здійснюють у форматі автоматизованого Chat Bot, який моделює діалоговий сценарій у реальних ситуаціях тиску та реагує на текстовий діалог у Telegram-боті.

2. Тест-опитувальник комунікативних умінь Л. Міхельсона, призначений для визначення рівня комунікативної компетентності респондентів на основі оцінки проблемних ситуацій та вибору способу поведінки з п'яти запропонованих варіантів.

3. Опитувальники Л. Колберга (1984) та К. Гілліган (1976) для оцінювання показників визначального типу етичних міркувань і рівнів етичної свідомості на підставі ціннісних орієнтацій та принципів, якими керуються респонденти під час аналізу проблемної ситуації – абстрактними правилами справедливості, ситуативним піклуванням про іншу людину, нормами соціального закону.

4. Текстова бібліотека TextBlob, застосування якої призначено для здійснення сентимент-аналізу тональності й емоційності відповідей опитуваних на ситуації потенційної кіберагресії з використанням Chat Bot.

Процедура вивчення передбачала оцінювання досліджуваних змінних у формі анонімного опитування на базі інтернет-платформи Google. Методологічний аналіз отриманих емпіричних даних здійснено з використанням інструментів первинної описової та непараметричної статистики. Для проведення математичних розрахунків використовували статистичні інструменти в пакеті програм Microsoft Excel 2010 та SPSS 23.0.

Результати та обговорення

Аналіз емпіричних даних за шкалою «Реакції на психологічний тиск (ПТ)» методики «Chat Bot діагностики комунікативних умінь протидії психологічному тиску» засвідчив, що здобувачі надали етично спрямовані позитивні (змістові) та нейтральні відповіді респондентів на проблемні питання. Негативних відповідей не було отримано. Показники виборів етичної спрямованості за результатами рішень змодельованих ситуацій провокаційного характеру оцінювали за розрахунками суми вподобаних альтернатив (табл. 1).

Таблиця 1

Етична спрямованість відповідей у ситуації психологічного тиску (критерій Вілкоксона)

№ з/п	Показники	Кількість респондентів n = 40		
		M	SD	Z-score
1	Негативна відповідь на ПТ	0,0	0,0	0,00
2	Нейтральна відповідь на ПТ	2,6	1,5	-3,13**
3	Позитивна відповідь на ПТ	1,4	1,3	3,09**
4	Загальне значення за спрямованістю виборів	7,0	1,4	2,71**

Примітка **: $-p \leq 0,01$

Кількісні показники рівнів розвитку комунікативних умінь здобувачів, згідно з отриманими відповідями на проблемні ситуації шкали «Спосіб протидії» (методика «Chat Bot діагностики комунікативних умінь протидії психологічному тиску»), свідчать про переважну кількість оптимальних виборів відповідей на потенційні ситуації мобінгу, а також про вияви емпатії та

толерантного ставлення до позиції співрозмовника з використанням вподобаних респондентами комунікативних умінь. Водночас виявлено високий показник відповідей-заперечень на провокаційні висловлювання під час онлайн-комунікації. У табл. 2 унаочнено показники комунікативних умінь, отриманих за допомогою Chat Bot.

Таблиця 2

Показники розвитку комунікативних умінь (Chat Bot)

№ з/п	Показники	Кількість респондентів n = 40		
		M	SD	Z-score
Комунікативні уміння (за шкалою «Спосіб протидії»)				
1	Висловлювання-повідомлення власної позиції	2,8	0,7	3,35**
2	Висловлювання-заперечення	3,8	0,6	3,50**
3	Емпатійне слухання (активне, пасивне)	2,4	0,7	2,78**
4	Загальне значення за всіма комунікативними уміннями	10,6	2,20	3,92**

Примітка : ** $-p \leq 0,01$

Узагальнення отриманих даних за тестовою методикою Л. Міхельсона дало змогу визначити «правильні» відповіді для кожного з п'яти видів ситуацій (на позитивні й негативні висловлювання, на прохання, підтримку бесіди, вияв емпатії), що засвідчує високий та достатній рівні

розвитку комунікативних умінь учасників. Проте виявлено й невизначеність комунікативних позицій, що засвідчує невпевненість і розгубленість певної частини респондентів у потенційно напружених ситуаціях спілкування (табл. 3).

Таблиця 3

Результати сформованості комунікативних умінь респондентів на основі вибору способів спілкування в проблемних ситуаціях (за методикою Л. Міхельсона)

№ з/п	Показники	Кількість респондентів n = 40		
		M	SD	Z-score
Комунікативні вміння в п'яти типах ситуацій				
1	Загальні значення КУ	75,1	12,2	2,70**
2	Відповідь на позитивні висловлювання	82,7	23,2	1,73
3	Відповідь на негативні висловлювання	65,4	18,9	2,52**
4	Відповідь на прохання	76,5	16,1	0,43
5	Підтримка бесіди	79,7	14,1	0,20
6	Вияв емпатії	71,1	17,1	3,36**

Примітка: ** $-p \leq 0,01$

Сентимент-аналіз тональності й емоційності відповідей опитуваних як складових комунікативних умінь під час протидії кіберагресії з використанням Chat Bot (за питаннями текстової бібліотеки TextBlob) засвідчив, що більшість респондентів висловлюють нейтральні відповіді агресивному співрозмовнику. Загальна забарвленість власних міркувань і почуттів респондентів щодо предмета конфлікту мала, відповідно,

нейтральний характер. Підтвердженням такого узагальнення є виявлений середній рівень інтенсивності виявів емоцій в напружених ситуаціях протидії антисоціальному «цифровим вчинкам» (табл. 4). Кількісна оцінка отриманих даних дає змогу передбачити, що вибір відповіді здобувачами в ситуації кіберагресії під час онлайн-спілкування значущо не пов'язаний з їх наявним емоційним станом.

Таблиця 4

Результати сентимент-аналізу тональності й емоційності відповідей респондентів на вияви кіберагресії в онлайн-комунікації

№ з/п	Показники	Кількість респондентів n = 40		
		M	SD	Z-score
1	Тональність відповідей	0,01	0,07	3,70**
2	Емоційність відповідей	0,05	0,09	0,95

Примітка : **– $p \leq 0,01$

Діагностику рівнів розвитку етичної свідомості (доконвенційний, конвенційний, постконвенційний) здійснено за шкалою «Справедливість» (L. Kohlberg) за такими показниками, як: етичний принцип під час прийняття рішення щодо виявів антисоціальної поведінки під час комунікативної взаємодії; дотримання етичних норм і правил під час спілкування; захист прав і рівність. Оцінка доконвенційного рівня передбачала аналіз інструментального обміну позиціями «ти – мені, я – тобі», орієнтирів на авторитет влади та вияв бути покараним; конвенційний рівень визначено на основі ставлення до соціального закону та порядку, урахування думки інших людей про себе, намагання вплинути на їх свідомість, щоб склалося позитивне враження про власну особистість; постконвенційний рівень вирізнявся прагненням дотримуватися як загальноприйнятих,

універсальних етичних принципів, так і персональних прав усіх учасників конфлікту.

Показниками за шкалою «Турбота» (Gilligan, 1976) є: морально-етична відповідальність, ступінь орієнтованості на інтереси іншої особи під час прийняття рішення, піклування про неї. На підставі цих показників за шкалою «Турбота» визначено відповідність таким критеріям, як: «Самозаклопотаність» – орієнтованість на себе, власні інтереси, позитивне ставлення до себе й інших людей; «Самопожертва» – усвідомлена орієнтованість на внутрішні цінності інших, захист їхніх прав; «Самоповага» – свідомий вибір між справедливістю і турботою на підставі цінностей, притаманних особистості.

Отримані дані аналізували із застосуванням інструментів описової статистики (критерій Уїлкоксона) в пакеті програм Microsoft Excel 2010 і SPSS 23.0 (табл. 5).

Таблиця 5

Описова статистика показників розвитку етичної свідомості респондентів

№ з/п	Показники	Кількість респондентів – 40			
		M	SD	min	max
1	Етична справедливість	2,16	1,08	0	4
2	Етична турбота	2,09	1,01	0	4
3	Неетична справедливість	0,18	0,39	0	1
4	Неетична турбота	0,55	0,56	0	2
5	Комунікативні вміння	75,10	12,20	35	98
6	Авторитет влади (доконвенційний рівень)	6,70	2,06	3	11
7	Обмін «Ти – мені, я – тобі» (доконвенційний рівень)	6,96	2,27	3	14
8	Орієнтованість на думку інших (конвенційний рівень)	8,67	2,08	3	13
9	Соціальний закон і порядок (конвенційний рівень)	8,48	2,54	4	14
10	Соціальний контакт (постконвенційний рівень)	11,55	2,20	7	15
11	Етичні принципи (постконвенційний рівень)	10,62	2,10	5	15
12	Орієнтованість на себе (самозаклопотаність)	9,00	2,11	3	15
13	Орієнтація на інтереси інших (самозаклопотаність)	10,72	2,20	5	15
14	Захист прав інших (самопожертва)	10,85	2,17	5	15
15	Емпатійна орієнтованість (самопожертва)	10,72	2,20	5	15
16	Орієнтованість на цінності (самоповага)	20,63	3,13	11	29

Кількісний і якісний аналіз отриманих даних дає змогу зіставити їх з попередніми результатами й підтвердити, що не всі респонденти досягли високого рівня розвитку комунікативної компетентності. Проте в понад половини опитаних комунікативні вміння розвинуті на достатньому рівні. Слід зауважити, що під час прийняття рішень у ситуації потенційної кіберагресії преважують етичні вибори студентів, домінують міркування постконвенційного рівня та показників самопожертви й самоповаги (Gilligan, 1976). Однак судження показників самозаклопотаності та доконвенційного рівня (авторитет влади, обмін «ти – мені, я – тобі»), на жаль, наявні.

Кореляційний аналіз наведених у табл. 6 показників дає змогу встановити значущі зв'язки між комунікативними вміннями респондентів й етичною спрямованістю відповідей в ситуації потенційної кіберагресії, а також між показниками особистісних і когнітивних характеристик здобувачів та їхніми етичними або неетичними виборами («Етична/неетична справедливість», «Етична/неетична турбота») у конфліктних ситуаціях онлайн-спілкування та субшкалами рівнів розвитку етичної свідомості (доконвенційний рівень, самопожертва, самоповага). Результати кореляційного аналізу відображено в табл. 6.

Таблиця 6

Взаємозв'язок етичної спрямованості відповідей та рішень у ситуаціях кіберагресії із субшкалами рівнів розвитку морально-етичної свідомості й комунікативних умінь респондентів

№ з/п	Показники	Етична справедливість	Етична турбота	Неетична справедливість	Неетична турбота
1	Комунікативні вміння	0,160	0,160	0,053	-0,239*
2	Влада авторитету (доконвенційний рівень)	-0,130	0,053	0,256*	-0,005
3	Обмін «ти – мені, я – тобі» (доконвенційний рівень)	-0,246*	0,120	0,081	0,236*
4	Захист прав інших (самопожертва)	0,236*	-0,161	-0,133	-0,088
5	Орієнтованість цінності (самоповага)	0,230*	-0,134	-0,266*	-0,048

Примітка : * $-p \leq 0,05$

Отже, здобувачі частіше обирають етичні рішення, рідше намагаються взаємодіяти з особами виключно з особистої вигоди. Респонденти толерантно ставляться до інтересів і цінностей інших людей та вважають, що всі мають право на захист власних цінностей і прав.

Однак випробувані, які частіше обирають неетичні рішення в потенційній ситуації кіберагресії, продемонстрували низький рівень розвитку комунікативних умінь, не завжди з повагою ставляться до цінностей інших людей. На їхню думку, порядок у суспільстві може бути забезпечений лише завдяки авторитету влади й управлінню силовими методами.

На підставі результатів кореляційного аналізу встановлено значущий зв'язок між здатністю здобувачів розпізнавати й аналізувати ознаки кіберагресії в пропонувані складних ситуаціях невизначеності, співвідносити їх з уявленнями про антисоціальну поведінку, моральну шкоду, психологічний тиск (мобінг), соціальні правопорушення, що можуть виникнути в процесі онлайн-комунікації.

Виявлений зв'язок між рівнями розвитку комунікативних умінь й етичної свідомості здобувачів засвідчує, що респонденти, які досягли високого рівня умінь встановлювати контакти, правильно орієнтуються в ситуації кіберагресії та краще уявляють, як себе поводити в непростих ситуаціях спілкування, щоб не нашкодити як собі, так і співрозмовнику.

Встановлено негативний зв'язок між етичними виборами стратегій поведінки та прийняття рішень і субшкалою доконвенційного рівня («ти – мені, я – тобі»), це дає змогу дійти висновку, що здобувачі частіше обирають етичні рішення, не намагаються взаємодіяти з людьми лише для власної вигоди або користі. У таких респондентів немає намірів ставити в пріоритет виключно власні інтереси, вони поважають цінності та позицію співрозмовників. Такі узагальнення щодо позитивного зв'язку між етичними виборами та показниками субшкал рівнів самопожертва та самоповага – «Захист прав інших» і «Свідоме врахування інтеріоризованих цінностей» унаочнено в табл. 6.

Отримані дані співвідносяться з дослідженнями макіавеллізму як предиктора маніпулятивної стратегії поведінки, де позитивний зв'язок з доконвенційним рівнем вказує на дотримання загальноприйнятих норм виключно з метою уникнення покарання. Негативний зв'язок з постконвенційним рівнем розвитку етичної свідомості за Л. Колбергом (1984) і самоповагою (Gilligan, 1976) свідчить про здатність до управління поведінкою на основі універсальних етичних принципів, як наслідок – поважним ставленням до цінностей іншої особи.

Слід зауважити про позитивний зв'язок між етичними рішеннями в ситуаціях неоднозначності та високим рівнем етичної свідомості, що дає змогу в процесі аналізу інформації знизити рівень невизначеності, оскільки формуються уявлення

про мету власного вибору й усвідомлюються принципи прийняття рішення.

Водночас унаочнені в табл. 6 показники співвідносяться з виокремленням в емпатії (як підвалини для прийняття етичного рішення за класифікацією K. Gilligan) не лише афективної, а й когнітивної складових.

Між неетичними виборами та низьким рівнем розвитку комунікативних умінь виявлено негативний зв'язок, що засвідчує, що недостатньо розвинуті навички спілкування можуть спричинити неетичні, деструктивні відповіді в потенційних ситуаціях кіберагресії. Встановлений позитивний зв'язок між неетичними виборами та субшкалами доконвенційного рівня – обмін «Ти – мені, я – тобі» та «Влада авторитету, боязкість покарань» вказує на прагнення респондентів, які обирають неетичний стиль відповідей у ситуаціях неоднозначності, частіше шукати особисту вигоду від спілкування та вважають, що порядок у суспільстві може бути забезпечений лише за допомогою сили та влади. Респонденти, які продемонстрували низький рівень етичної свідомості й не дотримуються етичних норм в інтернет-спілкуванні, допускають можливість порушень соціальних законів і правил, прагнуть будь-яким способом виправдати власні неадекватні вчинки.

Висновки

Результати методологічного аналізу дають змогу сформулювати такі висновки:

1. Аналіз методологічних позицій у науковому дискурсі зарубіжних та українських дослідників дає змогу акцентувати на значущості інтегрованого підходу до проблеми запобігання та подолання антисоціальної поведінки в цифровому середовищі, зокрема ролі цифрової етики як дієвого механізму регулювання онлайн-комунікації в ситуації протидії кіберагресії. Розуміння впливу цифрової етики на оптимізацію міжособистісної взаємодії за напружених обставин важливе для профілактики та корекції антисоціальної поведінки й знаходження способів розв'язання проблеми протидії кіберагресії в соціальних мережах. Теоретичне осмислення полілогу методологічних підходів надає можливість визначити показники, згідно з якими встановлено зв'язок цифрової етики з особистісними характеристиками інтернет-користувачів.

2. Використання обраного методичного інструментарію дало змогу обґрунтувати вплив цифрової етики на врегулювання онлайн-комунікації в умовах кіберагресії, зокрема завдяки встановленню зв'язків між етичною/неетичною спрямованістю відповідей респондентів на пропонувані проблемні ситуації та прийняттям рішень щодо вибору стратегії взаємодії, а також показниками особистісних характеристик учасників (рівнем етичної свідомості, комунікативних умінь, емпатії).

3. На підставі кількісного та якісного аналізу емпіричних даних зауважено, що здобувачі, які приймають етичні рішення, не прагнуть встановлювати комунікативні стосунки лише з намірами здобути певну вигоду, не ставлять у пріоритет лише власну зацікавленість, а й з повагою ставляться до інтересів і цінностей інших людей. Дотримання норм і правил цифрової етики дає змогу їм обґрунтувати власну позицію щодо предмета конфлікту (правильно сформулювати висловлювання або заперечити думку співрозмовника), усвідомлено здійснити регулювання комунікативної взаємодії, аргументовано обрати оптимальну відповідь на антисоціальні вчинки в цифровому середовищі.

4. Опанування комунікативних умінь, необхідних для врегулювання онлайн-спілкування з метою протидії кіберагресії, впливає на етичну спрямованість інтернет-користувачів. Здобувачі, які дотримуються норм і правил цифрової етики, продемонстрували високий та достатній рівні володіння комунікативними вміннями, краще орієнтуються в ситуаціях, що містять можливість кіберагресії або психологічного тиску, вирізняються ознаками їх вияву, обирають змістові відповіді, загальна тональність яких стає позитивною. Вони також розуміють, як правильно поводитися в складних ситуаціях, щоб не завдати шкоди ні собі, ні співрозмовнику.

5. Водночас у здобувачів, які обирали неетичні рішення в ситуаціях кіберагресії, виявлено доконвенційний рівень розвитку етичної свідомості. Такі здобувачі нерідко прагнуть отримати користь від онлайн-спілкування. На їхню думку, порядку в суспільстві можна досягнути лише завдяки авторитарному управлінню та імперативному стилю взаємодії. Ситуативний емоційний стан осіб студентського віку під час вибору відповіді в ситуації кіберагресії не впливає на зміну спрямованості відповідей.

Методологічний аналіз отриманих результатів дослідження дає підстави припустити, що дотримання цифрової етики, здатність до врегулювання онлайн-комунікації в ситуаціях кіберагресії, підвищення рівня комунікативної компетентності користувачів сприятимуть запобігання виявів антисоціальної поведінки в цифровому середовищі, зниженню показників неетичних рішень у напружених ситуаціях, що має стати метою подальших досліджень в окресленому напрямі.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

- [1] Andriichenko, Zh., Blyzniuk, T., & Maistrenko, O. (2021). Digital etiquette and communications: trends and requirements of the present. *Economy and Society*, 34. DOI: 10.32782/2524-0072/2021-34-24
- [2] Baraldsnes, D., & Caravita, S.C. (2025). The Relations of Teacher Use of Anti-bullying Components at Classroom and Individual Levels with Teacher and School Characteristics. *International Journal of Bullying Prevention*. DOI: 10.1007/s42380-024-00284-z
- [3] Gilligan, J. (1976). Beyond Morality: Psychoanalytic Reflections on Shame, Guilt and Love. *Moral Development and Behavior: Theory, Research and Social Issues* (pp. 144-158). New York: Holt, Rinehart, Winston.
- [4] Gonzalez-Alonso, F., Guillen-Gamez, F.D., & de Castro-Hernandez, R.M. (2020). Methodological Analysis of The Effect of an Anti-Bullying Program in Secondary Education Through Communicative Competence: a Pre-Test–Post-Test Study with a Control-Experimental Group. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(9), DOI: 10.3390/ijerph17093047
- [5] Hidenko, Ye.S. (2021). Cyberbullying: violence on the social network. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series "Jurisprudentsia"*, 50, 26-29. DOI: 10.32841/2307-1745.2021.50.6
- [6] Holcombe, A. (2022). Ad hominem rhetoric in scientific psychology. *British Journal of Psychology*, 113(2), 434-454. DOI: 10.1111/bjop.12541
- [7] Kavka, O.M. (2021). Netiquette in social networks. *Transcarpathian Philological Studies. Uzhorod: Publishing House "Helvetica"*, 1(19), 166-170. DOI: 10.32782/tps2663-4880/2021.19.1.30
- [8] Kohlberg, L. (1984). *Essays on moral development*. (Vol. 2). San-Francisco: Harper & Row Publ.
- [9] Koliada, I.H. (2023). "Robinsons" of the digital world. *Cultural almanac*, 1, 121-126. DOI: 10.31392/cult.alm.2023.1.16
- [10] Kuriepin, V.M., Samoilenko, O.O., & Batsurovska, I.V. (2025). Cybersecurity of the digital educational environment as a component of the occupational and life safety system. *Society and national interests*, 11(19), 258-266. DOI: 10.52058/3041-1572-2025-11(19)-255-267
- [11] Lombard, F., Schneider, D., Merminod, M.M., & Weiss, L. (2020). Balancing emotion and reason to develop critical thinking about popularized neurosciences. *Science & Education*, 29. DOI: 10.1007/s11191-020-00154-2
- [12] Marin-Lopez, I., Zych, I., & Ortega-Ruiz, R. (2020). Relations Among Online Emotional Content Use, Social and Emotional Competencies and Cyberbullying. *Children and Youth Services Review*, 108. DOI: 10.1016/j.childyouth.2019.104647
- [13] Moskalova, L., & Chorna, V. (2021). Cyberbullying among students: a modern psychological problem. *Scientific Perspectives*, 12(18), 423-433. DOI: 10.52058/2708-7530-2021-12(18)-423-433
- [14] Protsenko, O., Chubina, T., & Dmytrenko, D. (2022). Ethics and information ethics in the communicative space of modern society. *Visnyk of Lviv University. Series "Philosophical and political studies"*, 44, 98-104. DOI: 10.30970/PPS.2022.44.1
- [15] Shahrou, G., Ananbh, N., & Dalky, H. (2023). The Role of Teacher-Student Relationship on Teachers'Attitudes Toward School Bullying: A Study from Jordan. *International Journal of Bullying Prevention*, 7, 242-252. DOI: 10.1007/s42380-023-00194-6
- [16] Shkvaryliuk, M.V. (2026). Digital ethics and media literacy as components of the online communication culture of higher education students. *Prospects and innovations of science*, 1(59), 1881-1890. DOI: 10.52058/2786-4952-2026-1(59)
- [17] Skarbez, R., Smith, M., & Whitton, M.C. (2021). Revisiting Milgram and Kishino's Reality-Virtuality Continuum. *Front. Virtual Real*, 2. DOI: 10.3389/frvir.2021.647997
- [18] Sova, M.O., & Dienizhna, S.O. (2024). International Experience of Legal Regulation of the Danger of Artificial Intelligence in the Realities of Wartime: the Ethical and Philosophical Aspect. *Philosophical and methodological problems of law*, 1(27), 45-57. DOI: 10.33270/01242702.45
- [19] Vanh, D. (2023). Digital culture: features and its main characteristics. *Current problems of philosophy and sociology*, 41, 15-21. DOI: 10.32782/apfs.v041.2023.3
- [20] Voronkova, V., Kyvliuk, O., & Andriukaitene, A. (2023). Evolution from active responsible citizenship to digital in the context of critical thinking: the experience of EU countries. *Humanities Studies*, 14(91), 23-34. DOI: 10.32782/hst-2023-14-91-03
- [21] Vovk, V. & Blikhar, V. (2025). Legal Regulation in the Information Space in the Context of Digital Humanism as Compensation for Non-Compliance with the Norms of Information Ethics and Digital Citizenship. *Philosophical and methodological problems of Law*, 1(29), 22-28. DOI: 10.3327/02252901.3
- [22] Vovk, V.M. (2025). Information ethics and security in the information space. *International humanitarian law and the foundations of security in times of armed conflicts: materials of the International Scientific and Practical Conference* (pp. 135-138). Kyiv: Kyiv. In-t Nats. hvardii Ukrainy.

- [23] Zych, I., Gomez-Ortiz, O., Fernandez Touceda, L., Nasaescu, E., Llorent, V.J. (2020). Parental Moral Disengagement Induction as a Predictor of Bullying and Cyberbullying: Mediation by Children's Moral Disengagement, Moral Emotions, and Validation of a Questionnaire. *Child Indicators Research*, 13. DOI: 10.1007/s12187-019-09670-2

Список використаних джерел

- [1] Andriichenko Zh., Blyzniuk T., Maistrenko O. Digital etiquette and communications: trends and requirements of the present. *Economy and Society*. 2021. Vol. 34. DOI: 10.32782/2524-0072/2021-34-24
- [2] Baraldsnes D., Caravita, S.C.S. The Relations of Teacher Use of Anti-bullying Components at Classroom and Individual Levels with Teacher and School Characteristics. *International Journal of Bullying Prevention*. 2025. DOI: 10.1007/s42380-024-00284-z
- [3] Gilligan J. Beyond Morality: Psychoanalytic Reflections on Shame, Guilt and Love. *Moral Development and Behavior: Theory, Research and Social Issues*. New York : Holt, Rinehart, Winston, 1976. P. 144–158.
- [4] Gonzalez-Alonso F., Guillen-Gamez F. D., de Castro-Hernandez R. M. Methodological Analysis of the Effect of an Anti-Bullying Program in Secondary Education through Communicative Competence: a Pre-Test–Post-Test Study with a Control-Experimental Group. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2020. Vol. 17 (9). DOI: 10.3390/ijerph17093047
- [5] Гіденко Є. С. Кібербулінг: насильство в соціальних мережах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспуденція»*. 2021. № 50. С. 26–29. DOI: 10.32841/2307-1745.2021.50.6
- [6] Holcombe A. Ad hominem rhetoric in scientific psychology. *British Journal of Psychology*. 2022. Vol. 113 (2). P. 434–454. DOI: 10.1111/bjop.12541
- [7] Кавка О. М. Нетикет у соціальних мережах. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Т. 1 (19). С. 166–170. DOI: 10.32782/tps2663-4880/2021.19.1.30
- [8] Kohlberg L. Essays on moral development. San-Francisco : Harper & Row Publ, 1984. Vol. 2. 729 p.
- [9] Коляда І. Г. «Робінзони» цифрового світу. *Культурологічний альманах*. 2023. № 1. С. 121–126. DOI: 10.31392/cult.alm.2023.1.16
- [10] Курепін В. М., Самойленко О. О., Бацуровська І. В. Кібербезпека цифрового освітнього середовища як складова системи безпеки праці та життєдіяльності. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 11 (19). С. 258–266. DOI: 10.52058/3041-1572-2025-11(19)-255-267
- [11] Lombard F., Schneider D., Merminod M. M., Weiss L. Balancing emotion and reason to develop critical thinking about popularized neurosciences. *Science & Education*. 2020. Vol. 29. DOI: 10.1007/s11191-020-00154-2
- [12] Marin-Lopez I., Zych I., Ortega-Ruiz R., Hunter S. C., Llorent V. J. Relations Among Online Emotional Content Use, Social and Emotional Competencies and Cyberbullying. *Children and Youth Services Review*. 2020. Vol. 108. DOI: 10.1016/j.childyouth.2019.104647
- [13] Москальова Л., Чорна В. Кібербулінг серед студентства: сучасна психологічна проблема. *Наукові перспективи*. 2021. № 12 (18). С. 423–433. DOI: 10.52058/2708-7530-2021-12(18)-423-433
- [14] Проценко О., Чубіна Т., Дмитренко Д. Етика та інформаційна етика у комунікативному просторі сучасного суспільства. *Вісник Львівського університету. Серія «Філософсько-політичні студії»*. 2022. Вип. 44. С. 98–104. DOI: 10.30970/PPS.2022.44.11
- [15] Shahrouf G., Ananbh N., Dalky H., Rababa M., Alzoubi F. The Role of Teacher-Student Relationship on Teachers' Attitudes Toward School Bullying: A Study from Jordan. *International Journal of Bullying Prevention*. 2023. Vol. 7. P. 242–252. DOI: 10.1007/s42380-023-00194-6
- [16] Шкварилюк М. В. Цифрова етика і медіаграмотність як складові культури онлайн-комунікації здобувачів вищої освіти. *Перспективи та інновації науки*. 2026. № 1 (59). С. 1881–1890. DOI: 10.52058/2786-4952-2026-1(59)
- [17] Skarbez R., Smith, M., Whitton, M.C. Revisiting Milgram and Kishino's Reality-Virtuality Continuum. *Front. Virtual Real.* 2021. № 2. DOI: 10.3389/frvir.2021.647997
- [18] Сова М. О., Деніжна С. О. Міжнародний досвід правового регулювання небезпеки штучного інтелекту в реаліях воєнного часу: етико-філософський аспект. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 1 (27). С. 45–57. DOI: 10.33270/01242702.45
- [19] Vanh D. Digital culture: features and its main characteristics. *Current problems of philosophy and sociology*. 2023. Vol. 41. P. 15–21. DOI: 10.32782/apfs.v041.2023.3
- [20] Воронкова В., Кивлюк О., Андрюкайте А. Еволюція від активного відповідального громадянства до цифрового в контексті критичного мислення: досвід країн ЄС. *Humanities Studies*. 2023. Вип. 14 (91). С. 23–24. DOI: 10.32782/list -2023-14-91-03

- [21] Вовк В., Бліхар В. Правове регулювання в інформаційному просторі в контексті цифрового гуманізму як компенсація недотримання норм інформаційної етики та цифрового громадянства. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2025. № 1 (29). С. 22–28. DOI: 10.33270/02252901.3
- [22] Вовк В.М. Інформаційна етика і безпека в інформаційному суспільстві. *Міжнародне гуманітарне право та основи безпеки у період збройних конфліктів* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 6 лют. 2025 р.). Київ : Київ. Ін-т Нац. гвардії України, 2025. С. 135–138.
- [23] Zych I., Gomez-Ortiz O., Fernandez Touceda L., Nasaescu E., Llorent V. J. Parental Moral Disengagement Induction as a Predictor of Bullying and Cyberbullying: Mediation by Children's Moral Disengagement, Moral Emotions, and Validation of a Questionnaire. *Child Indicators Research*. 2020. Vol. 13. DOI: 10.1007/s12187-019-09670-2
-

SOVA Marharyta

Doctor of Pedagogy, Professor, Professor of the Department of Psychology, Pedagogy and Social Disciplines of the State Tax University

08200, 31 Universytetskaya St., Irpin, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3190-7903>;

DIENIZHNA Svitlana

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology, Pedagogy and Social Disciplines of the State Tax University

08200, 31 Universytetskaya St., Irpin, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4671-2162>

The Impact of Digital Ethics on the Regulation of Online Communication in Situations of Cyberaggression

Abstract. The relevance of the research problem is due to violations of the norms and rules of communicative online interaction in the digital environment and manifestations of antisocial behavior in the form of cyberaggression, which is caused by the rethinking or denial of generally accepted ethical values and principles and harms the mental health of Internet users. It was found that the degree of responsibility of Internet users for violations of digital ethics often decreases. This emphasizes the growing role of protecting Internet users from cyber aggression, which can manifest itself in its various forms - cyberbullying, telephone fraud, mobbing, trolling, flaming, ethnic bias, discrimination. The need to regulate online communication on the basis of digital ethics and find effective tools to combat cyber aggression is substantiated. The article analyzes methodological approaches to the development of ethical and communicative competence of users, necessary for making optimal decisions in stressful situations of uncertainty. It summarizes scientific positions on the prevention and overcoming of manifestations of cyberaggression, psychological pressure and manipulation. The significance of diagnostic examination of the ethical orientation of the choice of decisions made by Internet users in difficult situations of online communication, determination of the levels of development of their ethical consciousness and communication skills as tools for countering manifestations of antisocial acts in the digital environment, is argued. The purpose of the study is to conduct a methodological analysis of the impact of digital ethics on the regulation of online communication in situations of countering cyber aggression. The study used diagnostic tools that included methods for determining the levels of ethical awareness and communication skills, studying the features of the ethical orientation of decisions made, the tone and emotionality of respondents' online responses in potential situations of cyber aggression. The results of the study revealed significant positive relationships between ethical choices of decisions made in situations of countering cyber aggression and subscales of levels of ethical awareness. As a result of the correlation analysis, weak positive relationships were established between such indicators as unethical choice of statements in conflict situations; pre-conventional level of ethical awareness; insufficient development of communicative competence of respondents. The conclusions prove that digital ethics in situations of potential counteraction to cyber aggression is significantly related to the personal characteristics of users, in particular: communicative competence; fairness, orientation to the self-worth of the individual; empathy, conscious self-regulation in tense situations of the Internet environment.

Keywords: digital environment; ethical awareness; communicative competence; antisocial behavior; decision-making.

DOI: 10.33270/02263101.6
УДК 340.12

ТИМОШЕНКО Віра*

доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту Національної академії внутрішніх справ

03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2947-5627>

Права людини: філософська сутність та методологія дослідження

Анотація. У статті розв'язано низку завдань, що спрямовані на обґрунтування філософської концепції прав людини. Зауважено, що усвідомлення філософської сутності прав людини сприятиме їх належній реалізації. Цим визначено актуальність статті. Метою є уточнення можливостей наукових підходів і методів дослідження філософії прав людини та концептуалізація цієї філософсько-правової категорії. Методологічну основу становлять феноменологічний і герменевтичний підходи; теоретико-емпіричний, формально-логічний методи, системний аналіз. У статті доведено, що права людини як філософська категорія – це етичні, онтологічні й нормативні межі, що захищають свободу, гідність і цінність особистості, ґрунтуються на традиціях природного права та забезпечують соціальну справедливість і сталий розвиток індивіда й суспільства. Окремо будь-який підхід чи метод дослідження прав людини не забезпечує повну характеристику цього складного феномена. Відповідно, найефективнішим є синтетичний підхід, який полягає в поєднанні різних методологій і дає змогу розглянути права людини як специфічну філософсько-правову категорію. Наукова новизна полягає в поясненні сутності прав людини на основі узгодження фундаменталістського та функціоналістського підходів у їх розумінні, виявленні практичної користі обґрунтованих прийомів і методів наукового дослідження філософії прав людини, що сприяє усвідомленню людиною істинної сутності своїх прав, їх зв'язку з обов'язками та впливає на поведінку людей. Практична значущість дослідження полягає в тому, що, усвідомивши сутність прав людини у зв'язку з обов'язками, можна досягнути сенсу їх реалізації та передбачити наслідки, а отже – впливати на поведінку людини, попереджати правопорушення та злочинність.

Ключові слова: антропологія; онтологія; аксіологія; свобода; гуманізм; юридичний позитивізм; природне право.

Історія статті:

Отримано: 18.03.2026

Прийнято: 21.04.2026

Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:

Тимошенко В. Права людини: філософська сутність та методологія дослідження. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2026. № 1 (31). С. 53–62. DOI: 10.33270/02263101.6

*Відповідальний автор

© Тимошенко В., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Вступ

Права людини – це невід’ємні властивості, найбільш істотні можливості розвитку особистості, гарантовані суспільством і державою, що ґрунтуються на принципах гуманізму, реальному доступі до цінностей буття, гідності індивіда, а також визначають міру його свободи. У широкому значенні права людини можна розглядати як певні претензії людини на ті чи інші матеріальні або духовні блага, здатність задоволення яких залежить від потенційних можливостей суспільства й держави. Як нормативно-правовим комплексом, який охоплює сукупність міжнародних і національних норм та принципів, права людини відображають діалектику індивідуальних прагнень і загального блага, гармонізують особисту свободу з моральними вимогами суспільства, узгоджують права однієї людини з обов’язками іншої. Права людини мають яскраво виражену соціальну природу, характеризуються певними предметними зв’язками з мінливими умовами соціальної реальності, соціальними явищами та процесами. Це загальнолюдська цінність, що в глобалізованому світі вийшла за межі взаємовідносин людини з державою, перетворилася на конструктивний елемент демократичних політико-правових систем, сприяє інтеграції суспільних і правових відносин та формуванню особистості, діяльність якої є визначальним фактором суспільного розвитку.

Ідея прав людини історично сформувалася й отримала практичне втілення внаслідок кількох взаємопов’язаних процесів: протистояння соціальних суб’єктів, боротьби людини за нормативне встановлення прийнятних, гідних стандартів та якості життя; становлення у свідомості поняття «соціальна справедливість» на етичних і моральних підставах, що склалися в суспільстві; концептуалізації уявлень світоглядного, філософського, теоретичного, ідеологічного обґрунтування прав людини, в основу яких покладено їхнє розуміння як природних, невідчужуваних; міжнародної інституціоналізації прав людини; визнання інституту прав людини в національних правових системах (Mahlmann, 2023). Нині поняття «права людини» широко використовують у політичних і моральних дебатах. Основна ідея, згідно з якою всі люди мають невід’ємні основні права, має важливе значення й виконує практичну функцію: вона дає змогу морально критикувати різні несправедливості й закликає до дій щодо їх запобігання.

Права людини є одним із факторів сталого розвитку суспільства, найважливішою ознакою демократичної, соціальної та правової держави. Сформувавшись у західних країнах, отримавши своє закріплення в «Загальній декларації прав

людини»¹, «Міжнародному пакті про громадянські і політичні права»², «Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права»³ та конституціях або основних законах демократичних країн Заходу, ідея прав людини поширилася в усьому світі. Нині складно знайти країну, у якій б на законодавчому рівні не було закріплено притаманні їй населенню уявлення про права та свободи людини, що стали виміром демократії, свідченням визнання загальнолюдських цінностей, лібералізму, прогресивності держав і можливості міжнародного співробітництва з ними. Права та свободи людини й громадянина закріплено й у Конституції України, вони є частиною чинного об’єктивного права в нашій країні. З огляду на важливість цієї правової категорії, вона потребує філософського обґрунтування.

Філософія прав людини досліджує моральні засади, універсальність і сутність прав, властивих усім індивідам, узгоджуючи фундаменталістські погляди (вроджений моральний статус прав людини як надійна основа для істини) з функціоналістськими підходами (корисна функція прав для стабільності суспільства). Основні дискусії зосереджено на обґрунтуванні універсальності на протигагу релятивізму, визначенню ролі людської гідності та відмежуванню прав людини від політичних прав, часто аналізуючи їх як інструменти для захисту основних потреб людини. Результати цих дискусій залежать від наукових поглядів учених та обраних ними методологій дослідження.

Матеріали та методи

Різні підходи до обґрунтування прав людини представлено в численних роботах, що висвітлюють сутність цього феномена (Amorosa, & Schröter, 2023), співвідношення прав людини із законами держави (Zylberman, 2016), проблеми кореляції прав людини та її добробуту (Carvalho, & Albuquerque, 2025), інтересів різних груп під час оформлення прав людини (Jensen, Krause, & Witkovsky, 2025), людських потреб (Pace, & Gabel, 2025), свободи та автономії особистості (Melani et al., 2024), справедливості (Fontanelli, & Dzehtsiarou, 2025), свободи й рівності (Moen, 2026). Сучасні автори досліджують загрози правам людини в глобалізованому світі (Tymoshenko et al., 2021a), вплив штучного

¹ Universal Declaration of Human Rights. 1948. *United Nations*. URL: <https://www.un.org/en/universal-declarationhuman-rights/>

² International Covenant on Civil and Political Rights. 1966a. *United Nations*. URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>

³ International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. 1966b. *United Nations*. URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cescr.aspx>

інтелекту на свободу особистості (Brandao, 2025), трансформації свободи в сучасному світі (Bazzani, 2025). Однак дослідники не зосереджують увагу на визначенні сутності філософії прав людини, методології дослідження цього феномена. Це не сприяє всебічному дослідженню прав людини. Крім цього, у сучасній науці активно розвивають нові дослідницькі напрями, такі як політологія прав людини, культура прав людини, імітація прав людини, логіка прав людини тощо. Наукові розвідки в цьому напрямі мають спиратися на певну методологію, що забезпечить достовірність наукових результатів. Така обставина визначила актуальність теми статті й завдання автора.

Під час проведення дослідження використовувалася методологія, що охоплює наукові методи й підходи, характерні для філософії та юриспруденції. Зокрема, в основу дослідження покладено теоретико-емпіричний метод, що охоплює аналіз наукової літератури й нормативних документів; формування висновків здійснено на основі синтезу філософсько-правових ідей, прийомів аналогії, індукції та дедукції, що використовують у виявленні загального й особливого в концепціях і доктринах окремих наукових шкіл, абстрагування, що дає змогу виокремити суттєві зв'язки різних наукових напрямів і вивчити об'єкт на рівні його внутрішніх властивостей та відносин.

Застосовано феноменологічний підхід, що передбачає опис досвіду, який не зумовлений жодними попередніми теоріями або припущеннями. Цей підхід надає можливість виявити й описати ідеальні структури, що лежать в основі прав людини, а не лише аналізувати чинні правові норми. Феноменологічний підхід у праві передбачає феноменологічну редукцію (що спрямована на вивільнення свідомості від натуралістичної установки та зосередження на переживаннях індивіда), використання інтуїції (яка дає змогу швидко й без логічного обґрунтування розуміти чи передбачати події, явища та рішення), дескриптивний аналіз (використовується для систематизації та узагальнення даних з метою виявлення основних характеристик явища, що вивчається) і дотримання принципу безумовності, що є негативним формулюванням принципу очевидності. Очевидність сприймають як критерій і досвід істини. Предметом вивчення є досвід, що проживає суб'єкт, його свідомість і суб'єктивні переживання. Це створює умови для інтуїтивного, аналітичного осягнення феноменів суспільного життя та пізнання їх сутності. Завдяки феноменології є можливим виявлення й опис сутнісних характеристик, властивих правам людини, оскільки феноменологія прагне виявити сутність прав, виходячи за межі формальних визначень.

Застосовано герменевтичний підхід, що охоплює комплекс методів, спрямованих на розуміння та інтерпретацію текстів, явищ і

ситуацій, зокрема тих, які є неоднозначними або потребують глибокого аналізу. Цей підхід виявився дуже корисним під час тлумачення праць сучасних зарубіжних авторів.

Формально-логічний метод застосовувався в процесі дослідження низки термінів. Формальна логіка оперує набором правил і законів, таких як закони тотожності, протиріччя, виключеного третього та достатньої підстави, які забезпечують правильність міркувань. Цей метод надає можливість робити висновки на основі формальних правил, не вдаючись до емпіричної перевірки кожного конкретного випадку. Тобто він передбачає використання законів і правил мислення для отримання нового знання на основі вже наявного, не звертаючись до безпосереднього досвіду в кожному конкретному випадку. Фокусуючись на низці суджень, вдалося осягнути сутність прав людини та специфіку конкретних підходів і методів дослідження.

Застосовано також системний аналіз, що полягає в розкладанні системи на складники, вивченні взаємозв'язків між ними й аналізі поведінки всієї системи загалом. У цьому випадку права людини розглядають як відкриту динамічну систему, у якій поряд із лінійними системами є нелінійні, відкриті для біфуркаційних трансформацій. Системний аналіз надає можливість визначати так звані точки біфуркації, завдяки яким розвиток сценарію подій до певного моменту можна передбачити, наприклад, деформація правосвідомості, що призводить до порушення прав людини.

Результати й обговорення

Філософія прав людини – це частина філософсько-правової антропології, яка своєю чергою є частиною філософії права. Філософія права зосереджує увагу не на праві, а на людині в системі права. Предметом філософії права є загальні закономірності, принципи виникнення, розвитку, функціонування відносин у межах системи «людина – правова реальність». У цьому полягає одна з відмінностей філософії права від теорії права. Теорія права розглядає сутність і закономірності виникнення, розвитку, функціонування права, політичних та правових систем, філософія права – закономірності існування людини в системі права (правової реальності), зокрема в межах політичних і правових систем.

Філософія прав людини розглядає головного суб'єкта права – людину, необхідним атрибутом буття якої вона є. У такому разі право конкретизують як права людини. Причому вказані права є не лише нормами діяльності та відносин, а й невід'ємними властивостями особистості. Цей феномен має багатоаспектний характер. З одного боку, права людини, що закріплені в державі та схвалені суспільством, протистоять

індивіду як щось зовнішнє, як не-Я. Це дає підстави говорити про онтологію прав людини. З іншого боку, права людини певною мірою є продуктом свідомої діяльності, тобто різних Я. У цьому виявляються аспекти антропології та аксіології прав людини. Отже, філософсько-правова онтологія, антропологія та аксіологія перетинаються у філософії прав людини. Ця область постає як фокус, ядро (чи вершина, смислове й логічне завершення) філософії права загалом. Предметом філософії прав людини є власне людина, принципи, закономірності й алгоритми вияву її невід'ємних властивостей і найбільш суттєвих можливостей розвитку, що втілюються в правах як природного, так і позитивного характеру. Філософія прав людини відображає світогляд гуманізму, аксіологічно виражену ієрархію соціокультурних потреб та інтересів індивіда як частини суспільної системи.

У сучасній філософії прав людини чітко окреслені дві тенденції. Відповідно до фундаменталізму, права людини мають нормативні підстави, що суттєво відрізняються від інших моральних норм. Найбільш радикальна версія фундаменталізму стверджує, що людські інтереси не належать до підстав прав людини; більш поміркована версія обмежує людські інтереси, які можуть бути основою прав людини, наприклад, основними потребами чи прагненням до свободи. Згідно з функціоналізмом, сутність прав людини полягає в тому, що вони відіграють певну політичну роль або є комбінацією таких ролей, наприклад, є критерієм легітимності держав або тригерів для втручання проти держави в тому разі, якщо права порушують. Набуває популярності й третя тенденція. Права людини ґрунтуються на безлічі нормативних цінностей; ці цінності охоплюють не лише рівний моральний статус усіх людей, а й потенційно всі універсальні людські інтереси. Це суперечить фундаменталізму. Права людини – це моральні стандарти, моральні права, які мають усі люди завдяки своїй людській природі, – які можуть виконувати безліч політичних функцій, але жодна з цих функцій не визначає їх природу як права людини. Це суперечить функціоналізму. Отримане в результаті подвійно плюралістичне розуміння прав людини найкраще відображає сучасну культуру прав людини та виявляє міцну спадкоємність між цією культурою та традицією природних прав (Tchoukou, 2025).

Права людини зазвичай розглядають як універсальні моральні принципи, що захищають людську гідність, свободу та рівність. Однак філософські основи прав людини та їхня інтерпретація є предметом постійних дискусій. Різні філософські традиції пропонують численні обґрунтування цієї категорії, від теорії природного права до сучасних ліберальних і критичних поглядів. Розуміння прав людини залежить від методологічних підходів у їх дослідженні.

Методологія філософії прав людини є системою підходів, принципів і методів, спрямованою на осмислення сутності, обґрунтування й механізмів реалізації прав людини. Вона ґрунтується на суперечності між природним правом та юридичним позитивізмом. Її основу становить правова онтологія (сутність), аксіологія (цінність) та антропологія (людський вимір) прав людини.

Природно-правовий підхід розглядає права людини як невід'ємні, вічні й універсальні, що належать індивіду від народження (природи/розуму), а не даровані державою. Цей підхід ставить моральні принципи (справедливість, свобода) вище за позитивне право, вимагаючи, щоб закони відповідали вищій справедливості (Forte, 2022). Основними положеннями природно-правового підходу є такі: права людини впливають з її природи та властивої людині розумності; права існують до й незалежно від держави, яка лише визнає та захищає їх; ці права надаються всім людям за всіх часів, незалежно від національного законодавства; основою є мораль, розум, справедливість; якщо закон суперечить природним правам, такий закон вважають несправедливим і не може мати обов'язкової сили (Mangur, 2026).

Юридичний позитивізм розглядає права як норми, встановлені державою, з акцентом на процедури їх реалізації. У юридичному позитивізмі права людини не вважають вродженими чи природними, а визнають лише як норми, встановлені державою. Права існують лише тоді, коли вони закріплені в позитивному праві, а їх зміст визначено волею суверена, незалежно від моральної оцінки (Tymoshenko et al., 2021b). Водночас юридичний позитивізм розмежовує право й мораль, тому закон може не відповідати принципам справедливості, але бути правом. Позитивізм традиційно критикують за те, що може виправдовувати порушення правами людини, якщо це аргументовано законом, оскільки не визнає верховенство права, зводячи його до верховенства закону. Позитивізм ставить права людини в залежність від державної волі, акцентуючи на важливості їх процедурного закріплення.

Популярним у дослідженні прав людини є аксіологічний (ціннісний) підхід, що розглядає особистість як найвищу цінність і мету суспільного розвитку (Kocioltek-Pęksa, & Menkes, 2017). Він ґрунтується на розумінні культури й освіти як системи цінностей, що формують смисловий контекст діяльності. З погляду аксіології, права людини розглядають як фундаментальні, невід'ємні цінності, що забезпечують гідність, свободу та самореалізацію особистості. Вони є вираженням справедливості й еталоном правової дійсності, узгоджуючи інтереси індивіда з суспільними інтересами. Цей підхід акцентує не на формальному засвоєнні прав людини, а на

формуванні ціннісно-смыслові сфери її буття й тим самим надає можливість перейти від формального розуміння права до правового розуміння, у межах якого право є способом реалізації цінностей.

Актуальним нині є і метафізичний підхід. Метафізична методологія ґрунтується на тому, що першооснови речей і процесів виходять за межі природного світу й недоступні чуттєвому спогляданню. Ці надчуттєві першооснови перебувають як у граничних межах трансцендентної, надособистісної реальності, так і в глибинах трансцендентальної антропосфери, всередині людського духу, на тих його рівнях, куди може проникнути раціонально-розсудливе світорозуміння. Отже, права людини слід розглядати в контексті трансцендентних першооснов буття та трансцендентально-априорних структур духовного досвіду. Метафізична методологія є основним засобом концептуального осмислення прав людини в межах природного права.

Метафізика прав людини стосується основоположної, онтологічної та невід'ємної природи прав і передбачає, що вони є універсальними, невід'ємними правами, які вкорінені в людській гідності, а не лише правовими конструкціями. Права людини часто досліджують крізь призму природного права, персоналістської етики й моральної філософії. Дослідники, що обирають цей підхід, обґрунтовують існування прав людини та їх універсальність, зокрема досліджують, як людська свідомість і діяльність впливають на ці права (Orbik, 2019). Права людини вбачають у притаманній людині гідності й раціональній природі людської особистості, а не лише в правових домовленостях, часто посилаючись на традиції природного права. Увагу зосереджено на тому, як метафізичні поняття – раціональність, особистість та автономія – забезпечують фундаментальну, онтологічну основу для універсальних прав, на відміну від суто світських чи історичних виправдань. Ключові погляди на метафізику прав людини зводяться до такого: права людини розглядають як такі, що кореняться в людському статусі, свідомості й моральній діяльності, з глибокими філософськими зв'язками з класичними теоріями природного права та концепцією притаманної їм цінності.

Сучасні метафізичні дискусії часто зосереджено на онтології прав у глобалізованому світі, поєднуючи теологію та юридичну філософію, щоб зрозуміти права як феномен людського існування (Morska, 2022). Основним питанням у метафізиці прав людини є напруженість між індивідуальними, автономними правами й колективними правами, які часто несумісні з ідеєю універсальних, не обговорюваних прав.

Діалектичний підхід розглядає права в розвитку, протиріччя та взаємозв'язку з обов'язками. Діалектична методологія використовує як основний аналітичний засіб принцип протиріччя.

Тобто права людини як елемент правової реальності з необхідним і достатнім ступенем повноти можуть бути описані в термінах протиріч, конфліктів, колізій. Суперечності подібного роду виникають, зокрема, між свободою особистості й обмеженнями свободи, мірою соціальної та правової рівності та мірою нерівності, принципами індивідуальності й колективності в побудові правопорядку тощо. Діалектична методологія в дослідженнях прав людини аналізує суперечності між правовими нормами й соціально-політичними реаліями, зосереджуючись на процесах, структурах влади та синтезі протилежних прав, часто акцентуючи на боротьбі між державним зобов'язанням та індивідуальною емансипацією. Вона дає змогу цілісно зрозуміти, як права реалізують – або порушують – через динамічну взаємодію, виходячи за межі статичного, позитивістського правового аналізу (Thu, & Chung, 2026).

Діалектичний підхід використовують для аналізу протиріч між особистістю та державою, між формальним законом і справедливістю. Він є корисним для висвітлення напруженості між універсальними ідеалами прав людини та контекстуальними обмеженнями всередині країн, такими як конфлікт між правами та релігійним правом або економічними обмеженнями (Yushchuk, 2017). Цей підхід розглядає права людини як процес, що розвивається, а не як статичну концепцію, досліджуючи, як правові стандарти змінюються через соціальні рухи та судову інтерпретацію. Кінцева мета тут полягає в переході від тези (наприклад, чинне законодавство) та антитези (наприклад, порушення суспільних прав) до синтезу (наприклад, покращене юридичне тлумачення або розширення соціальних прав і можливостей), що сприяє розвитку прав людини.

Основні методологічні інструменти: діалектичний матеріалізм, який часто використовують у політико-правовому аналізі для розуміння матеріальних умов (наприклад, економічних ресурсів), які забезпечують реалізацію прав; критичний дискурс-аналіз, що поєднується з діалектично-реляційним підходом для вивчення того, як динаміка влади відтворюється в дискурсах щодо прав людини; історико-логічний метод дослідження розвитку прав людини в їх історичному контексті для розуміння сучасного стану прав (Ahlqvist, 2022).

Герменевтичний підхід охоплює комплекс методів, спрямованих на розуміння та інтерпретацію текстів, явищ і ситуацій, особливо тих, що містять неоднозначність або потребують глибокого аналізу. У герменевтичній методології центральне місце посідає питання розуміння людиною смислів суцього й належного, меж інтерпретаційної свободи, яку має людина. Для філософії прав людини значущим є положення про те, що розуміння будь-якого фрагмента суцього й належного завжди має особистісно-

екзистенційний характер, оскільки зрозуміти означає встановити зв'язок між чужим і своїм, охопити зовнішні даності в систему своїх особистих смислів, ціннісних координат і власного екзистенційного досвіду (Agalliu, & Liçenji, 2025).

Можна виокремити основні аспекти герменевтичного підходу до прав людини: права людини розглядають як тексти, що потребують інтерпретації в їхньому історичному й культурному контексті; цей підхід надає можливість надати універсальним принципам прав людини локальних, культурно контекстуалізованих значень, що передбачає «узгоджене» прийняття прав, а не нав'язування; з часом права необхідно переосмислювати для збереження їхньої актуальності. Герменевтичний підхід до прав людини зосереджено на тлумаченні прав як динамічного, контекстно-чутливого діалогу, а не як жорсткого набору універсальних правил, що сприяє поєднанню глобальних ідеалів з місцевими культурними контекстами (Erdogan, 2021). Причому герменевтика пропонує «методологічну основу» для порівняння західного походження прав людини з різноманітними культурними контекстами.

Культурний контекст прав людини пояснює необхідність звернення до методології філософії культури, яка ґрунтується на припущенні, що права людини мають, крім юридичних значень, ще й смисли позаюридичного характеру, є осередком найбагатшого культурного змісту. Такий підхід дає змогу розглядати людину, яка володіє правами, не саму по собі, а всередині проблемного простору соціокультурних значень, смислів, цінностей, символів.

Методологія у філософії культури та прав людини часто інтегрує герменевтичні, феноменологічні та аксіологічні підходи для аналізу суперечності між універсальними правами й культурним релятивізмом. Зазвичай використовують рефлексивну рівновагу для поєднання моральної теорії з юридичною практикою, зосереджуючись на людській гідності як сполучній цінності (Carvalho, & Albuquerque, 2025). Рефлексивна рівновага – це поширений метод, що використовують для балансування загальних філософських принципів прав людини з конкретними моральними судженнями й практичними правовими сценаріями. Водночас проводять порівняння різних культурних традицій для аналізу того, як права розуміють та застосовують у всьому світі, часто зосереджуючись на людській гідності як фундаментальній цінності.

Актуальна й філософсько-соціологічна методологія як міждисциплінарний підхід, що поєднує теоретичні принципи філософії та емпіричні методи соціології для вивчення суспільства як цілості. Вона аналізує цінності, смисли, соціальні структури та комунікації, забезпечуючи розуміння причинно-наслідкових зв'язків і ціннісного ставлення людей до дійсності (Tymoshenko, 2024). Цей підхід припускає, що

дослідження прав людини підпорядковані принципу соціального детермінізму. З огляду на це, людину розглядають як індивіда, що перебуває під впливом надособистих соціонормативних структур. Це надає можливість максимально врахувати соціальний вплив на феномен прав людини, абстрагуючись від позасоціальних причинних факторів трансцендентного чи антропологічного характеру. Філософсько-соціологічна методологія найбільшою мірою доречна під час досліджень у сфері позитивного права.

Філософські та соціологічні методології в дослідженнях прав людини аналізують права як універсальні етичні імперативи, так і соціально сконструйовані факти. Філософські підходи зосереджено на нормативних, етичних і моральних основах, акцентуючи на вивченні юридичної філософії, справедливості та моральної легітимності правових вимог (Wulakada, 2025). Водночас соціологічні методи досліджують практичну реалізацію, соціальний вплив і забезпечення дотримання прав у суспільстві (Permana, 2024). Права людини розглядають як соціальні факти, а не як абстрактні принципи. Досліджують, як права реалізуються, переживаються та оскаржуються на практиці, часто аналізуючи вплив прав на нерівність класів, рас і статі. Часто звертаються до емпіричних методів дослідження – опитування, інтерв'ю та тематичних досліджень – для аналізу соціальної політики й ролі інституцій у порушенні або захисті прав. Соціологічні методи зосереджено на «соціології прав», що охоплює правову соціологію, соціальні рухи та глобальне управління (Bagtera et al., 2024).

Можливе використання й багатьох інших методологій. Філософія прав людини, як і філософія права, загалом може розвиватися на основі будь-якої філософської школи – від платонізму та аристотелізму до позитивізму та екзистенціалізму. Тобто цей філософський конструкт характеризується методологічним плюралізмом і різниться у своїх трактуваннях методів філософського обґрунтування й вирішення предметних проблем.

Методологія філософії прав людини ґрунтується на принципах гуманізму, антропоцентризму, універсальності, визнання невід'ємної гідності особистості, свободи тощо. Зокрема, принцип універсальності стверджує єдність і рівність прав людини для всіх людей, незалежно від культурних, національних та будь-яких інших відмінностей. Принцип єдності прав і обов'язків передбачає, що права людини слід розглядати водночас з її соціальними обов'язками, де свобода особи обмежена свободою іншої особи. Сутність прав людини вбачають у свободі особистості, яка завжди має свої межі. Обмеження претензій індивіда є його обов'язком. У сучасних умовах права людини відходять від їх переважно юридичного тлумачення, значною мірою асоціюються з гуманізмом і мораллю.

Права людини стимулюють соціальну активність особистості, допомагають їй розкрити власний діяльнісний, творчий потенціал, сприяють вільному розвитку.

Висновки

Філософія прав людини є розділом філософії права, що охоплює універсальні, невідчужувані права, властиві кожному від народження (життя, гідність, свобода). Розглядаючи людину як найвищу цінність, вона ґрунтується на ідеях гуманізму. Водночас обмеження прав людини в передбачених законодавством випадках розглядають як основу для балансу індивідуальних і суспільних інтересів, стабільності та сталого розвитку.

Предметом філософії прав людини є власне людина, принципи, закономірності й алгоритми вияву її невід'ємних властивостей і найбільш суттєвих можливостей розвитку, що втілюються в правах як природного, так і позитивного характеру, виявлені на основі онтології, антропології та аксіології.

Філософія права – це інтегративна система, в основі якої лежить філософсько-правова антропологія, що зосереджено на конструкті «людина – правова реальність». Своєю чергою у філософії прав людини ареал відносин між людиною та правовою реальністю звужується, акцентується на правах людини як її властивостях, можливостях, способах буття.

Філософія права, досліджуючи правову реальність як складну систему правових феноменів, надає філософії прав людини широкі можливості та варіанти реалізації прав людини. Водночас філософія прав людини є для філософії права своєрідним критерієм, що дає змогу спрямувати орієнтацію філософсько-правових досліджень на людину, наповнити їх відповідним світоглядним змістом.

На увагу заслуговує аксіологічний (ціннісний) підхід, що розглядає особистість та її права як найвищу цінність і мету суспільного розвитку, метафізичний, що є основним засобом концептуального осмислення прав людини в межах природного права, діалектичний, який розглядає права в розвитку, протиріччі та взаємозв'язку з обов'язками.

Кожен підхід чи метод дослідження прав людини не забезпечує повну характеристику цього складного феномена. З огляду на це, найбільш ефективним є синтетичний підхід, що ґрунтується на поєднанні різних методологій і дає змогу розглядати права людини як специфічну (особливу) філософсько-правову категорію.

Права людини як філософська категорія охоплює фундаментальні, універсальні й невідчужувані принципи, що обґрунтовують гідність, свободу та цінність особистості. Вони функціонують як фундаментальні етичні, онтологічні й нормативні межі, що захищають людську гідність, ґрунтуючись на традиціях природного права. Права людини є не лише правовими інструментами, а й універсальними, неподільними моральними нормами, що постійно еволюціонують, спираючись на концепції добробуту, свободи дій і соціальної справедливості, забезпечують сталий розвиток як індивіда, так і суспільства.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

- [1] Agalliu, P., & Liçenji, A. (2025). A hermeneutical analysis of human rights protections in the deployment and regulation of AI systems in the Western Balkans. *Multidisciplinary Science Journal*, 8(1). DOI: 10.31893/multiscience.2026061
- [2] Ahlqvist, T. (2022). An outline of future-oriented dialectics: Conceptualising dialectical positions, trajectories and processes in the context of futures research. *Futures*, 143. DOI: j.futures.2022.103037
- [3] Amorosa, P., Schröter, K. (2023). History of Human Rights Law. *International Law*. DOI: 10.1093/obo/9780199796953-0249
- [4] Barrera, D., Gërkhani, K., Kittel, B., Miller, L., & Wolbring, T. (2024). Experimental Sociology. *Outline of a Scientific Field*. Publisher (pp. 11-66). Cambridge University Press. DOI: 10.1017/9781009099653.003
- [5] Bazzani, G. (2025). Solidarity reimagined in the face of global challenges: The emergence of altruistic solidarity. *European Journal of Social Theory*. DOI: 10.1177/13684310251360994
- [6] Brandao, P.R. (2025). The Impact of Artificial Intelligence on Modern Society. *AI*, 6(8). DOI: 10.3390/ai6080190
- [7] Carvalho, M.I., & Albuquerque, C. (2025). Human Rights-Based Social Work Perspective, Ethics, and Practice: An Exploratory Literature Review. *Journal of Human Rights and Social Work*, 10, 647-661. DOI: 10.1007/s41134-025-00393-9

- [8] Erdogan, M. (2021). The Rise of Hermeneutics in Human Rights Interpretation in the Case-Law of the ECtHR and the Domestic Courts. *Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul*, 70, 91-118. DOI: 10.26650/Annales.2021.70.0004
- [9] Fontanelli, F., & Dzehtsiarou, K. (2025). Admissibility criteria and access to justice in regional human rights jurisdictions. *A Comparison of the European, Inter-American, African and Arab Human Rights Courts: Institutional Aspects* (pp. 99-123) (1st ed.). Springer. DOI: 10.1007/978-94-6265-695-6_5
- [10] Forte, D.F. (2022). Natural Law and Universal Human Rights. *Emory International Law Review*, 36(4), 694-712. Retrieved from <https://scholarlycommons.law.emory.edu/eilr/vol36/iss4/6>
- [11] Jensen, K., Krause, M., & Witkovsky, B. (2025). Human Rights as a Lay Category of Thought: Content and Structure in the United States. *Socius: Sociological Research for a Dynamic World*, 11. DOI: 10.1177/23780231251333455
- [12] Kociólek-Pęksa, A., & Menkes, J. (2017). Axiology of human rights on the premises and determinants of contemporary discourse in the philosophy of international law. *Bratislava Law Review*, 1(2), 129-136. DOI: 10.46282/blr.2017.1.2.82
- [13] Mahlmann, M. (2023). The Concept of Human Rights and the Global History of an Idea. In: *Mind and Rights: The History, Ethics, Law and Psychology of Human Rights* (pp. 41-198). Cambridge University Press. DOI: 10.1017/9781316875520.002
- [14] Mangur, F. (2026). Philosophical Foundations of Human Rights and their Interpretation in Contemporary Thought. *Journal of Applied Science and Social Science*, 16(1), 616-618. Retrieved from <https://www.internationaljournal.co.in/index.php/jasass/article/view/3065>
- [15] Melani, Y., Salahudin, S., Firdaus, M., Sumitro, S. (2024). Human Rights Studies: A Systematic Literature Review (SLR). *QISTINA Jurnal Multidisiplin Indonesia*, 3(1), 584-596. DOI: 10.57235/qistina.v3i1.2348
- [16] Moen, L.J.K. (2026). Freedom and relational equality. *Philosophical Studies*, 183, 25-44. DOI: 10.1007/s11098-025-02420-x
- [17] Morska, N. (2022). Ontology of human rights in today's globalized world: the philosophical dimension. *Amazonia Investiga*, 11(60), 264-271. DOI: 10.34069/AI/2022.60.12.27
- [18] Orbik, Z. (2019). Human rights in the light of the concepts of natural law. *Scientific Papers of Silesian University of Technology Organization and Management Series*, 9(6), 275-284. DOI: 10.29119/1641-3466.2019.140.22
- [19] Pace, S.R. & Gabel, S.G. (2025). Evidence for the impact of the human rights-based approach in social policy and programming: A scoping review. *International Social Work*, 68(5), 786-801. DOI: 10.1177/00208728251336086
- [20] Permana, A.A. (2024). Understanding Religion, Human Rights, and Conflict: Philosophical and Sociological Perspectives. *Hanifiya Jurnal Studi Agama-Agama*, 7(1), 161-172. DOI: 10.15575/hanifiya.v7i2.35901
- [21] Tchoukou, J.A. (2025). Regulating Gender Violence in Postcolonial Societies: Is Legal Pluralism a Problem for Human Rights? *Journal of Human Rights Practice*, 17(1), 22-42. DOI: 10.1093/jhuman/huae043
- [22] Thu, H.T., & Chung, D.H. (2026). The Dialectical Relationship between Human Resource Development and the Realization of Social Justice within Social Security Systems: A Political Philosophy Perspective. *Indian Journal of Information Sources and Services*, 16(1), 763-774. DOI: 10.51983/ijiss-2026.16.1.79
- [23] Tymoshenko, V.I. (2024). *Sociological theories of state and law: history and modernity*. Kyiv: NAIA. Retrieved from <https://elar.naiu.kiev.ua/handle/123456789/28300>
- [24] Tymoshenko, V.I., Makarenko, L.O., Tarasevych, T.Yu., Kovalchuk, Yu.I., & Atamanchuk, I.V. (2021b). Legal positivism in criminal law and criminology: A retrospective analysis. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 28(2), 243-251. DOI: 10.37635/jnalsu.28(2).2021.53-61
- [25] Tymoshenko, V.I., Maksymov, S.I., Makarenko, L.O., Kravchenko, O.S., & Kravchenko, S.S. (2021a). Threats to human rights in a globalized world. *Amazonia Investiga*, 10(39), 9-15. DOI: 10.34069/AI/2021.39.03.1
- [26] Wulakada, A.-G.H. (2025). Philosophical Approach in Legal Research. *Journal of Public Representative and Society Provision*, 5(3), 545-553. DOI: 10.55885/jprsp.v5i3.606
- [27] Yushchuk, O.I. (2017). Methodological paradigm of scientific knowledge of law. *Journal «ScienceRise: JuridicalScience»*, 2(2), 14-20. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/srjusc_2017_2_5
- [28] Zylberman, A. (2016). Human rights and the rights of states: a relational account. *Canadian Journal of Philosophy*, 46(3), 291-317. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/26445089>

Список використаних джерел

- [1] Agalliu P., Liçenji A. A hermeneutical analysis of human rights protections in the deployment and regulation of AI systems in the Western Balkans. *Multidisciplinary Science Journal*. 2025. Vol. 8. Issue 1. DOI: 10.31893/multiscience.2026061
- [2] Ahlqvist T. An outline of future-oriented dialectics: Conceptualising dialectical positions, trajectories and processes in the context of futures research. *Futures*. 2022. Vol. 143. DOI: j.futures.2022.103037
- [3] Amorosa P., Schröter K. History of Human Rights Law. *International Law*. 2023. DOI: 10.1093/obo/9780199796953-0249
- [4] Barrera D., Gërkhani K., Kittel B., Miller L., Wolbring T. Experimental Sociology. *Outline of a Scientific Field*. Cambridge University Press, 2024. P. 11–66. DOI: 10.1017/9781009099653.003
- [5] Bazzani G. Solidarity reimagined in the face of global challenges: The emergence of altruistic solidarity. *European Journal of Social Theory*. 2025. DOI: 10.1177/13684310251360994
- [6] Brandao P. R. The Impact of Artificial Intelligence on Modern Society. *AI*. 2025. Vol. 6. Issue 8. DOI: 10.3390/ai6080190
- [7] Carvalho M. I., Albuquerque C. Human Rights-Based Social Work Perspective, Ethics, and Practice: An Exploratory Literature Review. *Journal of Human Rights and Social Work*. 2025. No. 10. P. 647–661. DOI: 10.1007/s41134-025-00393-9
- [8] Erdogan M. The Rise of Hermeneutics in Human Rights Interpretation in the Case-Law of the ECtHR and the Domestic Courts. *Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul*. 2021. No. 70. P. 91–118. DOI: 10.26650/annales.2021.70.0004
- [9] Fontanelli F., Dzehtsiarou K. Admissibility criteria and access to justice in regional human rights jurisdictions. *A Comparison of the European, Inter-American, African and Arab Human Rights Courts: Institutional Aspects*. 1 ed. Springer, 2025. P. 99–123. DOI: 10.1007/978-94-6265-695-6_5
- [10] Forte D. F. Natural Law and Universal Human Rights. *Emory International Law Review*. 2022. Vol. 36. Issue 4. P. 694–712. URL: <https://scholarlycommons.law.emory.edu/eilr/vol36/iss4/6>
- [11] Jensen K., Krause M., Witkovsky B. Human Rights as a Lay Category of Thought: Content and Structure in the United States. *Socius: Sociological Research for a Dynamic World*. 2025. Vol. 11. DOI: 10.1177/23780231251333455
- [12] Kociótek-Pęksa A., Menkes J. Axiology of human rights on the premises and determinants of contemporary discourse in the philosophy of international law. *Bratislava Law Review*. 2017. Vol. 1. Issue 2. P. 129–136. DOI: 10.46282/blr.2017.1.2.82
- [13] Mahlmann M. The Concept of Human Rights and the Global History of an Idea. *Mind and Rights: The History, Ethics, Law and Psychology of Human Rights*. Cambridge University Press, 2023. P. 41–198. DOI: 10.1017/9781316875520.002
- [14] Mangur F. Philosophical Foundations of Human Rights and their Interpretation in Contemporary Thought. *Journal of Applied Science and Social Science*. 2026. Vol. 16. Issue 1. P. 616–618. URL: <https://www.internationaljournal.co.in/index.php/jasass/article/view/3065>
- [15] Melani Y., Salahudin S., Firdaus M., Sumitro S. Human Rights Studies: A Systematic Literature Review (SLR). *QISTINA Jurnal Multidisiplin Indonesia*. 2024. Vol. 3. Issue 1. P. 584–596. DOI: 10.57235/qistina.v3i1.2348
- [16] Moen L. J. K. Freedom and relational equality. *Philosophical Studies*. 2026. Vol. 183. P. 25–44. DOI: 10.1007/s11098-025-02420-x
- [17] Morska N. Ontology of human rights in today's globalized world: the philosophical dimension. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11. Issue 60. P. 264–271. DOI: 10.34069/AI/2022.60.12.27
- [18] Orbik Z. Human rights in the light of the concepts of natural law. *Scientific Papers of Silesian University of Technology Organization and Management Series*. 2019. Vol. 9. Issue 6. P. 275–284. DOI: 10.29119/1641-3466.2019.140.22
- [19] Pace S. R., Gabel S. G. Evidence for the impact of the human rights-based approach in social policy and programming: A scoping review. *International Social Work*. 2025. Vol. 68. Issue 5. P. 786–801. DOI: 10.1177/00208728251336086
- [20] Permana A. A. Understanding Religion, Human Rights, and Conflict: Philosophical and Sociological Perspectives. *Hanifiya Jurnal Studi Agama-Agama*. 2024. Vol. 7. Issue 1. P. 161–172. DOI: 10.15575/hanifiya.v7i2.35901
- [21] Tchoukou J. A. Regulating Gender Violence in Postcolonial Societies: Is Legal Pluralism a Problem for Human Rights? *Journal of Human Rights Practice*. 2025. Vol. 17. Issue 1. P. 22–42. DOI: 10.1093/jhuman/huae043
- [22] Thu H. T., Chung D. H. The Dialectical Relationship between Human Resource Development and the Realization of Social Justice within Social Security Systems: A Political Philosophy Perspective. *Indian Journal of Information Sources and Services*. 2026. Vol. 16. Issue 1. P. 763–774. DOI: 10.51983/ijiss-2026.16.1.79

- [23] Тимошенко В. І. Соціологічні теорії держави і права: історія і сучасність : монографія. Київ : НАВС, 2024. 280 с. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/handle/123456789/28300>
- [24] Tymoshenko V. I., Makarenko L. O., Tarasevych T. Yu., Kovalchuk Yu. I., Atamanchuk I. V. Legal positivism in criminal law and criminology: A retrospective analysis. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2021. Vol. 28. Issue 2. P. 243–251. DOI: 10.37635/jnalsu.28(2).2021.53-61
- [25] Tymoshenko V. I., Maksymov S. I., Makarenko L. O., Kravchenko O. S., Kravchenko S. S. Threats to human rights in a globalized world. *Amazonia Investiga*. 2021. Vol. 10. Issue 39. P. 9–15. DOI: 10.34069/AI/2021.39.03.1
- [26] Wulakada A.-G. H. Philosophical Approach in Legal Research. *Journal of Public Representative and Society Provision*. 2025. Vol. 5. Issue 3. P. 545–553. DOI: 10.55885/jprsp.v5i3.606
- [27] Ющик О. І. Методологічна парадигма наукового пізнання права. *Journal «ScienceRise: JuridicalScience»*. 2017. № 2 (2). С. 14–20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/srjusc_2017_2_5
- [28] Zylberman A. Human rights and the rights of states: a relational account. *Canadian Journal of Philosophy*. 2016. Vol. 46. No. 3. P. 291–317. URL: <https://www.jstor.org/stable/26445089>
-

TYMOSHENKO Vira

Doctor of Law, Professor, Leading Research Fellow of the Research Laboratory on Forensic Support and Forensic Expertise of the Educational and Scientific Forensic Expertise Institute of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2947-5627>

Human Rights: Philosophical Essence and Research Methodology

Abstract. The article solves a number of problems that serve to substantiate the philosophical concept of human rights. It is assumed that the awareness of the philosophical essence of human rights will contribute to their proper implementation. This determines the relevance of the article. The goal is to clarify the possibilities of scientific approaches and methods of researching the philosophy of human rights and conceptualize this philosophical and legal category. Methodological basis: phenomenological and hermeneutic approaches; methods of theoretical and empirical, formal and logical, systems analysis. Conclusions: human rights as a philosophical category are ethical, ontological and normative boundaries that protect the freedom, dignity and value of the individual, while proceeding from the traditions of natural law and ensuring social justice and sustainable development of the individual and society. Each individual approach or method of researching human rights does not provide a complete description of this complex phenomenon. Accordingly, the most effective is a synthetic approach, which is based on a combination of different methodologies and allows us to consider human rights as a specific philosophical and legal category. The scientific novelty lies in explaining the essence of human rights on the basis of harmonizing the fundamentalist and functionalist approaches in their understanding, identifying the practical benefits of substantiated techniques and methods of scientific research of the philosophy of human rights, which contributes to a person's awareness of the true essence of their rights, their connection with duties and influences people's behavior. The practical significance of the research lies in the fact that by realizing the essence of human rights in connection with duties, one can comprehend the meaning of their implementation and predict the consequences, which means influencing human behavior, thereby preventing offenses and crime.

Keywords: anthropology; ontology; axiology; freedom; humanism; legal positivism; natural law.

DOI: 10.33270/02263101.7
УДК 343.98

ЧОРНОУС Юлія*

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9710-4858>

Методологічні засади науки криміналістики

Анотація. Методологічні засади науки криміналістики є як фундаментальною основою науки, її підґрунтям, так і відкривають нові можливості розвитку наукового знання та практичного застосування криміналістичних засобів, методів, прийомів. Важливим складником наукового пошуку є вирішення багатогранної проблеми формування сучасної методології дослідження актуальних у криміналістиці теоретичних і практичних питань. Акцентовано на методах, зокрема зауважено, що структуру методів криміналістики можна представити так: 1) філософські методи; 2) загальнонаукові методи пізнання; 3) окремонаукові (спеціальні) методи криміналістики. Така структура методів криміналістики є достатньо обґрунтованою в наукових дослідженнях і перевірена на емпіричному рівні. Визначено важливість використання в криміналістиці діалектичного методу, фундаментальними для криміналістики є положення діалектики про здатність матерії до відображення, про взаємозв'язок і взаємообумовленість явищ. Під час розслідування кримінальних правопорушень можливий аналіз найбільш різноманітних форм відображення: починаючи від найпростіших, пов'язаних із контактною взаємодією двох об'єктів, і до психофізіологічних, коли факти й обставини фіксуються у свідомості людей. Увагу зосереджено на складнощах дослідження проблем, які перебувають на стику декількох галузей науки, й пошуку відповідного методологічного інструментарію. Це такі актуальні напрями, як: техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, адже галузі криміналістичної техніки ґрунтуються на даних природничо-технічних наук, застосовують розроблений і запропонований у межах цих наук і власне криміналістичний методологічний інструментарій; тактико-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, у зв'язку з чим застосовувані тактичні засоби, методи та прийоми ґрунтуються на даних психології, що обумовлює залучення її методологічного апарату й методологічного інструментарію криміналістики; формування комплексних криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень (воєнних злочинів, корупційних кримінальних правопорушень, кіберзлочинів) тощо. Вирішення таких проблем потребує синергії в наукових розвідках з криміналістики, що забезпечить комплексний підхід, який ґрунтується на системі фундаментальних теоретико-методологічних засад.

Ключові слова: методологія; метод; дослідження; пізнання; доказування; розслідування; кримінальні правопорушення; криміналістика.

Історія статті:

Отримано: 11.03.2026
Прийнято: 22.04.2026
Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:

Чорноус Ю. Методологічні засади науки криміналістики. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2026. № 1 (31). С. 63–70. DOI: 10.33270/02263101.7

*Відповідальний автор

© Чорноус Ю., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Вступ

Методологічні засади науки криміналістики є як фундаментальною основою науки, її підґрунтям, так і відкривають нові можливості розвитку наукового знання та практичного застосування криміналістичних засобів, методів, прийомів.

Криміналістична наука, на переконання А. В. Іщенка (2003), – це цілеспрямована діяльність з вивчення певних законів, закономірностей, фактів, обставин, взаємозв'язків і продукування на основі такого вивчення нових наукових знань. Загалом криміналістика вивчає діяльність. Традиційним об'єктом її інтересу є діяльність з розкриття, розслідування й попередження злочинів (Ishchenko, 2003, p. 32).

На сучасному етапі розвитку юриспруденції вироблення методологічного інструментарію є невіддільною атрибутикою правової науки, а питання методології є кореневими, найбільш значущими в структурі будь-якого фундаментального наукового дослідження, зокрема й у царині наук кримінально-правового циклу, безпосередньо – криміналістики, формуючи методологічні засади сучасних криміналістичних наукових досліджень.

Важливим складником наукового пошуку є вирішення багатогранної проблеми формування сучасної методології дослідження актуальних у криміналістиці теоретичних і практичних питань.

Провідну роль у кожному науковому дослідженні відіграють гносеологічні завдання, що виникають у процесі вирішення наукових проблем, а одержання результатів під час будь-якої дослідницької діяльності, зокрема й у царині юриспруденції, своєю чергою ґрунтується на застосуванні комплексу тих чи інших методів наукового пізнання, цілісної методології (Chornous, & Shmitko, 2023, p. 62).

Від вмілього застосування широкого спектра методологічного інструментарію для досягнення мети й завдань дослідницького пошуку залежить можливість встановлення якісно нових результатів дослідження, а в процесі реалізації практичної діяльності правильно обрана методологія та комплекс застосовуваних методів є запорукою успішного виконання поставлених завдань.

Матеріали та методи

Зосередимо увагу на внеску провідних українських учених у розвиток проблематики методологічних засад криміналістики. Це праці В. А. Журавля (2021), А. В. Іщенка (2003), В. О. Коновалової (2015), Е. Б. Сімакової-Єфремян (2025), В. Ю. Шепітька (2021) та ін. Однак за сучасних умов розвитку науки криміналістики та практичної діяльності окреслена проблематика є актуальною й потребує додаткового вивчення.

Результати й обговорення

Погоджуємося з думкою А. В. Іщенка (2003), що формування нових методологічних підходів у криміналістиці не завжди передбачає відкриття будь-яких положень, що мають загальне значення для юридичної науки. Радше навпаки – нові методологічні підходи забезпечують використання нових або активізацію відомих у криміналістиці загальнонаукових фундаментальних понять, категорій, концепцій, теорій, досягнень якомога ширшого кола різноманітних галузей знань для вирішення проблем криміналістичної науки. Тобто новизну підходів мають визначати з огляду на їх первинність для криміналістики (Ishchenko, 2003, p. 23).

Системоутворювальним елементом методології криміналістики, її базовою категорією є метод. Метод – це інструмент для вирішення головного завдання – виявлення об'єктивних законів дійсності. Він визначає необхідність і місце застосування індукції та дедукції, аналізу й синтезу, абстракції, формалізації, порівняння теоретичних та експериментальних досліджень (Simakova-Yefremian et al., 2025, p. 133).

Як зазначає В. А. Журавель (2021), ключове місце в структурі загальної теорії криміналістики посідає вчення про її методи. Запровадження єдиної, уніфікованої, несуперечливої класифікаційної побудови методів у криміналістиці є необхідною умовою подальшого ефективного здійснення наукового пошуку в цій царині знань і вирішення праксеологічних завдань у діяльності судово-слідчих органів, експертних установ, оперативних підрозділів. З'ясування усталених підходів до класифікації методів у криміналістиці сприятимуть остаточному формуванню сучасної наукової криміналістичної парадигми (Zhuravel, 2021, p. 147).

Субординаційний взаємозв'язок між методологією та методами, як зауважують В. Г. Лукашевич та І. В. Солов'євич (1996), полягає в тому, що методологію можна розглядати як генеральний шлях пізнання, а метод – як спосіб вивчення явищ матеріальної дійсності. Це алгоритм (правило), що встановлює послідовність використання певних засобів для досягнення запланованої мети (Lukashevych, & Solovievych, 1996, p. 25).

Науковці пропонують різні класифікації методів наукового пізнання та практичної діяльності.

Зокрема, Н. М. Демиденко (2023) класифікує методи наукового пізнання за такими критеріями:

- 1) емпіричні методи: спостереження; експеримент; опитування;
- 2) теоретичні методи: аналіз літератури; математичне моделювання; логічний аналіз;
- 3) компаративні методи: порівняльний аналіз; аналогії; констатувальна аналітика;
- 4) методи системного аналізу (аналіз систем, моделювання систем); структурний аналіз;
- 5) історичні методи: архівне дослідження; історичний аналіз;

6) кількісні методи: статистичний аналіз; моделювання та симуляція;

7) квалітативні методи: якісні інтерв'ю; групові дискусії;

8) методи організації наукової діяльності: методи організації власної наукової діяльності; методи наукового керівництва; методи управління науковим колективом (Demudenko, 2023, p. 200-201).

Акцентуючи на методах криміналістики, Г. В. Дідківська, В. І. Педан (2023) зазначають, що криміналістика є окремою галуззю знань, а її власні методи щодо загальної класифікації методів пізнання можуть визначатися як окремо-наукові. У класифікації методів криміналістики їх слід розглядати як спеціальні, виокремлюючи своєрідність цих пізнавальних засобів щодо сфери криміналістичних досліджень. Серед загальнонаукових методів, які охоплюють усі напрями криміналістичних досліджень, виокремлено ті, які є основою для формування нових сучасних пізнавальних підходів. Ідеться передусім про формалізацію, системний, структурно-функціональний та імовірно-статистичний методи. Криміналістичні методи створені й обґрунтовані теорією криміналістики або запозичені та перетворені нею спеціально для дослідження криміналістичних об'єктів. До них належать різноманітні судово-фотографічні, трасологічні, судово-балістичні й інші методи (Didkivska, & Pedan, 2023, p. 219).

Водночас Е. Б. Сімакова-Єфремян, А. О. Купріянова, Г. О. Спіцина та ін. (2025) виокремлюють методи експертного дослідження як систему логічних і/або інструментальних операцій (способів, прийомів) отримання даних для вирішення питання, поставленого перед експертом. Операції, що утворюють метод, є практичним застосуванням знання закономірностей об'єктивної дійсності для здобування нових знань (Simakova-Yefremian et al., 2025, p. 134).

За результатами проведених досліджень, В. А. Журавель (2021) пропонує таку узагальнену структуру методів криміналістики:

1) філософські методи;

2) загальнонаукові методи пізнання: а) методи емпіричного дослідження (спостереження, експеримент, порівняння, опис, вимірювання); б) методи теоретичного дослідження (формалізація, аксіоматичний метод, гіпотетико-дедуктивний метод, сходження від абстрактного до конкретного); в) загальнологічні методи (аналіз, синтез, абстрагування, ідеалізація, узагальнення, індукція, дедукція, аналогія, моделювання, системний підхід, імовірно-статистичні методи);

3) окремонаукові (спеціальні) методи, тобто запозичені, трансформовані для сфери криміналістичних досліджень методи технічних, природничих і соціогуманітарних наук або розроблені в галузі криміналістичних знань власні пізнавальні інструментарії (Zhuravel, 2021, p. 151-152).

Така структура методів криміналістики є достатньо обґрунтованою в наукових дослідженнях і перевіреною на емпіричному рівні.

Пропри дискусії щодо використання діалектичного методу як методологічної основи (Kostytskyi, & Kushakova-Kostytska, 2023, p. 14), вважаємо обґрунтованим підхід Е. Б. Сімакової-Єфремян, А. О. Купріянової, Г. О. Спіциної щодо того, що «загальний діалектичний метод перетинає всі інші рівні, усю структуру методів, оскільки є базою для їхнього розвитку» (Simakova-Yefremian et al., 2025, p. 136).

Вихідним положенням у вирішенні окресленого вище питання є твердження В. О. Коновалової (2015). На думку вченої, за своєю ґносеологічною природою пізнання під час розслідування злочинів є тотожним загальному пізнанню. Закони й категорії матеріалістичної діалектики в цій сфері, як і в інших царинах, є єдиним науковим методом пізнання. Діалектика в пізнанні конкретного (під час розслідування злочинів) виявляється в сходженні від живого споглядання (почуттєвого пізнання) до абстрактного мислення (логічного пізнання) (Konovalova, 2015, p. 60-61).

Отже, діалектичний метод як фундаментальний метод пізнання дійсності лежить в основі методології досліджень різних напрямів та окремих питань криміналістики.

Щодо діалектичного методу, то важливими для криміналістики є положення діалектики про здатність матерії до відображення, про взаємозв'язок і взаємообумовленість явищ. Зокрема, під час розслідування кримінальних правопорушень можливий аналіз найрізноманітніших форм відображення: починаючи від найпростіших, пов'язаних з контактною взаємодією двох об'єктів, і до психофізіологічних, коли факти й обставини фіксуються у свідомості людей.

Визначаючи методологічні основи дослідження криміналістики, розслідування кримінальних правопорушень, слід констатувати, що практичне значення застосування діалектики полягає у виконанні методологічної функції її основними законами й категоріями. Ідеться передусім про методологічну цінність основних законів діалектики: єдності та боротьби протилежностей, кількісно-якісних змін і заперечення заперечення.

Отже, на думку В. О. Коновалової (2015), дослідження проблеми діалектичного методу та його взаємозв'язку з методами галузевих наук є важливим для формування їх методологічних основ. У зв'язку з цим слід зосередити увагу дослідників теорії кримінального права, кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи на необхідність розгляду проблем методології науки, взаємодії категорій діалектики з методами окремих наукових галузей і напрямів. Це може сприяти визначенню концепції методології окремих наук (Konovalova, 2015, p. 62).

У сучасного дослідника-правознавця фактично є два діалектичні методи. Ці методи після розширення їх усталеними загальнонауковими принципами об'єктивності світу, пізнаваності світу та причинності у світі (тобто взаємозв'язку й взаємозалежності явищ в об'єктивному світі та їх пояснення лише внутрішніми причинами, без втручання вищих надсвітових сил) можуть із певними поправками, обумовленими сучасними досягненнями філософської, а також загально та спеціально-наукової методології, застосовуватися в правових дослідженнях. Перший, розроблений Сократом, Платоном та Аристотелем, удосконалений сучасними індуктивними й дедуктивними засобами, може використовуватися для дослідження фактичного правового матеріалу шляхом індуктивного висунення певних гіпотез (зокрема, формування дефініцій понять, здійснення певних теоретичних узагальнень) і перевірки їх істинності дедуктивним обґрунтуванням і доведенням. Такі індуктивно виявлені та дедуктивно обґрунтовані теоретичні положення (сталі зв'язки, відношення та властивості правових явищ) водночас можуть бути використані для пояснення та прогнозування нових фактів як нового підґрунтя для теоретичного узагальнення, і вже його обґрунтування й доведення. Другий метод, розроблений Г. Гегелем, К. Марксом та Ф. Енгельсом, після усунення положень, які не витримали критики історії, та тих, що диктувалися ідеологією класової боротьби, войовничим матеріалізмом і претензією на всезагальність, може застосовуватися як інструмент дослідження окремих процесів правової реальності, які спричиняються суперечливими протилежностями, що необхідно виокремити й усунути шляхом виявлення об'єднувальних соціально-правових реалій, що здатні «примирити» протилежності на вищому рівні духовно-матеріального правового універсуму (Shevchuk, 2016, с. 218).

Сучасні вчені використовують діалектичний метод у системі методів криміналістики під час побудови криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень. Зокрема, Г. Ю. Нікітіна-Дудікова (2021) зазначає, що широке коло поставлених завдань зумовлює відповідний підхід до методології дослідження криміналістичної методики розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, що відображено в застосовуваних методах, згідно з ієрархічною структурою: 1) діалектичний метод (усезагальний); 2) загальнонаукові логічні методи (аналіз і синтез; індукція й дедукція; абстрагування; конкретизація; узагальнення; аналогія; ідеалізація; формалізація); емпіричні (спостереження, вимірювання, експеримент, порівняння, описання); евристичні (інтуїція); 3) спеціальні методи наукових досліджень, а саме: спеціально-правові методи дослідження (порівняльно-правовий, історико-правовий, догматичний, системно структурний, системного аналізу);

4) спеціальні методи криміналістики – власне криміналістичні методи (криміналістична ідентифікація, криміналістична діагностика, криміналістичне версіювання) та методи інших наук (фізики, хімії, біології, соціології, психології, кібернетики), адаптовані для вирішення криміналістичних завдань (Nikitina-Dudikova, 2021, p. 271-272).

Зауважимо, що коректність визначення певної методології та дієвість застосування конкретних або комплексу методів дослідження відбувається під впливом наукових традицій, сформованих у криміналістичній науці (Chornous, 2024, p. 44-45).

Як зазначають М. В. Костицький та Н. В. Кушакова-Костицька (2023), методологія пізнання в юриспруденції є систематизованою сукупністю філософських і наукових теорій, концептуальних ідей (моделей), методологічних принципів, парадигм і методів. Отже, той, хто досліджує юридичну теорію та практику, може здійснювати вибір між наявними вченнями чи теоріями, обрати розроблені на їх ґрунті принципи й методи пізнання та застосовувати у своїй пошуковій діяльності. Методології і методів, які використовують у юридичному пізнанні, може бути дуже багато. Ніхто з дослідників чи практиків не зобов'язаний дотримуватися «загальнообов'язкових», «рекомендованих» чи «незмінних» методологій і методів. У теоретичному пізнанні дослідник сам обирає теорію, вчення й методи, які він використовуватиме, або розробляє методологію самостійно. У юридичній практиці ситуація дещо складніша. У її межах необхідним є застосування історичної, логічної, компаративістичної, лінгвістичної та, можливо, деяких інших методологій, які застосовуються в правозастосуванні. Практика є перевіркою теоретичних концепцій і теорій. Але вчені відкидають формулу «практика є критерієм істини». Практика може перевіряти істинність тих чи інших теоретичних міркувань, проте не лише вона визначає, що є істинним, а що – ні. Вона може спрямовувати теоретичні дослідження, формувати певні завдання для теорії. Але юридична практика є такою ж динамічною, змінною й здатною до трансформацій, як і теорія. Отже, для її стабільності рекомендовано використовувати усталені методології, зазначені вище (Kostytskyi, & Kushakova-Kostytska, 2023, p. 14).

За результатами аналізу наукових підходів можемо дійти висновку, що використання в криміналістиці методології, яка сформована в працях вчених, є результатом наукових досліджень і перевірки отриманих даних на практиці, запорукою правильного підходу для вирішення наукових і практичних завдань криміналістичної теорії й практики.

Щодо значення методології, наприклад, для здійснення практичної діяльності в межах розслідування кримінальних правопорушень, слушною є думка британського дослідника

I. Еветта (2015), згідно з якою найбільш важливим є практичний досвід у царині слідчої діяльності та криміналістичних експертиз.

Видається логічним те, що для забезпечення науково-практичних результатів, комплексності й повноти фундаментального дослідження складних питань, пов'язаних з особливостями криміналістичних наукових досліджень, спочатку слід ретельно дослідити методи наукового пізнання та, з огляду на це, визначити цілісну методологію пізнання криміналістичного явища (Chornous, & Shmitko, 2023, p. 65).

Як зазначає В. А. Журавель (2021), поряд із методами криміналістики виокремлюють *криміналістичні методи* як результат теоретичних і емпіричних досліджень та способи оптимізації діяльності уповноважених суб'єктів щодо збирання, дослідження й використання доказової інформації в кримінальному провадженні. У судово-слідчій, експертній, оперативно-розшуковій та інших видах юридичної практики криміналістичні методи реалізуються з криміналістичними прийомами й засобами (Zhuravel, 2021, p. 154).

Серед криміналістичних методів можна виокремити такі групи: методи збирання, фіксації та дослідження доказової інформації; методи застосування криміналістичної та спеціальної техніки; методи проведення слідчих (розшукових) дій; методи висування й перевірки слідчих, судових, експертних версій і побудови прогностичних моделей тощо (Lukashevych, & Solovievych, 1996, p. 155).

Тобто методи криміналістики слід тлумачити як розроблену науковцями збалансовану систему принципів та імперативів, правил і норм, операцій та процедур здійснення емпіричних і теоретичних рівнів дослідження, що дає змогу здобувати нове знання, перевіряти його й підтверджувати в процесі вирішення відповідних предметно-пізнавальних завдань (Zhuravel, 2021, p. 156).

Криміналістичні методи – це розроблена шляхом теоретичних і емпіричних досліджень сукупність способів оптимального здійснення слідчої, судової, експертної, оперативно-розшукової діяльності, спрямованих на отримання інформації стосовно механізму злочину, його обставин та особи, що його вчинила (Zhuravel, 2021, p. 156).

Погоджуємося з тим, що повинні бути виокремлені методи наукового дослідження в криміналістиці й методи в криміналістиці як практичній діяльності. Вони взаємодоповнюють одне одного, що підтверджується перевіреним часом крилатим висловом «теорія без практики мертва, а практика без теорії сліпа» (Murakhovska, 2019, p. 144).

Ще один аспект окресленої проблематики полягає в обміні криміналістичними знаннями та

результатами їх практичного застосування. Ця проблема нині є актуальною в усьому світі. Зокрема, на прикладі досвіду Великобританії слід зауважити, що однією з основ науки є обмін знаннями: ми очікуємо, що вчений зможе спиратися на якомога ширший обсяг знань у кожній окремій справі. Це підводить нас до розгляду того, як можна ефективно поширювати знання (Evet, 2015, p. 156).

Водночас дуже складними є ті проблеми, формулювання яких здійснюється на межі декількох галузей науки. Однією з окреслених проблем є формування методів наукового пізнання низки криміналістичних напрямів:

– техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, адже галузі криміналістичної техніки (криміналістична фотографія та відеозапис, криміналістична трасологія, криміналістичне зброєзнавство, криміналістичне дослідження документів, криміналістична габітологія тощо) ґрунтуються на даних природничо-технічних наук, застосовують розроблений і запропонований у межах цього наукового знання методологічний інструментарій;

– тактико-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, адже застосовувані тактичні засоби, методи та прийоми ґрунтуються на даних психології, що обумовлює залучення її методологічного апарату;

– формування комплексних криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень (корупційні кримінальні правопорушення, кіберзлочини, воєнні злочини) тощо.

Вирішення таких проблем потребує синергії в наукових розвідках, передусім з теорією кримінального процесу, кримінального права та криміналістики, забезпечуючи комплексний підхід, ґрунтуючись на системі фундаментальних теоретико-методологічних засад. Адже, як зазначають М. Д. Василенко, В. М. Слатвінська (2019), синергія фактично є дією, що посилює ефект взаємодії двох або більше факторів, які характеризуються тим, що їхня спільна дія суттєво перевищує звичайну суму їхніх дій (Vasylenko, & Slatvinska, 2019, p. 18).

Такий комплексний підхід до формування сучасної методологічної основи криміналістичних досліджень, їх реалізації в практичній діяльності обумовлює виокремлення й формування нових напрямів і галузей криміналістики.

Як зазначає В. Ю. Шепітько (2021), тенденції криміналістики пов'язані з виникненням і формуванням її окремих галузей або напрямів й обумовлені необхідністю дослідження специфічних даних (фактів, слідів, інформації): наприклад, медичної, генотипоскопічної, комп'ютерної (цифрової), аерокосмічної або ядерної криміналістики (Shepitko, 2021, p. 14), й дослідження за цим напрямом активно розвиваються.

Висновки

Методологічні засади науки криміналістики ґрунтуються на напрацьованій вченими-криміналістами й апробованій на практиці системі методів науки криміналістики. Методи криміналістики слід розглядати на двох рівнях: теоретичному й емпіричному, що обумовлює відмінності їх теоретичного тлумачення та різноаспектно виражається в практичній діяльності. Однак фундаментальні методологічні засоби залишаються усталеними, що є запорукою наукових досліджень та обґрунтованості в практичній діяльності розслідування

кримінальних правопорушень, вирішення інших завдань правозастосовної практики.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

- [1] Chornous, Yu.M. (2024). Scientific works of V.O. Konovalova as a methodological basis of modern forensics. *Transformation of the tasks of forensics in the conditions of martial law and European integration processes*: collection of materials of the scientific-practical conference (pp. 44-49). Kharkiv: Pravo. Retrieved from https://pravo-izdat.com.ua/index.php?route=product/product/download&product_id=5330&download_id=1861&srsitid=AfmBOooSqmOTiH45rj6NIsN5i8v8tv88HxAi_hBbtUGo60FH3ks7PGa7
- [2] Chornous, Yu.M., & Shmitko, V.V. (2023). Theoretical and methodological principles of research into the investigation of corruption criminal offenses related to obtaining illegal benefits. *Philosophical and methodological problems of law*, 2(26), 61-72. DOI: 10.33270/02232602.61
- [3] Demydenko, N.M. (2023). Concept and classification of methods of conducting scientific research. *European perspectives*, 2, 198-202. DOI: 10.32782/EP.2023.2.32
- [4] Didkivska, H.V., & Pedan, V.I. (2023). Certain aspects of the development of new methods in criminology. *Irpın Legal Journal*, 1(10), 219-225. DOI: 10.33244/2617-4154.1(10).2023.219-225
- [5] Evett, I. (2015). The logical foundations of forensic science: towards reliable knowledge. *Philosophical Transactions of the Royal Society*, 370, 1-10. DOI: 10.1098/rstb.2014.0263
- [6] Ishchenko, A.V. (2003). *Methodological problems of forensic scientific research*. I.P. Krasiuk (Ed.). Kyiv: National Academy of Internal Affairs of Ukraine. Retrieved from [https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullweb&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%86%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%90\\$](https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullweb&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%86%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%90$)
- [7] Konovalova, V.O. (2015). Problems of methodology of branch sciences (criminal law, criminal procedural law, forensics, forensic examination. *Law and Innovations*, 4(12), 58-64. Retrieved from <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/Konovalova12.pdf>
- [8] Kostytskiy, M., & Kushakova-Kostytska, N. (2023). Methodology of theoretical and practical knowledge in jurisprudence as a scientific and practical complex. *Philosophical and methodological problems of law*, 1(25), 9-17. DOI: 10.33270/01232502.9
- [9] Lukashevych, V.H., & Solovievych, I.V. (1996). Methodology of legal research: multilevel concept. *Scientific Bulletin of the Ukrainian Academy of Internal Affairs*, 2, 24-33.
- [10] Murakhovska, T.Ye. (2019). Theoretical and practical components of police training. *Law enforcement function of the state: theoretical, methodological and historical and legal problems* (pp. 143-144). Kharkiv. Retrieved from https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2019/pdf/68.pdf
- [11] Nikitina-Dudikova, H.Yu. (2021). Methodological foundations of research into forensic methods of investigating crimes against sexual freedom and sexual integrity of children. *New Ukrainian Law*, 3, 267-273. DOI: 10.51989/NUL.2021.3.39
- [12] Shepitko, V.Yu. (2021). Theoretical and methodological model of forensics and its new directions. *Theory and practice of forensics and forensics*, 3(25), 9-20. DOI: 10.32353/khrife.3.2021.02 UDC 343.98
- [13] Shevchuk, R. (2016). Once again about the dialectical method in jurisprudence. *Entrepreneurship, economy and law*, 1, 216-219. Retrieved from <https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/11/44.pdf>
- [14] Simakova-Yefremian, E.B., Kupriianova, A.O., & Spitsyna, H.O. (et al.). (2025). *Conceptual principles of judicial expertise*. E.B. Simakova-Yefremian (Ed.). Kharkiv: NNC "ISE named after Honored Professor M.S. Bokarius".
- [15] Vasylenko, M.D., & Slatvinska, V.M. (2019). The power of synergy in the manifestations of legal science: an interdisciplinary study. *Scientific works of the National University of Law and Economics*, 18-26. DOI: 10.32837/npnuola.v24i0.650
- [16] Zhuravel, V.A. (2021). *General theory of criminalistics: genesis and current state*. Kharkiv: Law. Retrieved from <https://dSPACE.nlu.edu.ua/items/3d66c57c-4cd0-463b-a124-7c2ce036f83e>

Список використаних джерел

- [1] Черноус Ю. М. Наукові праці В. О. Коновалової як методологічна основа сучасної криміналістики. *Трансформація завдань криміналістики в умовах воєнного стану та євроінтеграційних процесів* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Харків, 28 берез. 2024 р.). Харків : Право, 2024. С. 44–49. URL: https://pravo-izdat.com.ua/index.php?route=product/product/download&product_id=5330&download_id=1861&srsId=AfmBOooSqmOTiH45rj6NIsN5i8v8tv88HxAi_hBbtUGo60FH3ks7PGa7
- [2] Черноус Ю. М., Шмітько В. В. Теоретико-методологічні засади дослідження розслідування корупційних кримінальних правопорушень, пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 2 (26). С. 61–72. DOI: 10.33270/02232602.61
- [3] Демиденко Н. М. Поняття та класифікація методів здійснення наукових досліджень. *Європейські перспективи*. 2023. № 2. С. 198–202. DOI: 10.32782/EP.2023.2.32
- [4] Дідківська Г. В., Педан В. І. Окремі аспекти розвитку нових методик у криміналістиці. *Ірпінський юридичний часопис*. 2023. Вип. 1 (10). С. 219–225. DOI: 10.33244/2617-4154.1(10).2023.219-225
- [5] Evett I. The logical foundations of forensic science: towards reliable knowledge. *Philosophical Transactions of the Royal Society*. 2015. Vol. 370. P. 1–10. DOI: 10.1098/rstb.2014.0263
- [6] Іщенко А. В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень : монографія ; за ред. І. П. Красюка. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2003. 359 с. URL: [https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%86%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%90\\$](https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%86%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%90$)
- [7] Коновалова В. О. Проблеми методології галузевих наук (кримінальне право, кримінально-процесуальне право, криміналістика, судова експертиза. *Право та інновації*. 2015. № 4 (12) С. 58–64. URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/Konvalova12.pdf>
- [8] Костицький М., Кушакова-Костицька Н. Методологія теоретичного та практичного пізнання в юриспруденції як у науково-практичному комплексі. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 1 (25). С. 9–17. DOI: 10.33270/01232502.9
- [9] Лукашевич В. Г., Солов'євич І. В. Методологія правових досліджень: багаторівневість поняття. *Науковий вісник Української академії внутрішніх справ*. 1996. № 2. С. 24–33.
- [10] Мураховська Т. Є. Теоретична та практична складові підготовки поліцейських. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*. Харків, 2019. С. 143–144. https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2019/pdf/68.pdf
- [11] Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Методологічні основи дослідження криміналістичної методики розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей. *Нове українське право*. 2021. Вип. 3. С. 267–273. DOI: 10.51989/NUL.2021.3.39
- [12] Шепітько В. Ю. Теоретико-методологічна модель криміналістики та її нові напрями. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вип. 3 (25). С. 9–20. DOI: 10.32353/khrife.3.2021.02 УДК 343.98
- [13] Шевчук Р. Ще раз про діалектичний метод у правознавстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 1. С. 216–219. URL: <https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/11/44.pdf>
- [14] Концептуальні засади судової експертології : монографія / [Е. Б. Сімакова-Єфремян, А. О. Купріянова, Г. О. Спіцина та ін.] ; за заг. ред. Е. Б. Сімакової-Єфремян. Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2025. 408 с.
- [15] Василенко М. Д., Слатвінська В. М. Сила синергії у проявах правової науки: міждисциплінарне дослідження. *Наукові праці НУ ОЮА*. 2019. С. 18–26. DOI: 10.32837/npuola.v24i0.650
- [16] Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан : монографія. Харків : Право, 2021. 448 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/items/3d66c57c-4cd0-463b-a124-7c2ce036f83e>

CHORNOUS Yuliia

Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Criminology and Forensic Medicine of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomiyanska Square, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9710-4858>

Methodological Principles of Forensic Science

Abstract. The methodological principles of forensic science are both the fundamental basis of science, its foundation, and open up new opportunities for the development of scientific knowledge and the practical application of forensic tools, methods, and techniques. An important component of scientific research is the solution of the multifaceted problem of forming a modern methodology for studying theoretical and practical issues relevant in forensic science. The emphasis is on methods, and the actual structure of forensic methods is presented as follows: 1) philosophical methods; 2) general scientific methods of cognition; 3) separate scientific (special) methods of forensic science. Such a structure of forensic methods is sufficiently substantiated in scientific research and has been tested at the empirical level. The importance of using the dialectical method in forensic science is emphasized; the provisions of dialectics about the ability of matter to reflect, about the interconnection and interdependence of phenomena are fundamental for forensic science. During the investigation of criminal offenses, it is possible to analyze the most diverse forms of reflection: from the simplest, associated with the contact interaction of two objects, to psychophysiological ones, when facts and circumstances are recorded in the minds of people. The difficulties of studying problems that are at the junction of several branches of science and the search for appropriate methodological tools are emphasized. These are the following relevant areas: technical and forensic support for the investigation of criminal offenses, because the branches of forensic technology are based on data from natural and technical sciences, and use the developed and proposed within these sciences and the actual forensic methodological tools; tactical and forensic support for the investigation of criminal offenses, in connection with which the tactical means, methods and techniques used are based on data from psychology, which necessitates the involvement of its methodological apparatus and methodological tools of forensics; formation of complex forensic methods for investigating criminal offenses (war crimes, corruption criminal offenses, cybercrimes), etc. Solving such problems requires synergy in scientific investigations in forensics, providing a comprehensive approach based on a system of fundamental theoretical and methodological principles.

Keywords: methodology; method; method of forensics; research; cognition; evidence; investigation; criminal offenses; forensics.

DOI: 10.33270/02263101.8
УДК 340.11

ВЛАСЕНКО Валерій*

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1287-9732>;

МИХАЙЛЕНКО Роман

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1689-4382>;

ВЛАСЕНКО Федір

кандидат філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії гуманітарних наук
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
01033, вул. Володимирська, 60, м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5272-9018>

Структурно-функціональна характеристика професійної правової культури

Анотація. У статті здійснено структурно-функціональний аналіз професійної правової культури як складного соціально-правового явища, що визначає якість та ефективність юридичної діяльності в умовах демократичної правової держави. Обґрунтовано актуальність дослідження професійної правової культури в контексті утвердження забезпечення прав і свобод людини. На основі структурно-функціонального, системного, аксіологічного, діяльнісного та герменевтичного підходів визначено внутрішню будову професійної правової культури, її сутність і функціональне призначення. Доведено, що професійна правова культура є цілісним утворенням, яке поєднує ментальні та праксеологічні компоненти. Визначено, що центральними елементами ментального блоку є професійна правосвідомість і професійно-правова спрямованість. Обґрунтовано, що професійна правосвідомість характеризується рівнем засвоєння правових цінностей, ідеалів та норм, відображає правові знання, ідеї, емоції та оцінки юриста. Схарактеризовано основні функції професійної правової свідомості: орієнтаційну, оціночну, регулятивну, інтегративну та ціннісно-нормативну. Професійно-правова спрямованість представлена як внутрішнє джерело професійного розвитку, що охоплює мотиваційний, емоційний, вольовий, когнітивний і рефлексивний компоненти та забезпечує формування стійкої орієнтації на добросчесне виконання юридичних обов'язків. Її функціональний зміст розкрито через мотиваційну, цілепокладальну та стабілізаційну функції. Праксеологічний аспект професійної правової культури описано через організаційно-правовий зміст юридичної діяльності та юридичну практику. Обґрунтовано, що організаційно-правовий зміст забезпечує цілісність та ефективність професійної діяльності, визначає статус і взаємодію її суб'єктів, функціональний аспект якого полягає в інституційному, координаційному та гарантійному впливі. Увагу зосереджено на юридичній практиці як формі реалізації права, критерію сформованості професійної правової культури та чиннику розвитку професійних навичок, цінностей і переконань юриста. Визначено основні функції юридичної практики: пізнавальну, виховну та оціночну, що забезпечують єдність теорії і практики та сприяють підвищенню рівня професійної правової культури.

Ключові слова: культура; професія; правова свідомість; юридична діяльність; юридична практика; професійна спрямованість.

Історія статті:

Отримано: 23.03.2026
Прийнято: 27.04.2026
Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:

Власенко В., Михайленко Р., Власенко Ф. Структурно-функціональна характеристика професійної правової культури. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2026. № 1 (31). С. 71–78. DOI: 10.33270/02263101.8

*Відповідальний автор

© Власенко В., Михайленко Р., Власенко Ф., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Вступ

В українській юридичній науці спостерігається стала активність щодо дослідження проблематики, пов'язаної з сутнісними властивостями права, принципами організації та функціонування держави, правами й свободами людини та громадянина, регулюванням майнових й особистих немайнових відносин, юридичною відповідальністю та ін. Нині не існує питань соціального правового характеру, які неможливо вирішити чи пояснити з позиції сучасного державоправознавства, змодельювати відповідні механізми, надавши їм наукового обґрунтування. Єдиною перепорою в цьому є суб'єктивний аспект, а саме компетентність і вмотивованість уповноваженого суб'єкта аналізувати ситуацію, формулювати відповідні завдання та безпосередньо їх виконувати, зокрема шляхом юридичної науково-практичної діяльності.

У правовій, демократичній державі юридична діяльність охоплює широкий спектр професійних дій (правотворчість, правозастосування, правосуддя, правоохорона, юридична освіта та наука тощо), спрямованих на забезпечення законності, захист прав та інтересів людини й громадянина, підтримку функціонування правових інститутів, покликаних забезпечити дію верховенства права.

У контексті зазначеного саме з'ясування структурно-функціонального аспекту професійної правової культури створює підґрунтя для глибшого, комплексного пізнання її змісту та сутності, впливу на свідомість і професійну поведінку. Зауважимо, що дослідження професійної правової культури зумовлене важливістю розбудови правової держави, утвердженням демократичних засад суспільного розвитку, формуванням людського капіталу в юридичній сфері.

На думку Ю. Лебедевої (2020), рівень професійної правової культури залежить від рівня правової освіченості особи, уміння застосувати правові знання на практиці, дотримання етичних норм і глибокого усвідомлення соціальної значущості професійної діяльності. В умовах трансформаційних змін у суспільстві, актуалізації демократичних цінностей і потреби в утвердженні верховенства права, дослідження професійної правової культури набуває особливої актуальності, адже сприяє формуванню високого рівня законності й стану правопорядку, є запорукою зміцнення правової держави та забезпечення стабільного правового розвитку у сфері прав людини.

Метою запропонованої статті є структурно-функціональний аналіз професійної правової культури, а також характеристика найважливіших для розуміння зазначеного явища категорій.

Зазначена мета зумовила виконання таких завдань, як: здійснення структурного аналізу елементів професійної правової культури та визначення функціонального призначення кожного з них.

Матеріали та методи

Змістові особливості правової культури, наукові підходи до її розуміння та визначення ролі в правовому розвитку окреслює широке поле наукових розвідок у різних галузях наукових знань. Проблематика нашого дослідження полягає у визначенні внутрішньої будови професійної правової культури як сумарного явища, виявлення її потенційних можливостей впливу на сферу професійних відносин, на правову дійсність.

Методологічною основою дослідження є структурно-функціональний підхід, згідно з яким професійна правова культура є цілісною системою взаємопов'язаних елементів, кожен з яких виконує визначене функціональне призначення в процесі юридичної діяльності. У межах цього підходу поєднано структурний аналіз (виявлення елементного складу професійної правової культури) і функціональний (визначення ролі кожного елемента в забезпеченні ефективності правничої діяльності та реалізації верховенства права).

Застосування аксіологічного методу дало змогу розкрити ціннісні засади професійної правової культури, зокрема її орієнтування на права й свободи людини, справедливість, законність, професійну добросовісність і відповідальність. Цей метод надав можливість дослідити професійну правову культуру не лише як сукупність знань і навичок, а і як форму ціннісного освоєння правової дійсності.

Діяльнісний підхід використано для аналізу юридичної діяльності як практичного виміру професійної правової культури, що охоплює організаційно-правові форми діяльності та юридичну практику.

Системний метод забезпечив виявлення внутрішніх зв'язків між ментальними та праксеологічними складовими професійної правової культури.

Герменевтичний метод застосовувався для інтерпретації наукових доктрин, нормативних положень і правозастосовної практики з метою уточнення змісту професійної правової культури в умовах сучасної правової держави.

Результати й обговорення

Посилення важливості юридичної професії в суспільному житті неодмінно вплинуло на появу наукових праць, у яких дослідженню професійної культури приділялася значна увага, зокрема поняттям: «культура думки», «культура розуму», «культура мислення», «культура свідомості», «практична культура». За Гегелем, культура є виявом і реалізацією світового розуму (світового духу), формами якого є мистецтво, релігія, наука та інші вияви людської діяльності. Розвиток культури напряму пов'язаний з утвердженням свободи людини, історія є творчою діяльністю людства, під час якої стихійний розвиток

суспільства перетворюється на усвідомлений порядок. Правосвідомість і мораль є основою правової діяльності, професійна поведінка сприймається через загальні уявлення про правову етику й культуру (Vubon, 2021).

У радянській правовій науці поняття «професійна культура» ототожнювалося з усвідомленим і відповідальним виконанням представниками юридичної професії норм Конституції та рішень правлячої партії. Згідно з цим підходом, перевага в розумінні зазначеної культури надавалася виконавській дисципліні, натомість залишалися поза увагою усвідомлення й переконаність служити суспільству шляхом втілення основоположних ідей справедливості, демократії, свободи та рівності. На думку Н. Ткачова (2012), саме в органічній єдності загальноосвітніх і спеціалізованих професійних правових знань, формування яких спрямовано не на формальне засвоєння, а на виховання поваги до прав і цивілізованого розвитку суспільства загалом, полягає та особливість, яку необхідно враховувати в процесі підготовки майбутніх працівників відповідної професії.

Неодмінно поняття професійної культури деталізується також через підходи до розуміння професії, зокрема: як великої групи людей, об'єднаних одним видом занять, трудовою діяльністю; професії як виду трудової діяльності, що визначається технічним поділом праці та його функціональним змістом; професії як якісної сторони людини, яка володіє конкретними вміннями, знаннями, досвідом й особистими якостями; професії як здатності виконувати роботи, які вимагають від особи певної кваліфікації, що визначається рівнем освіти та спеціалізацією, а також характеризує ставлення особи чи соціальної групи до своєї професійної діяльності. У такому сенсі професійна культура є показником якості володіння людей професією, що виникає на певному етапі інституалізації професії.

Як бачимо, категорія «професійна культура» є діалектичним синтезом понять «культура» і «професія». Компромісне розуміння терміну «культура» дає змогу схарактеризувати його не просто як об'єктивно існуючу дійсність, а передусім певну форму освоєння світу, специфічне ставлення людини до дійсності й до самої себе. Водночас культура є аксіологічним явищем, що є моральною здатністю окремого індивіда підпорядкувати себе загальнозначущим гуманістичним цінностям, які виходять за межі його індивідуальної самореалізації. Функціонування громадянського суспільства й правової держави потребує належного рівня правової культури особи та правової культури суспільства. Відповідною формою останньої є інституційна структура правової держави, а змістом – людина, її права, свободи та законні інтереси (Vlasenko, 2023).

Професія зазнає впливу культури, тобто є носієм культурних цінностей, а також впливає на визначення її специфіки. Людина за допомогою професійної діяльності створює культуру і, навпаки, за допомогою професіоналізації культура проникає у сферу праці. Цей процес є універсальною формою «окультурення» людської діяльності, набуття нею нових рис, якості, рівня, функцій і можливостей. Отже, культурний зміст професії виявляється через об'єкти, засоби та результати професійної діяльності, натомість професійна культура особи відображає об'єктивну професійну реальність, концепції професійного життя (ціннісні орієнтації, професійну мотивацію).

Згідно з енциклопедичним словником з культури, професійна культура зумовлює рівень та якість професійної діяльності, які залежать від соціально-економічного стану суспільства й сумлінності в опануванні певних знань, навичок конкретної професії та їхньому практичному використанні (Korinnyi, & Shevchenko, 2003). Подібну характеристику професійної культури також можна зауважити в енциклопедії освіти, де зазначено, що остання охоплює сукупність принципів, норм, правил, методів, які сформувалися історично, регулюють процес, діяльність людини, а основою зазначеної культури є знання та цінності, створені конкретною соціально-професійною групою та закріплені в традиціях її життєдіяльності (Kremin, 2008).

Зазначене додатково аргументує твердження Н. Миколаєнко (2014) про те, що професійна культура є складним, інтегративним соціально-психологічним утворенням, яке зароджується в системі соціальних відносин, визначає світоглядні орієнтири, ціннісні установки, рівень володіння професійними вміннями та загальну концепцію професійної підготовки фахівця.

Найбільш системно й комплексно проблематику професійної культури, зокрема філософсько-правові її аспекти, досліджував С. Сливка (2002), який запропонував розуміти її як різновид субкультури, що є мультикультурним явищем. Наприклад, професійна культура юриста, на думку вченого, як комплексне практико-прикладне явище містить низку елементів, зокрема: систему знань про складові професійної культури юриста, які мають бути властиві йому через їх іманентність правничій практичній діяльності (естетична, педагогічна, політична, правова, психологічна культури та ін.); правничу деонтологію як систему знань про формування почуття службового юридичного обов'язку; правничу етику як вчення про професійну поведінку юриста з погляду морально-етичних вимог. У контексті зазначеного Н. Савецьук (2022), виокремлюючи різні види професійної культури, дотримується думки, що домінантним чинником є саме специфіка професії. Наприклад, головною компонентою юридичної професії є правова культура, що визначається як система правових цінностей, які відповідають

рівню досягнутого суспільством правового прогресу. Професійна майстерність юриста визначається рівнем професійної культури, основними складовими якої є професійно-моральна та професійно-правова культура, що функціонують в єдності та взаємодії з політичною, естетичною, економічною та іншими культурами.

І. Зеленко (2006) професійну правову культуру визначає як субкультуру – підсистему «центральної» культури зі своїми ціннісними орієнтаціями, які формуються під впливом специфічних рис професійної діяльності. У такому розумінні професійна правова культура, як зазначає Т. Roux (2021), має визначальний, хоча й неформальний вплив на тлумачення норм права й прийняття правових рішень. Попри спільність формальних джерел права та методів тлумачення в різних державах, саме національно й професійно зумовлені цінності, установки, типи праворозуміння та уявлення про «належне» надають юридичній діяльності характерної, локальної форми.

Якісний аналіз зазначених понять дає підстави стверджувати, що специфічні характеристики професійної правової культури залежать від специфіки завдань, функцій та особливостей конкретної юридичної професії. З огляду на це, професійну правову культуру доцільно визначати як складне соціально-правове явище, що відображає ступінь і характер складових правового розвитку суспільства загалом і суб'єктів професійної юридичної діяльності зокрема.

В юридичній науковій літературі до загальних структурних елементів професійної культури відносять професійні знання, професійні вміння та навички, професійний досвід, професійні інтереси, професійні ідеали, професійні цінності тощо. Разом вони створюють необхідну базу для належного виконання професійних обов'язків в умовах наявності складних суспільних відносин (Malyha, & Repetskyi, 2022). Відмінність, яка зумовлена особливостями професійної діяльності суб'єкта професійної культури, полягає в конкретному змісті кожного елемента.

На основі вже проаналізованих положень визначимо структурні елементи професійної правової культури. Важливе значення в дослідженні структури професійної правової культури належить професійній правосвідомості. Професійне становлення, рівень професійної культури майбутнього спеціаліста у соціосфері значною мірою зумовлені сформованістю його професійної правосвідомості, основою методології формування якої є загальнолюдські цінності – правові ідеали. Тобто доцільно формувати в особи не лише спеціалізовані професійні знання, а й сприяти вихованню правових ідеалів, переконань, що зумовлює цілеспрямовану професійну правомірну поведінку (Tkachova, 2012).

Взаємозв'язок між правовою культурою і правосвідомістю влучно окреслив Ю. Тодика

(2001). На його думку, правова культура особи безпосередньо залежить від рівня її правосвідомості, тобто від того, наскільки глибоко засвоєні особою такі правові феномени, як цінність прав і свобод людини, цінність правової процедури під час вирішення юридичних конфліктів, цінність стабільного правопорядку тощо. Тому в основі професійної правової культури мають переважати загальнолюдські цінності як стрижень духовного світу особистості, що зумовлює цілеспрямовану професійну правомірну поведінку (Tkachova, 2012).

У такому разі правова свідомість відіграє системотворчу роль, адже є системою правових знань про закономірності державно-правової дійсності в межах конкретного соціокультурного середовища, фіксуючись у принципах і нормах права. Професійна правосвідомість для працівників юридичної спеціальності має визначальне значення й вирізняється високим рівнем, обсягом і глибиною правових знань, розумінням корисності, необхідності й справедливості застосування норм права. Правосвідомість відображає ціннісно-нормативну сферу особи, її правові ідеї, емоції, почуття, переживання, що формуються в результаті впливу на особу суспільно-правової дійсності та виявляються в процесі обрання варіантів правомірної поведінки, оціночному ставленні особи до результатів і мети своєї діяльності.

Отже, функціональний зміст правосвідомості як структурного елемента професійної правової культури полягає в: орієнтаційному впливі на особу, що формує уявлення юриста про зміст і призначення права, його соціальну цінність, орієнтує діяльність юриста на пріоритет прав людини; оціночному впливі – забезпечує оцінку правових явищ і власних професійних дій з позицій законності, справедливості та гуманізму; регулятивному – сприяє вибору моделей правомірної поведінки у професійній діяльності; інтегративному – поєднує правові знання, моральні переконання та професійний досвід; ціннісно-нормативному – закріплює етичні стандарти юридичної професії.

Також важливе значення в структурі професійної правової культури має професійно-правова спрямованість як внутрішнє джерело професійного розвитку й особистісного зростання будь-якого суб'єкта діяльності чи професійного колективу. Як зазначає М. Дідух (2021): «професійна спрямованість – це система емоційно-ціннісних ставлень, ієрархічна структура мотивів, які переважають і спонукають особистість до їх втілення в професійній діяльності». Досліджуючи професійну спрямованість як якість особистості, Н. Шевченко (2021) акцентує на таких компонентах професійної спрямованості, як: емоційний (ставлення до професії), мотиваційний (мотиви професійного вибору), вольовий (стійкість професійних намірів), рефлексивний (професійна

самооцінка) та когнітивній (знання та уявлення про професію, її особливості, функції, завдання, про себе як представника відповідної професії тощо).

Функціональний зміст професійно-правової спрямованості як структурного елементу професійної правової культури полягає в мотиваційному аспекті, що спонукає до добросовісного виконання юридичного обов'язку. Цілепокладальна функція визначає стратегічні орієнтири професійної діяльності; стабілізаційна – забезпечує стійкість професійних намірів та ідентичності юриста.

На підставі зазначеного можна стверджувати, що професійно-правова спрямованість вирізняється стійкою мотивацією до професійного праворозуміння, виконання юридичного обов'язку, поваги до права та добросовісної правореалізації, забезпечення правопорядку через усвідомлення значення й ролі юридичної професії в суспільстві.

Отже, професійна правосвідомість і професійно-правова спрямованість є центральними компонентами в структурі професійної правової культури та відображають елементи ментальної сторони суб'єктів юридичної професії, зокрема, правові переконання, цінності, уявлення, ідеї, моральні установки, що є інтелектуальним досягненням суспільства у сфері прав і свобод людини та громадянина, здійснюють мотиваційний нормативно-ціннісний вплив у процесі юридичної діяльності.

Праксеологічну сторону професійної правової культури доцільно проаналізувати, виокремивши такі структурні компоненти, як організаційно-правовий зміст юридичної діяльності та юридична практика. Організаційно-правовий зміст юридичної діяльності слід розуміти як сукупність норм, що визначають правовий статус, організацію, функціонування та взаємовідносини суб'єктів професійної діяльності, сенсом якої є захист прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, забезпечення законності й правопорядку. Організаційно-правовий зміст, зазначає Е. Соок (2022), зберігає цілісність юридичної діяльності як особливого соціально-професійного механізму, поєднуючи різні правничі спеціалізації, організаційні форми через спільні цінності, функції та норми.

У такому контексті ключовим аспектом пізнання, у широкому значенні, є категорія «діяльність», що, на думку С. Гусарева (2011), може застосовуватися як пояснюючий принцип або метод у процесі вивчення окремо взятої особи, професійного колективу, стану взаємодії між ними чи підрозділами, якості нормативної бази діяльності тощо. Серед цих питань вважливе місце належить організаційно-правовому змісту юридичної діяльності, адже його вивчення дає змогу зрозуміти гарантії захисту прав працівників і

роботодавців та загалом їх правовий статус, основи законності в професійному середовищі, етичні норми поведінки в колективі, ціннісні орієнтації, професійні інтереси, мету та завдання, механізми регулювання трудових відносин. Інакше кажучи, організаційний зміст юридичної діяльності забезпечує реалізацію формалізованих професійних правил поведінки, водночас останні визначають організаційну побудову зазначеної професійної діяльності, що забезпечує ефективність роботи, професійну дисципліну й етичні стандарти, чітке усвідомлення та прийняття колективом мети професійної діяльності, узгодженість дій усіх учасників професійної спільноти.

Отже, функціональний аспект організаційно-правового елементу професійної правової культури полягає в: інституційному впливі, що визначає правовий статус і повноваження суб'єктів юридичної діяльності; координаційному – забезпечує узгодженість дій професійного колективу; дисциплінарному – підтримує професійну дисципліну й дотримання стандартів юридичної діяльності та гарантійному – створює умови для захисту прав учасників професійних відносин.

Юридичну практику як структурний елемент професійної правової культури пропонуємо розуміти як цілеспрямовану діяльність суддів, адвокатів, прокурорів, нотаріусів тощо, що спрямована на застосування норм права, вирішення юридичних конфліктів, забезпечення законності й правопорядку, а також є формою розвитку та існування права, відображає його дієвість у суспільстві. Юридична практика є ще одним елементом діяльнісного аспекту та водночас критерієм рівня сформованості професійної правової культури. Саме в юридичній практиці теоретичні знання, етичні принципи та цінності юриста перетворюються на реальні дії у сфері прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права.

Юридична практика відіграє вирішальну роль у становленні та розвитку професійної правової культури юриста, адже саме в процесі практичної діяльності перевіряється надійність теоретичних знань, формуються професійні навички, цінності та правові переконання.

Зазначене дає підстави стверджувати, що напрями впливу юридичної практики найповніше розкриваються в таких функціях, як пізнавальна – поглиблює та конкретизує правові знання, дає змогу краще зрозуміти зміст норм права й особливості їх застосування, забезпечує єдність теорії та практики в юридичній діяльності; виховна – формує професійну етику, професійні цінності й відповідальність; оціночна – слугує критерієм рівня професійної правової культури.

Висновки

На основі здійсненого аналізу професійну правову культуру можна визначити як складне, багатопланове соціально-правове явище, що характеризується ступенем і характером правового розвитку суб'єкта юридичної діяльності та наявністю її об'єктивних і суб'єктивних складових, що відрізняються специфікою завдань, функцій і зумовлюються особливостями юридичної сфери.

Встановлено, що професійна правова культура є цілісним структурно-функціональним утворенням, яке поєднує ментальні та праксеологічні компоненти й зумовлює якість юридичної

діяльності. Кожен структурний елемент виконує самостійні функції, однак лише у взаємодії з іншими забезпечує досягнення мети юридичної діяльності.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

- [1] Bubon, T. (2021). Culture as the realization of reason in Hegel's reflections. *The place and role of G.W.F. Hegel's ideological heritage in European and world history: proceedings of the International Scientific Conference* (pp. 46-49). Kyiv: Lira-K. Retrieved from <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/47163>
- [2] Cooke, E. (2022). The working culture of legal aid lawyers: Developing a shared orientation model. *Social & Legal Studies*, 31, 704-724. DOI: 10.1177/09646639211060809
- [3] Didukh, M.M. (2021). Professional orientation as a dynamic quality of personality. *Legal Psychology*, 1(28), 56-64. DOI: 10.33270/03212801.56
- [4] Husariev, S.D. (2011). Activity-based approach in the structure of methodology of modern jurisprudence. *Almanac of Law*, 2, 29-33. Retrieved from <https://nasplib.isofts.kiev.ua/>
- [5] Korinnyi, M.M., & Shevchenko, V.F. (2003). *Short encyclopedic dictionary of culture*. Kyiv: Ukraina.
- [6] Kremin, V.H. (Ed.). (2008). *Encyclopedia of education*. Kyiv: Inter.
- [7] Liebidieva, Yu.O. (2020). Features of the formation of legal culture in Ukrainian society. *Politology Bulletin*, 84, 128-146. DOI: 10.17721/2415-881x.2020.84.128-146
- [8] Malyha, V.A., & Repetskyi, V.M. (2025). Professional culture of an international lawyer: features of formation and content. *Law journal of Vasyl Stus Donetsk National University*, 2, 63-71. DOI: 10.31558/2786-5835.2025.2.7
- [9] Mykolaienko, N.M. (2014). Professional culture: analysis of scientific research. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Pedagogy, Social Work"*, 32, 120-123. Retrieved from <https://surl.li/dkcilx>
- [10] Roux, T.R. (2021). *The role of legal-professional culture in constitutional interpretation*. University of New South Wales. DOI: 10.2139/ssrn.3923923
- [11] Savetchuk, N.M. (2022). The role of a lawyer's professional culture in legal practice. *Current problems of improving the current legislation of Ukraine*, 60, 257-268. DOI: 10.15330/apiclu.60.257-268
- [12] Shevchenko, N.F. (2021). Research on the features of educational and professional attitudes in the structure of students' professional consciousness. *Psychological Journal*, 7(5) 17-25. DOI: 10.31108/1.2021.7.5.1
- [13] Slyvka, S.S. (2002). Philosophical and legal problems of professional culture of a lawyer. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kharkiv.
- [14] Tkachova, N.O. (2012). Professional legal culture, its content and role in the further civilized development of Ukraine. *Legal Bulletin. Air and Space Law*, 3, 154-158. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2012_3_32
- [15] Todyka, Yu.M. (2001). *Constitutional foundations of legal culture formation*. Kharkiv: Raider.
- [16] Vlasenko, V.P. (2023). The system-forming role of individual legal culture in the structure of modern civil society. *Dnipro Scientific Journal of Public Administration, Psychology and Law*, 3, 125-128. DOI: 10.51547/ppp.dp.ua/2023.3
- [17] Zelenko, I.P. (2006). Legal culture of internal affairs officers (general theoretical aspect). *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv.

Список використаних джерел

- [1] Бубон Т. Культура як реалізація розуму у роздумах Гегеля. *Місце та роль ідейної спадщини Г. В. Ф. Гегеля в європейській та світовій історії* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 12 груд. 2020 р.). Київ : Ліра-К, 2021. С. 46–49. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/47163>
- [2] Cooke E. The Working Culture of Legal Aid Lawyers: Developing a Shared Orientation Model. *Social & Legal Studies*. 2022. Vol. 31. P. 704–724. DOI: 10.1177/09646639211060809
- [3] Дідух М. М. Професійна спрямованість як динамічна якість особистості. *Юридична психологія*. 2021. № 1 (28). С. 56–64. DOI: 10.33270/03212801.56
- [4] Гусарев С. Д. Діяльнісний підхід у структурі методології сучасного правознавства. *Альманах права*. 2011. Вип. 2. С. 29–33. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/items/05b2042f-6521-4862-83c2-591b90c474c4>
- [5] Корінний М. М., Шевченко В. Ф. *Короткий енциклопедичний словник з культури*. Київ : Україна, 2003. 384 с.
- [6] *Енциклопедія освіти* / голов. ред. В. Г. Кремінь. Київ : Інтер, 2008. 1040 с.
- [7] Лебедева Ю. О. Особливості формування правової культури в українському суспільстві. *Politology bulletin*. 2020. № 84. С. 128–146. DOI: 10.17721/2415-881x.2020.84.128-146
- [8] Малига В. А., Репецький В. М. Професійна культура юриста-міжнародника: особливості формування та зміст. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2025. № 2. С. 63–71. DOI: 10.31558/2786-5835.2025.2.7
- [9] Миколаєнко Н. М. Професійна культура: аналіз наукових досліджень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. 2014. Вип. 32. С. 120–123. URL: <https://surl.li/dkcilx>
- [10] Roux T. R. The Role of Legal-Professional Culture in Constitutional Interpretation. (September 14, 2021). University of New South Wales, 2021. DOI: 10.2139/ssrn.3923923
- [11] Саватчук Н. М. Роль професійної культури юриста у правничій практичній діяльності. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2022. № 60 С. 257–268. DOI: 10.15330/apiclu.60.257-268
- [12] Шевченко Н. Ф. Дослідження особливостей навчально-професійної установки в структурі професійної свідомості студентів. *Психологічний часопис*. 2021. Т. 7. № 5. С. 17–25. DOI: 10.31108/1.2021.7.5.1
- [13] Сливка С. С. *Філософсько-правові проблеми професійної культури юриста* : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.12. Харків, 2002. 31 с.
- [14] Ткачова Н. О. Професійна правова культура, її зміст та роль у подальшому цивілізованому розвитку України. *Юридичний вісник. Серія «Повітряне і космічне право»*. 2012. № 3. С. 154–158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2012_3_32
- [15] Тодика Ю. М. *Конституційні засади формування правової культури* : монографія. Харків : Райдер, 2001. 160 с.
- [16] Власенко В. П. Системоутворююча роль правової культури особи в структурі сучасного громадянського суспільства. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. № 3. С. 125–128. DOI: 10.51547/ppp.dp.ua/2023.3
- [17] Зеленко І. П. *Правова культура працівників органів внутрішніх справ (загальнотеоретичний аспект)* : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2006. 20 с.

VLASENKO Valerii

PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory, History and Philosophy of Law of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1287-9732>;

MYKHAILENKO Roman

PhD in Philosophy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory, History and Philosophy of Law of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1689-4382>;

VLASENKO Fedir

PhD in Philosophy, Associate Professor, Head of the Department of Philosophy of the Humanities of the Taras Shevchenko National University of Kyiv
01033, 60 Volodymyrska St., Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5272-9018>

Structural and Functional Characteristics of Professional Legal Culture

Abstract. The article provides a structural and functional analysis of professional legal culture as a complex socio-legal phenomenon that determines the quality and effectiveness of legal activity in the context of a democratic state governed by the rule of law. The relevance of studying professional legal culture is substantiated in view of ensuring human rights and freedoms and forming human capital in the legal sphere. Based on structural-functional, systemic, axiological, activity-based, and hermeneutic approaches, the internal structure of professional legal culture is revealed, and its essence and functional purpose are defined. It is proven that professional legal culture is an integral formation that combines mental and praxeological components. The mental block includes professional legal consciousness and professional legal orientation, which perform orientational, value-normative, motivational, and regulatory functions in professional legal activity. The praxeological block encompasses the organizational and legal content of legal activity and legal practice, which ensure institutional orderliness, professional discipline, coherence of actions, and the implementation of legal norms. It is substantiated that each structural element of professional legal culture performs independent functions; however, only through their interaction is the main purpose of legal activity achieved. It is concluded that professional legal culture acts as an indicator of the state of the legal system and the level of law and order, and its development is a necessary condition for the effective functioning of legal institutions and the strengthening of the rule-of-law state.

Keywords: culture; profession; legal consciousness; legal activity; legal practice; professional orientation.

DOI: 10.33270/02263101.9
УДК 340.12:340.13:316.6:392.3

ЗІНСУ Ольга*

доктор філософії в галузі права

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3801-6203>

Правовий плюралізм крізь призму державних інституцій західноафриканського регіону (за матеріалами наукової експедиції в Західній Африці)

Анотація. У статті проаналізовано сутність, роль та еволюцію правового плюралізму в країнах африканської правової системи. Актуальність теми зумовлена необхідністю аналізу феномену правового плюралізму та його ролі для розвитку мультикультурних суспільств західноафриканського регіону. Відправною точкою дослідження слугували результати дисертаційної роботи авторки, планетарність домашнього насильства та водночас брак наукових розвідок африканської правової системи, яка, хоча й становить унікальність людської цивілізації, проте все ще залишається малодослідженим напрямом у вітчизняній правовій думці. Отже, основною метою дослідження є спроба здійснити певний внесок у вітчизняну правову науку щодо зазначеного регіону. У результаті встановлено, що домінуючою ознакою африканської правової системи є правове та міжкультурне розмаїття, співіснування і функціонування традиційного, сучасного державного позитивного права (*droit moderne*), релігійних норм та імплементованих у національне законодавство норм міжнародного права. Зазначене виявляється у множинності нормативних універсумів, які зумовлюють складність та амбівалентність людської психіки. Відтак внутрішня діалектична суперечливість правового плюралізму відображає складність і водночас багатомірність права як соціального конструкта. Перспективи подальших досліджень вбачаються у з'ясуванні сімейно-шлюбних форматів в умовах правового плюралізму. Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені у роботі твердження збагачують вітчизняну правову думку та можуть бути використані у: науково-дослідній діяльності для подальших наукових розробок з цієї та суміжних тем; у нормозастосовчій практиці – під час прийняття індивідуальних правових актів; у навчальному процесі – для підготовки матеріалів з навчальних дисциплін: «Теорія держави і права», «Порівняльне правознавство», «Міжнародне приватне право», «Філософія права». Дослідження виконано в межах наукової експедиції в Західній Африці (на початку 2026 року). Авторка відкрита до продуктивних наукових дискусій, які сприятимуть розширенню пізнавального поля правових систем сучасності та стануть певним внеском у розвиток вітчизняної наукової думки й практики.

Ключові слова: держава; право; традиції; звичаї; суспільний договір; соціальні норми; Африка; правовий плюралізм.

Історія статті:

Отримано: 19.03.2026

Прийнято: 23.04.2026

Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:

Зінсу О. Правовий плюралізм крізь призму державних інституцій західноафриканського регіону (за матеріалами наукової експедиції в Західній Африці). *Філософські та методологічні проблеми права*. 2026. № 1 (31). С. 79–87. DOI: 10.33270/02263101.9

*Відповідальний автор

© Зінсу О., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Вступ

Результати дослідження проблематики домашнього насильства в країнах Африки та африканської правової системи переконливо засвідчили, що деякі закладені історичною спадщиною та успішно реалізовані десятиліттями культурно-етнічні, правові норми в сучасних умовах державотворення набувають ознак гендерно зумовленого насильства та оцінюються в проєкції шкідливих традиційних практик. Це насамперед стосується примусового лавіратного шлюбу, шлюбу малолітнього, каліцтва жіночих геніталій, ранніх шлюбів, примусових шлюбів, обрядів удівства, питання розподілу спадщини, полігамних стосунків, спільного майна подружжя, режиму майнових відносин подружжя. Зазначене безпосередньо пов'язано з трансформацією інституту шлюбу, сім'ї, родини африканського суспільства. Переплетіння традиційного, релігійного, сучасного та позитивного (*droit modern*) відображає складні конфігурації юридичного плюралізму в сімейно-шлюбних, родинних відносинах. Очевидно, такий підхід позначається на державній стратегії нульової толерантності до гендерно зумовленого, зокрема домашнього (подружнього, сімейного, родинного), насильства. Це, своєю чергою, спрямовує дослідника на наукові пошуки природи юридичного плюралізму в країнах традиційної (звичаєвої) правової системи та його впливу на розвиток концепції нульової толерантності до гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства. Отже, соціальні запити фундаментальних наукових досліджень у сфері запобігання, протидії домашньому насильству в зазначеному політико-географічному регіоні зумовлюють необхідність і значущість всебічного аналізу феномену юридичного плюралізму.

Матеріали та методи

Різні аспекти правового плюралізму, як вияву множинності та різноманіття права, привертають увагу дослідників і практиків у сфері політології, соціології, антропології, правознавства, філософії. Особливої актуальності зазначене питання набуло в умовах розвитку природної парадигми права та плюралістичної концепції Всесвіту. У цьому контексті правовий плюралізм як вияв правової антропологізації досліджував В. Завальнюк (2012); ключові аспекти державності в країнах Африканського континенту в ХХ–ХХІ ст. привернули увагу Л. Лановюк (2022); особливості сучасних правових систем Африки виокремив Т. Саміло (2017). Водночас етнічні пастки деколонізації, зокрема африканський досвід, аналізував О. Майборода (2023).

Феномен юридичного плюралізму правових систем є предметом дослідження для закордонних учених. Цікаві наукові доробки знаходимо в працях дослідників із Франції, Канади, Сенегалу, Беніну, Того. Переплетення правових систем та

особливості гібридизації у франкомовних країнах Африки на південь від Сахари, зокрема порівняльні перспективи, досліджувала французька вчена С. Gau-Cabée (2022). На її думку, дослідження цього напрямку становить привілейовану сферу досліджень, здатну сприяти фундаментальному осмисленню права й оновленню нашого розуміння законності. Це, своєю чергою, скеровує С. Gau-Cabée (2022) з'ясувати узгодження ендогенного соціологічного та правового плюралізму з екзогенною легалістичною моністичною моделлю. Не менш значними є результати дисертаційної роботи французького вченого Р. Mvondo (1995), який вивчав окремі положення плюралістичної правової теорії та правової реальності у франкомовних країнах на південь від Сахари. Дослідник аргументовано обстоює думку про те, що у франкомовних країнах Африки є чинними дві комплексні правові системи: державне (позитивне) право та народне. Причому державне право перебуває під впливом французького права, яке хоча й невдало адаптоване до африканських реалій, проте активно застосовується прихильниками вестернізації. Однак, згідно з Р. Mvondo (1995), це право ігнорується в робітничих кварталах і селах, де громадськість воліє слідувати нормам неформальної правової системи, тим самим формуючи «народне право». Водночас, на думку Р. Mvondo (1995), народне право не слід плутати з традиційним (звичаєвим), оскільки це нова система, яка виникає поза межами офіційного позитивного права.

Юридична двоїстість у франкомовній субсахарській Африці, зокрема аналіз моделі на прикладі Буркіна-Фасо, Габону, Кот-д'Івуару та Сенегалу, представлено в дисертаційній роботі франко-котівуарського вченого Z. Djedje (2022); деякі аспекти правового плюралізму в правовій та судовій системі Беніну привернули увагу бенінських учених, практиків, а саме – G. Aïvo, L. Hounsa (2019), N. Gbaguidi, W. Kodjoh-Krakpassou (2009), H. Toranou (2008). Зокрема, H. Toranou (2008) акцентує, що африканські цивілізації свого часу базувалися на усній традиції, а писемність по-справжньому виникла лише з колоніальним проникненням. Дарчі акти, заповіти та цінні папери укладалися без письмових документів і передавалися усно. Коли трапляються непередбачені події, то пошук рішення, яке враховує як нові умови, що вимагаються еволюцією суспільств, так і спадщину традицій, стає справжньою головоломкою. На підтвердження зазначеної тези H. Toranou (2008) презентує правові фабули ігнорування прав вразливих верств населення, шахрайства в процесі оформлення прав власності на земельні ділянки. Ідеться про звичаєві, прийняті роками традиційні методи успадкування, продажу, обміну земельних ділянок, що протистоїть державним інституціям позитивного права, які, на жаль, інколи використовуються для одностороннього

використання чи незаконного позбавлення права власності вразливих верств населення. Подібні випадки зловмисного позбавлення права власності, зазначає Торпау (2008), з кожним роком множаться в Республіці Бенін. Проблемні питання адміністративної відповідальності та подвійної юрисдикції Франції, Беніна, Того, Сенегалу досліджено в дисертаційній роботі тоголейського вченого К. Odoh (2025). Своєю чергою, особливості реалізації певних традиційного, звичаєвого права у спектрі правового плюралізму досліджував М. Ragnion (1996); динаміку правових культур в контексті правового плюралізму в Африці на прикладі Буркіна-Фасо з'ясовувала канадська вчена М.-Е. Pare (2019).

Водночас реалії позитивного й традиційного права Сенегалу зацікавили французького вченого А. Diallo (2024), який доходить висновку, що позитивне право в Сенегалі є правовою опозицією традиційного права. Учений зазначає, що протягом усієї історії відбувався поступовий занепад офіційного визнання традиційного права. Однак воно продовжує існувати неформально, тобто поза рамками, визначеними позитивним правом. За переконаннями А. Diallo (2024), традиційне право процвітає завдяки віруванням і концепціям соціального життя, які є його основою, та позадержавним традиційним органам влади. У будь-якому разі, зі зниженням офіційного визнання традиційного права в Сенегалі верховенство сучасного права над позитивним правом було підтверджено офіційними органами влади, які їх підтримують. Але це верховенство насправді є ненадійним, оскільки неформальне існування традиційного права перешкоджає повній ефективності позитивного права в його застосуванні.

Питання уніфікації правової системи в умовах правового плюралізму країн Африки привернули увагу вченого із Сенегалу А. Mbaye (2010), який вважає, що актуальні проблеми правового плюралізму слід розглядати в контексті загального проекту соціального управління, легітимність якого становить парадигму. Учений, у межах парадигми судочинства, акцентує на результативності медіативних практик у розв'язанні конфліктів.

Прикметно, що сімейне право в контексті правового плюралізму в Кот-д'Івуарі розкрила С. Vleї-Нубога (1997). Вона переконана, що в оселях з низьким рівнем правової обізнаності та одночасною неписьменністю спостерігається схильність до традиційних практик регулювання суспільних і приватних відносин. Однак такий підхід стає значною перешкодою для інтеграції жінок у суспільні трансформації сьогодення.

Наступною науковою працею, яка привертає увагу, є результати дослідження канадського вченого S. Fofana (2023) щодо правового плюралізму у Гвінеї та права жінок на рівність. Дослідник доходить висновку, що Гвінея, як й інші незалежні африканські країни, розвивається в умовах правового плюралізму, що відображає

неофіційне співіснування конкуруючих правових систем – державного позитивного права, звичаєвого права предків та права, що походить з релігійних практик.

З метою узагальнення наукових розробок проблематики правового плюралізму в обраному регіоні слід зосередити увагу на наукових доробках, у яких висвітлено досвід сусідніх країн західноафриканського регіону. Зокрема, взаємозв'язок між африканським звичаєвим правом і правами людини в контексті правового плюралізму в Південному Судані досліджував професор Оттавського університету (Канада) А. Dakuye (2025); право корінних народів, правовий плюралізм і визнання прав предків у Демократичній республіці Конго аналізував відомий конголейський учений J. Капуа Kabesa (2024).

Отже, багатогранність та унікальність правового плюралізму країн африканської правової системи вирізняється самобутністю онтологічної складової та представляє значний інтерес в науковому дискурсі закордонних учених. Не применшуючи істотне значення досягнутих наукових доробок, зауважимо, що у вітчизняній правовій думці бракує наукових досліджень правового плюралізму щодо західноафриканського регіону.

Саме тому метою дослідження є з'ясування юридико-регулятивного значення правового плюралізму для країн Західної Африки та привернути увагу науковців, чії наукові інтереси пов'язані з правовими системами сучасності, до проблематики зазначеного феномену в західноафриканському регіоні.

Вибір методів зумовлено предметом, метою та завданнями дослідження. Використано філософські, загальнонаукові, спеціально-наукові методи пізнання. Методологічною основою дослідження є системний підхід, що надало можливість виокремити композиційні складові багатокомпонентного феномену правового плюралізму.

Результати й обговорення

Західна Африка – це субрегіон на південь від Сахари, що омивається Атлантичним океаном і охоплює країни від Мавританії до Нігерії. Регіональною особливістю є Сахель, Суданська зона, Гвінейське узбережжя. Західноафриканський регіон складає 16 (17) держав. Насамперед це такі країни, як Бенін, Того, Кот-д'Івуар, Буркіна-Фасо, Малі, Гвінея, Гамбія, Мавританія, Гвінея-Бісау, Гана, Нігерія, Сенегал та інші. Істотному формуванню правового плюралізму країн західноафриканського регіону сприяла рецепція соціальних інститутів, які перебували в тісному культурно-смысловому зв'язку з концепціями традиційного (звичаєвого) права, місцевими, етнічними віруваннями, спектрами духовності та релігійними нормами. Причому історична динаміка правового плюралізму має діалектичний характер, оскільки розвивається на основі

внутрішньої єдності та одночасного протистояння концепцій сучасного права (*droit moderne*) традиційним практикам. Передусім до колонізації в країнах Африки діяли звичаї, традиційні норми та вірування конкретних етнічних груп. У колоніальний період (кінець XIX – середина XX ст.) регіон Західної Африки вирізнявся інтенсивним поділом колоніального впливу між європейськими державами, зокрема між Францією, Іспанією, Великою Британією, що, безперечно, позначилося як на соціально-економічній, суспільно-політичній сферах, так і на культурно-етнічному секторі країни цього регіону.

Зазначену тезу підтверджують праці С. Mwissa (2005), у яких дослідник зауважував, що протягом століть мільйони африканців керувалися нормами та інституціями, з якими вони мали привілейовані стосунки, поки колонізація не порушила старий баланс. Колонізатори, а пізніше африканські конституціоналісти та законодавці, вважали, що сучасне право легко замінить звичаєве. Але вони ігнорували той факт, що основи звичаєвого права були духовними, навіть містичними. Сила звичаю ґрунтувалася на тому, що зв'язки африканців зі своїми традиціями були міцнішими за будь-які норми позитивного права. Адже за своєю сутністю це були передусім зв'язки з їхніми предками.

З огляду на це, закордонні науковці обстоюють думку, що прибуття західних жителів до країн Африки на південь від Сахари призвело до зустрічі двох культур різної природи: західної культури й традиційної африканської. Колись вони вважалися антагоністичними, тепер виглядають синкретичними. Питання культурного змішування замінило питання соціально-культурного дуалізму. Теорії соціологічного дуалізму стали поширеним явищем. Недавні дослідження засвідчують, що сучасна африканська сім'я є гібридною, тобто вона набуває контури нуклеарної сім'ї, зберігаючи при цьому у своєму функціонуванні практики, притаманні для традиційних родинних спільнот (Mwissa, 2005).

Процес зміни традиційного суспільства на модерне супроводжувався оновленням національного державно-юридичного права, що, своєю чергою, сприяло переоцінці змісту норм із звичаєвого права та запровадженню законодавчих положень європейського позитивного права. Зокрема, французьке право вперше було запроваджено в Сенегалі 1830 року. Згодом воно стало застосовуватися в інших колоніях Французької Західної Африки (АОФ) через декрети, відомі як «декрети про проведення», які розширили застосування сенегальського цивільного, комерційного та кримінального права (Gbaquidi, & Kodjoh- Krakpassou, 2009). Як засвідчує історія Західної Африки, за колоніального періоду запроваджено кодифікацію традиційних норм і звичаїв в єдиному кодексі звичаїв певної держави (королівства), що стало згодом важливим

офіційним інструментом публічної влади європейських держав на африканському континенті для забезпечення контролю колонізації та стабільності в західноафриканському регіоні. Наприклад, Code du Coutumier du Dahomey, укладений 1931 року, детально окреслює етичні звичаї та правила соціального впорядкування королівств Дагомеї. Бенінські дослідники, практики юриспруденції G. Aïvo, L. Hounsa (2019), A. Gbaguidi W., Kodjoh- Krakpassou (2009), вкотре акцентують, що в колоніальний період ці звичаєві правила були зібрані й переписані в документ під назвою «Звичаєве право Дагомеї». Його сфера дії охоплювала переважно земельне право, за винятком нерухомості, зареєстрованої в земельному реєстрі, та право особистого статусу. Однак з 24 серпня 2004 року Бенін прийняв Особистий та сімейний кодекс, ст. 1030 якого передбачає, що «звичаї втрачають силу закону в усіх питаннях, що регулюються (...) кодексом»¹. Проте, як зазначають бенінські дослідники, правова система Беніну, зберігаючи зв'язок з французькою традицією, все ще перебуває під впливом колоніального минулого. Дійсно, правовий ландшафт країни характеризується взаємодією сучасного писаного права та звичаєвого права, що складається з традиційних норм. Одночасне застосування цих двох наборів норм засвідчує, що позитивне право Беніну є дуалістичним. Крім того, міжнародне право з його міжнародними стандартами суттєво впливає на зміст позитивного права (Aïvo, & Hounsa, 2019; Gbaquidi, & Kodjoh- Krakpassou, 2009).

Інакше кажучи, у сучасній суверенній, територіально організованій державі Бенін, як і в низці інших країн регіону Західної Африки, одночасно існують кілька правових систем, які втілюють норми релігійного, традиційного, сучасного та міжнародного права, засвідчуючи тим самим складність, багатоаспектність та цілісність права. Зазначене виявляється в множинності нормативних універсумів, які зумовлюють складність та амбівалентність онтології буття. За цих обставин зростання впливу правового плюралізму на організацію приватного й публічного буття індивіда, суспільства сприяє посиленню концепції «єдинства світу в його розмаїтті», розкриваючи тим самим плюралістичну модель світосприйняття права як регулятора суспільних і приватних відносин.

Проте слід визнати, що співіснування правових порядків (формального та неформального) та міжнормативності в країнах африканської правої теми не нове, але до нього можна, і навіть потрібно, постійно повертатися, оскільки існування множинності правових систем зумовлює

¹ Code des personnes et de famille du Republique Benin : loi No 2002-07 du 24 aout 2004. Republique du Benin. URL: <https://sgg.gouv.bj/doc/loi-2002-07/>

численні конкуренції права, розв'язання яких все ще залишається актуальним питанням сучасного юридичного плюралізму. Зазначене свідчить про наявність співсвітів в єдиному онтологічному просторі: традицій, духовних складових, місцевих вірувань та позитивного державного права. Саме тому, оцінюючи роль традиційного, звичаєвого права в сучасній доктрині права, виникає необхідність розроблення ефективної правової системи, яка відповідала б фундаментально плюралістичній соціально-культурній реальності. Безперечно, звичаї, традиції етнічних груп, королівств західноафриканського регіону, у межах різноманітних сфер приватного та суспільного буття індивіда, вирізняються неповторними національними рисами, самобутніми звичаями, винятковими обрядами, глибоким історичним корінням.

Вагомим чинником дієвості традицій є той факт, що значна кількість населення в країнах Західної Африки все ще залишається неписьменною. Це стосується передусім представників робітничих професій, діяльність яких не потребує знання писемності, мешканців сільської місцевості. Проте, попри факт неписьменності, комунікаційна складова цього демографічного сегмента активно розвивається; формуються етичні настанови, моральні принципи, які закономірно вирізняються схильністю до традиційних норм, звичаїв, за принципом «так вчиняли наші предки». Отже, цілком очевидно, що найскладнішими питаннями для африканського законодавця залишаються проблеми адаптації, реформування, інтеграції традиційних норм права, положень позитивного права в одну національну правову систему. Ці проблеми різняться від країни до країни, навіть від регіону до регіону, через різний соціально-економічний розвиток. Вони посилюються колоніальною спадщиною, плюралізмом права та культурно-етнічним розмаїттям. До того ж певна частина суспільства все-таки більш воліє домінування, з-поміж іншого, норм традиційного права, і це здебільшого неписьменна частина суспільства. У цьому контексті привертає увагу думка S. Fofani (2023) про те, що співіснування численних правових систем породжує складні проблеми застосування, які часто вирішуються на шкоду жінкам і на користь патріархального панування майже в усіх аспектах суспільного життя. Слід зауважити, що одним з наріжних каменів множинності права в країнах Західної Африки є варіативність шлюбних моделей (полігамія, лавіратний шлюб, традиційний шлюб, ранній шлюб); обряди вдівства; звичаї похоронної церемонії (на подвір'ї поряд з будинком, в окремій кімнаті, частині будинку чи сімейно-домашньому цвинтарі). Зазначені заходи проходять в африканському суспільстві у форматі церемоніальності. Кількість присутніх зазвичай сягає 100 осіб. Організація церемоніального заходу проводиться з дотримання норм традиційного права, сучасного права та норм права місцевих вірувань певної

етнічної групи, родини, сім'ї. Обов'язковим елементом є залучення групи музикантів, співаків, а також дотримання дрескоду. Охочим пропонується спеціально обрана тканина для церемоній. Церемонія – це не просто данина традиції, це насамперед можливість зануритися в атмосферу самобутності власної етнічної приналежності, історії, роду, родини; відчуття дух предків і власну ідентичність. Отже, констатуємо, що характерною особливістю дотримання норм традиційного права в сучасній правовій ментальності африканського соціуму є шанування традицій, предків, звичаїв; повага до старших; прихильність до сакрального, що тим самим забезпечує культурну спадкоємність і соціальну, духовну стабільність. Важливою одиницею традиційно-правового самоврядування і водночас ознакою правоздатності громад є сімейні ради, старійшини. Вирішують справи зазвичай старости, вожді, шефи сім'ї, родини. У цьому контексті звичаєве правосуддя залишається вкоріненим інститутом розв'язання спорів.

Актуальними в цьому сенсі залишаються земельні питання. Особливої гостроти вони набувають під час оформлення та реалізації надалі права власності на земельні ділянки. Зокрема, бенінський дослідник Н. Торопу (2008) стверджує, що у швидкозмінному сільсько-господарському ландшафті, з упровадженням сучасного права, виникають складні питання про те, як вирішувати спори між особами, які не мають однакової правової бази та перебувають по різні сторони правового поля загальної правової системи держави. На думку Н. Торопу (2008), це спричиняє процвітанню земельної мафії в країнах Західної Африки. Зазначене дає підстави стверджувати, що традиційні норми мають слугувати джерелом оновлення сучасних кодифікованих актів і процесуальних норм.

Саме тому система правосуддя має ґрунтуватися на множинній системі, поєднуючи традиційне та позитивне право. Як наслідок, звичаєві (традиційні) суди посідають чільне місце в загальній юрисдикції та спрямовані на вирішення питань, пов'язаних з традиційним правом. Рішення судів традиційного права визнаються за умови несуперечності позитивному праву. Зокрема, традиційні юридичні палати в юрисдикції Республіки Бенін є спеціальною ланкою правосуддя. У складі апеляційних судів працюють спеціалізовані палати, які компетентні вирішувати спірні питання щодо традиційних норм, законів. У ст. 61 Закону Республіки Бенін «Організація судової системи Республіки Бенін» зазначено, що кожний апеляційний суд має щонайменше одну палату з традиційного суду (*chambre de droit traditionnel*)¹.

¹ *Portant Organisation judiciaire en République du Bénin: Loi n°2001-37 du 27 août 2002. URL: <https://sgg.gouv.bj/doc/loi-2001-37/>*

Отже, традиційне право все ще є впливовим в західноафриканському суспільстві, особливо в регіонах, розташованих глибше від центральних областей.

Проте, з огляду на співіснування традиційного, сучасного позитивного права, релігійного права, норм місцевих вірувань, ураховуючи підґрунтя зародження, виникнення суперечностей в міжособистісних стосунках, а також парадигмальні особливості законотворчості та деструктивної поведінки, констатуємо численні вияви правопорушення як традиційного, так і позитивного права. Передусім ця проблематика позначається на конфігурації та варіативності глибокої конструкції, детермінуючи поліфонічність глибинного конфлікту «домашнє насильство». Гострота домашнього насильства іноді сягає критичної позначки, зазіхаючи тим самим на суспільні й приватні інтереси та набуваючи ознак суспільно небезпечного діяння, порушує конституційні права громадян, осіб без громадянства. За цих умов Ж. Каруа Kabesa (2024) слушно зазначає, що гіпотеза плюралізму ілюструє вплив різних автономних і конкуруючих правових порядків на наше повсякденне життя. Вона дає змогу побачити, якою мірою суб'єкт права справді є тим, хто створює право.

Висновки

Отже, діалектичні взаємозв'язки традиційного, сучасного права, норм релігійного права зумовлені історією розвитку країн Африки та, з огляду на численні людські чинники, підтримують специфічні соціально-демографічні формати стратифікованого західноафриканського суспільства. Відмінною рисою є поєднання традиційного права, релігійних норм, колоніальної спадщини (романо-германської чи англійської правової системи) та сучасного законодавства. Як наслідок, історично сформований правовий плюралізм

західноафриканських держав, хоч і ґрунтується на сукупності правових звичаїв, правил, вимог, які регулюють приватне й публічне буття індивіда, громади, етнічної групи, суспільства, проте у межах культурного, соціально-економічного і політичного сектора спричиняє конфлікти й дуалізм правової ментальності. Це вимагає від державних інституцій високого рівня компетентності, гнучкості, координації та адміністрування, що є визначальними для забезпечення політичної стабільності та сталого розвитку західноафриканського регіону. Перспективи подальших досліджень вбачаються у визначенні й обґрунтуванні сімейно-шлюбних форматів в умовах правового плюралізму.

Подяки

Авторка висловлює щире вдячність науково-педагогічному колективу НАВС за професіоналізм і наукове керівництво, що забезпечило свого часу успішний захист дисертації, присвяченої проблематиці домашнього насильства, результати якої спонукали до подальшого поглибленого наукового пошуку генезису домашнього насильства та знайшли відображення в малодослідженому для вітчизняної наукової думки сегменті «традиційної (звичаєвої) правової системи».

Авторка також висловлює щире вдячність редакційній колегії наукового фахового видання «Філософські та методологічні проблеми права» за технічну підтримку та сприяння в підготовці матеріалів до публікації.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

- [1] Aïvo, G., & Hounsa, L.H. (2019). *Introduction au Système Juridique et Judiciaire du Bénin*. Global Lex. Retrieved from <https://www.nyulawglobal.org/globalex/Benin1.html>
- [2] Dakuyo, A. (2025). Les Rapports Entre les Droits Coutumiers Africains et les Droits de la Personne en Contexte de Pluralisme Juridique au Soudan du Sud. *Canadian Journal of Human Rights*, 12(2). Retrieved from <https://cjhr.ca/download/3213/tmstv=1754412526&v=3214>
- [3] Diallo, A. (2024). Droit positif et droit traditionnel : étude de leurs rapports au Sénégal. *Droit. Université Paris Cité*. Retrieved from https://theses.hal.science/tel-05281233v1/file/vd_Diallo_Aliou.pdf
- [4] Djieje, Z.J.-M. (2022). La dualité juridictionnelle en Afrique subsaharienne francophone: analyse d'un modèle importé à partir des exemples burkinabè, gabonais, ivoirien et sénégalais. *Thèse de doctorat*. Université de Lille et cotutelle avec Université Alassane Quattara. DOI: 10.70675/bd1c1967z8775z4392z9a6cz53768107f777
- [5] Fofana, S. (2023). Le pluralisme juridique en Guinée : le droit à l'égalité des femmes à l'épreuve du droit coutumier. *Thèse présentée*. Nouveau-Brunswick. Retrieved from <https://umoncton.scholaris.ca/server/api/core/bitstreams/eb9c30d3-35bf-48d9-833f-f8895c621b53/content>

- [6] Gau-Cabée, Caroline (dir.). (2022). *Le métissage des droits en Afrique subsaharienne francophone*. Publications Dikè du CTHDIP. Retrieved from <https://www.hegemone.fr/Caroline-Gau-Cabee-dir-Le-metissage-des-droits-en-Afrique-subsaharienne-4108>
- [7] Gbaquidi, A.N., & Kodjoh- Kpakpassou, W. (2009). *Introduction au Système Juridique et Judiciaire du Bénin*. GlobalLex. Retrieved from <https://www.nyulawglobal.org/globalex/BENIN.html>
- [8] Kapya Kabesa, J.S.I.M. (2024). Les droits des peuples autochtones, pluralisme juridique et reconnaissance des droits ancestraux en RDC. *KAS: African Law Study Library. Librairie Africaine d'Etudes Juridique*, 11(2), 302-332. Retrieved from <https://www.inlibra.com/de/document/view/pdf/uuid/16ab3d3a-4b96-35a9-8535-da77daf88bc1>
- [9] Lanoviuk, L. (2022). Key aspects of statehood formation in the countries of the African continent in the XX-XI centuries. *Acta De Historia & Politica: Saeculum XXI*, 04, 19-27. DOI: 10.26693/ahpsxxi2022.04.019
- [10] Maiboroda, O.M. (2023). *Ethnic traps of decolonization: African experience*. Kyiv: I.F. Kuras Institute of Economics and Management of the National Academy of Sciences of Ukraine. DOI: 10.53317/978-617-14-0093-1
- [11] Mbaye, M. (2010). *For a new institutional engineering that codifies multiple legitimacies. Proposals for rebuilding the State*. Retrieved from https://base.afrique-gouvernance.net/docs/booklet_multiple_legitimacies-en_0810.pdf
- [12] Mvondo Nkou, P. (1995). La dualisme juridique en Afrique noire: francophone: du droit prive formel au droit prive informel. *Thèse de doctorat*. Strasbourg. Retrieved from <https://theses.fr/1995STR30011>
- [13] Mwissa, C.K. (2005). *Parente et famille dans les cultures africaines: points de vue de l'anthropologie juridique*. *Questions Enfancrs*. Karthala. Retrieved from <https://shs.cairn.info/parente-et-famille-dans-les-cultures-africaines--9782845866096?lang=fr>
- [14] Odoh, K.M. (2025). Responsabilité administrative et dualité juridictionnelle: étude comparée France, Bénin, Sénégal et Togo. *These*. Universitet Togo. Retrieved from https://theses.hal.science/search/index/?q=*&authIdPerson_i=1613835
- [15] Pagniou, M. (1996). L'application judiciaire des droits traditionnels au Togo. *These de doctorat*. Univesite Jean Monnet (Saint-Etienne). Retrieved from <https://www.semanticscholar.org/paper/L%27application-judiciaire-des-droits-traditionnels-Pagniou/a09e4b5aef0e167309d122dabbc762a78bfd330>
- [16] Pare, M.-E. (2019). Dynamisme des cultures juridiques en contexte de pluralism juridique en Afrique: le cas du Burkina Faso. *Revue generale de droit*, 49(2), 559-590. DOI: 10.7202/1068529ar
- [17] Samilo, H.O. (2017). Peculiarities of modern legal systems of African countries. *Comparative and analytical law*, 1, 21-23. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/handle/lib/80498>
- [18] Topanou, H. (2008). Dualisme juridique et exacerbation des litiges domaniaux. *Alliance pour Refonder la Gouvernance en Afrique (RGA)*. Retrieved from https://www.afrique-gouvernance.net/bdf_experience-1126_fr.html
- [19] Vleï-Yoroba, Ch. (1997). Droit de la famille et réalités familiales: le cas de la Côte d'Ivoire depuis l'indépendance. *Femmes, Genre, Histoire*, 6. DOI: 10.4000/clio.383
- [20] Zavalniuk, V. (2012). Legal pluralism as a manifestation of legal anthropology. *Legal Bulletin*, 4, 135-40. Retrieved from jv2012_4.indd

Список використаних джерел

- [1] Aïvo G., Hounsa L. H. Introduction au Système Juridique et Judiciaire du Bénin. Global Lex, 2019. URL: <https://www.nyulawglobal.org/globalex/Benin1.html>
- [2] Dakuyo A. Les Rapports Entre les Droits Coutumiers Africains et les Droits de la Personne en Contexte de Pluralisme Juridique au Soudan du Sud. *Canadian Journal of Human Rights*. 2025. Vol. 12. No. 2. URL: <https://cjhr.ca/download/3213/tmstv=1754412526&v=3214>
- [3] Diallo A. Droit positif et droit traditionnel : étude de leurs rapports au Sénégal. *Droit*. Université Paris Cité, 2024. URL: https://theses.hal.science/tel-05281233v1/file/vd_Diallo_Aliou.pdf
- [4] Djieje Z. J.-M. La dualité juridictionnelle en Afrique subsaharienne francophone: analyse d'un modèle importé à partir des exemples burkinabè, gabonais, ivoirien et sénégalais : thèse de doctorat. Université de Lille et cotutelle avec Université Alassane Quattara, 2022. DOI: 10.70675/bd1c1967z8775z4392z9a6cz53768107f777
- [5] Fofana S. Le pluralisme juridique en Guinée : le droit à l'égalité des femmes à l'épreuve du droit coutumier : thèse présentée. Nouveau-Brunswick, 2023. URL: <https://umoncton.scholaris.ca/server/api/core/bitstreams/eb9c30d3-35bf-48d9-833f-f8895c621b53/content>

- [6] Gau-Cabée Caroline (dir.). Le métissage des droits en Afrique subsaharienne francophone. Publications Dikè du CTHDIP, 2022. URL: <https://www.hegemone.fr/Caroline-Gau-Cabee-dir-Le-metissage-des-droits-en-Afrique-subsaharienne-4108>
- [7] Gbaquidi A. N., Kodjoh- Krakpassou W. Introduction au Système Juridique et Judiciaire du Bénin. GlobalLex, 2009. URL: <https://www.nyulawglobal.org/globalex/BENIN.html>
- [8] Капа Kabesa J. S. I. M. Les droits des peuples autochtones, pluralisme juridique et reconnaissance des droits ancestraux en RDC. *KAS: African Law Study Library. Librairie Africaine d'Etudes Juridique*. 2024. Vol. 11 (2). P. 302–332. URL: <https://www.inlibra.com/de/document/view/pdf/uuid/16ab3d3a-4b96-35a9-8535-da77daf88bc1>
- [9] Лановюк Л. Ключові аспекти становлення державності у країнах африканського континенту в XX–XXI ст. *Acta De Historia & Politica: Saeculum XXI*. 2022. № 04. С. 19–27. DOI: 10.26693/ahpsxxi2022.04.019
- [10] Майборода О. М. Етнічні пастки деколонізації: африканський досвід : монографія. Київ : ІАФЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 216 с. DOI: 10.53317/978-617-14-0093-1
- [11] Mbaye M. For a new institutional engineering that codifies multiple legitimacies. Proposals for rebuilding the State : Booklet n°2010-04. URL: https://base.afrique-gouvernance.net/docs/booklet_multiple_legitimacies-en_0810.pdf
- [12] Mvondo Nkou P. La dualisme juridique en Afrique noire: francophone: du droit prive formel au droit prive informel : Thèse de doctorat. Strasbourg, 1995. URL: <https://theses.fr/1995STR30011>
- [13] Mwissa C. K. Parente et famille dans les cultures africaines: points de vue de l'anthropologie juridique. *Questions Enfancrs. Karthala*, 2005. 176 p. URL: <https://shs.cairn.info/parente-et-famille-dans-les-cultures-africaines--9782845866096?lang=fr>
- [14] Odoh K. M. Responsabilité administrative et dualité juridictionnelle: étude comparée France, Bénin, Sénégal et Togo : These. Universitet Togo, 2025. URL: https://theses.hal.science/search/index/?q=*&authIdPerson_j=1613835
- [15] Pagniou M. L'application judiciaire des droits traditionnels au Togo : these de doctorat. Univesite Jean Monnet (Saint-Etienne), 1996. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/L%27application-judiciaire-des-droits-traditionnels-Pagniou/a09e4b5aef0e167309d122dabbc762a78bffd330>
- [16] Pare M.-E. Dynamisme des cultures juridiques en contexte de pluralism juridique en Afrique: le cas du Burkina Faso. *Revue generale de droit*. 2019. Vol. 49. N. 2. P. 559–590. DOI: 10.7202/1068529ar
- [17] Саміло Г. О. Особливості сучасних правових систем країн Африки. *Порівняльно-аналітичне правознавство*. 2017. № 1. С. 21–23. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/handle/lib/80498>
- [18] Topanou H. Dualisme juridique et exacerbation des litiges domaniaux. *Alliance pour Refonder la Gouvernance en Afrique (RGA)*. 2008. URL: https://www.afrique-gouvernance.net/bdf_experience-1126_fr.html
- [19] Vleï-Yoroba Ch. Droit de la famille et réalités familiales: le cas de la Côte d'Ivoire depuis l'indépendance. *Femmes, Genre, Histoire*. 1997. N 6. DOI: 10.4000/clio.383
- [20] Завальнюк В. Правовий плюралізм як прояв правової антропологізації. *Юридичний вісник*. 2012. № 4. С. 135–140. URL: [jv2012_4.indd](https://www.researchgate.net/publication/312244444)

ZINSU Olha
Doctor of Philosophy in Law
Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3801-6203>

Legal Pluralism Through the Prism of State Institutions in the West African Region (Based on Materials from a Scientific Expedition to West Africa)

Abstract. The article analyzes the essence, role and evolution of legal pluralism in the countries of the African legal system. The relevance of the topic is due to the need to analyze the phenomenon of legal pluralism and its role for the development of multicultural societies in the West African region. The starting point of the study was the results of the author's dissertation work, the planetary nature of domestic violence and at the same time the lack of scientific research on the African legal system, which, although it is unique to human civilization, still remains an understudied area in domestic legal thought. Thus, the main goal of the study is an attempt to make a certain contribution to domestic legal science regarding the specified region. As a result, it was established that the dominant feature of the African legal system is legal and intercultural diversity, the coexistence and functioning of traditional, modern state positive law (*droit moderne*), religious norms and norms of international law implemented in national legislation. This is manifested in the multiplicity of normative universes, which determine the complexity and ambivalence of the human psyche. Thus, the internal dialectical contradiction of legal pluralism reflects the complexity and at the same time multidimensionality of law as a social construct. Prospects for further research are seen in the clarification of family and marriage formats in the conditions of legal pluralism. The practical significance of the results obtained lies in the fact that the statements set out in the work enrich domestic legal thought and can be used in: scientific research activities for further scientific developments on this and related topics; in normative application practice – during the adoption of individual legal acts; in the educational process – for the preparation of materials for the following academic disciplines: «Theory of State and Law», «Comparative Law», «Private International Law», «Philosophy of Law». The research was carried out as part of a scientific expedition in West Africa (January–March 2026). The author is open to productive scientific discussions that will contribute to expanding the cognitive field of modern legal systems and will make a certain contribution to the development of domestic scientific thought and practice.

Keywords: state; law; traditions; customs; social contract; social norm; legalpluralism.

DOI: 10.33270/02263101.10

УДК 355.097.2

ХІМІЧ Володимир*

старший викладач кафедри теорії та історії держави і права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
29000, вул. Героїв Майдану, 8, м. Хмельницький, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6764-4722>

Волонтерство як активна правомірна поведінка в умовах воєнного стану

Анотація. Правова поведінка індивідів в умовах воєнного стану суттєво відрізняється від правової поведінки в мирний час під впливом об'єктивних і суб'єктивних чинників. Статтю присвячено питанням активної правомірної поведінки особи в умовах дії правового режиму воєнного стану. Акцентовано, що в кризових ситуаціях, коли держава вводить у дію особливі правові режими, спостерігаються зміни в поведінці всіх учасників правової взаємодії. Ці зміни, з одного боку, є свідомим виконанням сукупності правил поведінки, які вводяться державою задля забезпечення безпеки суспільного життя та національної безпеки й оборони, а з іншого – є формами соціально значущих активностей особи, які є відповіддю на поточні соціальні запити й також пов'язані з питаннями соціальної та національної безпеки й оборони. Обґрунтовано, що активною правовою поведінкою є така поведінка, яка передбачає усвідомлене виконання чинних норм права у формі активної участі в громадянському житті, водночас сутність правомірної поведінки детермінована характером суспільних відносин. Встановлено, що основними формами активної правомірної поведінки громадян в умовах дії правового режиму воєнного стану є: координація гуманітарної допомоги, волонтерська діяльність, організація евакуаційних маршрутів і збір коштів. У статті зазначено, що волонтерська діяльність є бажаною та суспільно корисною поведінкою. Волонтерство визначено як діяльність, що спрямовується на досягнення суспільно значущих завдань і має такі ознаки, як: добровільність, безоплатність, інституційність, нормативність, правове регулювання, яке закріплюється в положеннях міжнародних і національних правових та нормативно-правових актах. Мета волонтерської діяльності складається з трьох компонентів: спрямована на захист прав і свобод людини; передбачає надання матеріальної або психологічної допомоги; є формою самореалізації особи.

Ключові слова: правова поведінка; активна правомірна поведінка; девіантна поведінка; воєнний стан; волонтерство; волонтер; доброволець.

Історія статті:

Отримано: 25.03.2026

Прийнято: 28.04.2026

Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:

Хімич В. Волонтерство як активна правомірна поведінка в умовах воєнного стану. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2026. № 1 (31). С. 88–94. DOI: 10.33270/02263101.10

*Відповідальний автор

Вступ

Вважається, що лише з 80-х років минулого століття правомірна поведінка набула належного теоретико-правового осмислення. Переосмисленню явища та концепту правомірної поведінки сприяли ідеї П. Бурд'є, соціологічні ідеї якого вплинули на розвиток сучасного йому гуманітарного знання. У своїх наукових розвідках він сформулював низку засадничих положень, які надалі в модифікованому вигляді були використані в правознавстві (Glevarac, 2021). Слід уточнити, що в питаннях правової поведінки правознавство досить активно використовує надбаня соціологічної думки. У правознавстві значущими є результати дослідження поведінкових стратегій індивідів у спільноті (конформісти та девіанти) (Melnyk et al., 2024)

Матеріали та методи

Різні аспекти проблеми активної правомірної поведінки, зокрема й волонтерства, досліджували такі вчені, як: Я. Бариська (2025), Р. Головач (2024), А. Йосипів та О. Гумін (2021), Р. Захарчук (2024), Т. Корж-Ікаєва (2024), О. Лапка (2025), А. Романова (2024), І. Щербай (2020).

Водночас огляд наукового доробку наведеного переліку науковців свідчить про певну закономірність: більшість із зазначених дослідників працюють у площині соціології, психології або загальної теорії права. Суто юридичних досліджень, які б аналізували волонтерську діяльність крізь призму чинного законодавства про воєнний стан, зокрема Закону України «Про правовий режим воєнного стану», та його впливу на правовий статус волонтерів, залишається критично мало. Ця прогалина є не лише академічною, а й практичною: волонтери, які працюють у зоні бойових дій або поблизу лінії зіткнення, потребують чіткого розуміння свого правового статусу, обсягу прав і гарантій.

Мета статті полягає в дослідженні особливостей волонтерської діяльності як активної правомірної поведінки особи в умовах воєнного стану.

Досягнення зазначеної мети передбачає використання комплексу загальнонаукових і спеціально-юридичних методів. Формально-юридичний метод дає змогу проаналізувати нормативну базу, що регулює волонтерську діяльність. Порівняльно-правовий метод забезпечує зіставлення законодавчих підходів до визначення волонтерства на міжнародному та національному рівнях. Соціологічний метод дає можливість оцінити реальні зміни в поведінці населення в умовах воєнного стану. Системно-структурний метод використовується для класифікації форм активної правомірної поведінки та виявлення місця волонтерства серед них.

Результати й обговорення

Правова поведінка не може обмежуватися лише узгодженістю з вимогами правових норм або формальними емпіричними обставинами, оскільки вона безпосередньо пов'язана з внутрішнім станом конкретного суб'єкта права та відображає його відданість певним цінностям і переконанням. Поділяємо позицію авторів статті «Конформістська поведінка людини в умовах соціально-правової дезорганізації», згідно з якою сутність правомірної поведінки детермінується характером суспільних відносин, а «правомірність у вчинках – це вираження соціальної прийнятності, суспільної корисності певної діяльності людей. Водночас цей вид поведінки є відображенням його соціо-природної зумовленості й адекватності ідеям, що домінують у суспільстві, і принципам його соціальної необхідності. Крім того, до цих властивостей поведінки відносять також і факт суспільного схвалення й належності вчинення правомірної поведінки, що виявляється як урегульованість цього виду поведінки соціонормативним інструментарієм» (Romanova, & Shcherbai, 2020, p. 100).

Правомірна поведінка як вид правової поведінки передбачає лише «позитивні» вчинки суб'єкта, причому «позитивність», з теоретико-правових позицій, асоціюється з відповідністю чинним нормам права й непорушенням наявного поточного правопорядку.

На нашу думку, активна правомірна поведінка є такою поведінкою, яка є усвідомленим виконанням чинних норм права, що презентується виконанням обов'язків, реалізацією прав і дотриманням вимог права. Згідно з цим підходом, активна правомірна поведінка, на відміну від пасивної правомірної поведінки, представлена активними діями, які спрямовані на підтримку чинних норм права у формі активної участі в громадянському житті, дотримання законів, суспільно корисній діяльності, та має слугувати балансу й стабільності в суспільстві. Отже, виокремлюють дві групи критеріїв правомірної поведінки, які органічно взаємодоповнюють одна одну: формальні (відображають і забезпечують порівняння конкретної поведінки та чинних нормативів) і змістовні (відображають соціально-позитивну значущість поведінки та її цінність). Перша з них відображає сутність пасивної правомірної поведінки, натомість активна правова правомірна поведінка органічно поєднує зазначені два підходи. Активна правомірна поведінка суттєво відрізняється від пасивної правової поведінки тим, що формується на основі внутрішніх переконань і системи чітко сформованих індивідуальних принципів поведінки суб'єкта, має високу мотивацію та чітке усвідомлення мети й бажаних результатів, які можуть бути досягнені завдяки такій поведінці.

Різновидом пасивної правомірної поведінки є конформізм як «вид пасивно-приспосувальної поведінки, яка не відрізняється від поведінки інших людей. Це поведінка за принципом «чини

так, як інші». Вона підпорядковується суспільним колективним стандартам і вимогам, а також піддається психологічному тиску й маніпуляціям. Конформісти – це особи, які не сформувалися як особистості та в чомусь позбавлені індивідуальності, тобто легко піддаються впливу інших, сильніших за світоглядно-ціннісними переконаннями, лідерів, зауважує А. Романова (2014). Попри те, що конформістську правову поведінку вирізняє пристосовництво, пасивне прийняття наявного порядку, відсутність власних позицій, оскільки індивід прагне уникнути конфлікту з групою, до якої він належить, цей вид поведінки є також правомірною поведінкою, оскільки індивід дотримується вимог норм права.

Питання активної правомірної поведінки набувають особливої актуальності в періоди нестабільності, зовнішніх і внутрішніх загроз для існування конкретного соціуму, коли потрібне збереження соціального й правового порядку. Правовий порядок є системою суспільних відносин, які врегульовані сукупністю чинних правових норм та упорядковані завдяки правомірній поведінці суб'єктів права, а тому найважливішим елементом правового порядку є саме правомірна поведінка. Активна правомірна поведінка та її роль у забезпеченні національної та індивідуальної безпеки під час війни набувають особливого значення. Війна специфічно трансформує поведінку індивідів як через систему факторів, які «об'єктивно сформовані в наслідок військових дій», так і через психологічні травми, ситуації постійного стресу, втрату близьких і житла, усвідомлення постійної загрози для власного життя та інші вияви, що мають індивідуальний характер щодо особи» (Rusanov, 2024).

Правовий порядок презентує такий порядок регулювання суспільних відносин, який уможливає реалізацію встановлених норм права шляхом дотримання, використання, застосування й виконання всіма суб'єктами правовідносин (як фізичними, так і юридичними особами) без порушення чинних норм права. На думку Н. Ортинської (2024), на теоретичне переосмислення змісту правової поведінки вплинули реальні історичні події, які змінили парадигмальні уявлення про поведінку людини. Це події, пов'язані з першою та другою світовими війнами, «адже саме у ці трагічні часи сама цінність людини та її життя, здоров'я, честь та гідність набули іншого забарвлення» (Ortynska, 2024, p. 760).

В умовах воєнного стану правова поведінка індивідів може суттєво відрізнитися від правової поведінки в мирний час під впливом об'єктивних і суб'єктивних чинників. Причому зберігається суспільна потреба в активній правомірній поведінці. Основними формами активної правомірної поведінки громадян в умовах дії правового режиму воєнного стану є: координація гуманітарної допомоги, волонтерська діяльність, організація евакуаційних маршрутів і збір коштів.

У перекладі з латини «voluntarius» означає «доброволець», а тому з позицій мовознавчого аспекту поняття «волонтерство» синонімічне з поняттям «добровільництво». Отже, волонтерська діяльність – це добровільна та безоплатна діяльність, яка спрямована на надання допомоги людині чи групі людей, організації або державі. На думку О. Васильченко (2025), особи, схильні до волонтерства, є групою соціально орієнтованих новаторів, поведінка яких «характеризується акцентом на благодійності та соціальній відповідальності. Люди цього кластеру активно включаються в допомогу іншим, сприймаючи соціальну взаємодію як важливий елемент свого життя, і застосовують інноваційні підходи для вирішення суспільних питань» (Vasylchenko, 2025, p. 446). З позицій соціологічного аналізу феномену волонтерства, елементи останнього наявні практично за будь-якого політичного ладу й соціально-культурних умов. Прикметним є те, що визначення волонтерства різняться залежно від рівня аналізу цього феномену: міжнародного, національного чи локального. Ці відмінності ефективно виявляють і досліджують за допомогою крос-культурного аналізу. Конкретних форм і визнаного статусу волонтерство набуває лише в громадянському суспільстві, де діють різні форми самоорганізації населення, адже громадянське суспільство є сферою добровільних асоціацій – інститутів, які створюють і розвивають самі громадяни (Ferhiuson, 2020).

На практиці волонтери «реалізують певний вид діяльності, спрямований на досягнення конкретних цілей і завдань», що має такі характеристики: «1) це є діяльність, якою актори (діячі) займаються за власним бажанням і самостійним вибором; 2) люди, що реалізують такого роду діяльність, не очікують будь-якої матеріальної винагороди за результати своєї праці; 3) ця діяльність виявляє ознаки інституційно закріпленої» (Pohribna, 2015). Попри те, що волонтерська діяльність є добровільною та показником самоорганізації громадянського суспільства, у реаліях сучасного світу вона чітко регламентується відповідними правовими та нормативно-правовими актами, які її унормовують і регламентують. Тому, на нашу думку, у сучасних соціальних реаліях слід виокремити ще одну характеристику волонтерської діяльності – нормативність, оскільки ця діяльність підлягає правовому регулюванню, яке закріплюється в положеннях міжнародних, національних правових і нормативно-правових актах. Слід зауважити, що волонтерська діяльність, а отже й поведінка волонтерів, може реалізовуватися у двох умовних контекстах: за стабільного соціального стану або в умовах нестабільності (кризові явища в суспільстві, стан війни, стихійні лиха, введення особливих правових режимів). Другий контекст вирізняється суспільною нестабільністю, порушенням звичного способу й режиму життя тощо.

В Україні волонтерський рух громадян чи громадських організацій зосереджений на діяльності, яка прямо або опосередковано пов'язана з війною: допомога постраждалим від воєнних дій, тимчасово переміщеним особам, військовим.

Нині мета волонтерської діяльності є трикомпонентною: ця діяльність спрямована на захист прав і свобод людини; передбачає надання матеріальної або психологічної допомоги; є формою самореалізації особи. Волонтерська діяльність має різні види, залежно від сфери, у якій вона реалізується. Тому можна виокремити дванадцять найпоширеніших видів волонтерської діяльності: волонтерська діяльність, пов'язана з навичками особистості; волонтерська діяльність у віртуальній формі; екологічне волонтерство; волонтерство, яке здійснюється в умовах надзвичайних ситуацій; волонтерська діяльність в закладах освіти; медичне волонтерство; волонтерська діяльність, спрямована на боротьбу за права; корпоративне волонтерство; спільнотне/громадянське волонтерство; соціальне волонтерство; спортивне волонтерство; волонтерство за захист прав. Цей перелік не є вичерпним і може бути розширеним.

Витоки волонтерської діяльності (волонтерства) пов'язують з біблійними часами, коли самаритяни надавали допомогу всім, хто її потребував. А виникнення волонтерського руху як феномену датується серединою XIX століття, коли Анрі Дюран запропонував створити Червоний Хрест, який би працював на волонтерських засадах, надаючи першу медичну допомогу полоненим і пораненим. Після завершення Першої світової війни у Європі з'явилися люди, які готові були надавати допомогу постраждалим у війні та саме в цей час були створені перші волонтерські організації (засновано Координаційний комітет міжнародної волонтерської служби (CCIVS) під егідою ЮНЕСКО зі штаб-квартирою в Парижі) (Pohribna, 2015).

У сучасній Україні першими волонтерами були представники Корпусу миру США в Україні. Особливої актуальності волонтерська діяльність набула з 2014 року. Як зауважує О. Лапка (2025), волонтерство в Україні з особливою силою розгорнулося «у 2022 р. із запровадженням воєнного стану. Масштабна збройна агресія призвела до значного зростання кількості волонтерів, які займаються гуманітарною допомогою, евакуацією цивільного населення, підтримкою військових, забезпеченням медицини та інших критично важливих потреб. Волонтери стали ключовою ланкою у підтримці українського суспільства» (Лапка, 2025).

Основним міжнародним документом у сфері волонтерської діяльності є Загальна декларація волонтерів, яка була прийнята 14 вересня 1990 року на XI Всесвітній конференції Міжнародної асоціації добровільних зусиль у Парижі. У цій

Декларації волонтерство визначається як «добровільний вибір, що відбиває особисті погляди й позиції, активна участь громадянина в житті людського співтовариства, яке сприяє поліпшенню якості життя, особистому вдосконаленню й поглибленню солідарності, виражається, як правило, у спільній діяльності у межах різного роду соціально значущих проєктів, сприяє реалізації основних людських потреб на шляху будівництва більш справедливого й мирного суспільства, сприяє більш збалансованому економічному й соціальному розвитку, створенню нових робочих місць і нових професій» (Pohribna, 2015).

Волонтерський рух в Україні на законодавчому рівні був урегульований ще 2011 року. Відповідно до Закону України «Про волонтерську діяльність»: «волонтерська діяльність – добровільна, безкорислива, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги... Волонтерська діяльність є формою благодійництва» та «ґрунтується на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності, безкорисливості, неприбутковості»; а «волонтер – фізична особа, яка досягла вісімнадцятирічного віку і здійснює волонтерську діяльність на добровільній та безоплатній основі»¹.

У цьому контексті також важливо зазначити, що Закон України «Про волонтерську діяльність» зазнав суттєвих змін після 2014 року й особливо після 2022 року. Були розширені напрями волонтерської допомоги, уточнено статус волонтерських організацій, які працюють в умовах воєнного стану, передбачено додаткові гарантії для волонтерів. Зокрема, волонтери, які здійснюють діяльність у зоні бойових дій або на деокупованих територіях, отримали право на страхування, компенсацію шкоди здоров'ю та інші гарантії. Ці законодавчі зміни відображають еволюцію державної політики щодо волонтерства від простого «невтручання» до активного сприяння та захисту. Однак, як свідчить правозастосовна практика, низка питань залишається невіршеною: податковий статус волонтерських пожертв, відповідальність за неналежне використання волонтерських коштів, правовий статус іноземних волонтерів в Україні.

В умовах широкомасштабного вторгнення росії в Україну суттєво змінилися напрями та соціальні функції волонтерства в Україні. Після 2022 року особливої актуальності набули підтримка Збройних Сил, надання гуманітарної допомоги, допомога постраждалим та організація медійних кампаній. Волонтери активно долуча-

¹ Про волонтерську діяльність : Закон України від 16 берез. 2020 р. № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>.

ються до політичного життя країни, сприяючи зміцненню національного консенсусу й суспільної стабільності. Водночас спостерігаються процеси трансформації волонтерських рухів у мобільні ініціативи, а також їхня інтеграція з армійськими та державними структурами.

Волонтерська діяльність як вид правомірної поведінки має чітку мотивацію залученого суб'єкта в цю діяльність. Л. Жужа зазначає, що «основна мотивація волонтера ґрунтується на відчутті громадянського обов'язку перед нацією, власним народом, воїнами, крім того, моральному обов'язку перед близькими людьми, що безпосередньо є учасниками бойових дій (Zhuzha), що результує у таких конкретно-практичних виявах: «а) власна ініціатива суб'єкта; б) суспільно корисний характер; в) відсутність очікувань щодо фінансової винагороди; г) здійснення у вільний час; г) відсутність безпосереднього поєднання із захистом власних інтересів та вирішенням своїх індивідуальних проблем; д) вираження у праці; е) реалізація поза ієрархічно-організаційною структурою певної установи» (Трубнікова, 2020, р. 208).

Висновки

Волонтерська діяльність є різновидом активної правомірної поведінки, яка є бажаною та суспільно корисною поведінкою, яка відповідає чинним нормам права, має свідомо-вольовий характер, безоплатна. Потреба у волонтерстві зростає в періоди серйозних соціальних потрясінь і кризових ситуаціях. У сучасних реаліях волонтерська діяльність є показником розвинутої громадянського суспільства.

По-перше, волонтерська діяльність в умовах воєнного стану є не просто різновидом активної правомірної поведінки, а її найскравішим і соціально значущим виявом. На відміну від мирного часу, коли волонтерство доповнює діяльність державних інституцій, в умовах війни воно набуває системотворчого характеру, фактично забезпечуючи функціонування окремих сфер суспільного життя.

По-друге, правове регулювання волонтерської діяльності в Україні пройшло значну еволюцію – від Закону 2011 року до сучасного стану, однак поточна нормативна база все ще не повністю відповідає реаліям воєнного часу. Необхідне подальше вдосконалення законодавства в аспекті правового статусу волонтерів у зоні бойових дій, їхніх гарантій та відповідальності.

По-третє, класифікація видів волонтерської діяльності, розроблена в мирний час, потребує доповнення з урахуванням специфічних форм волонтерства, зумовлених повномасштабною війною, зокрема військового, цифрового та відбудовного волонтерства.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

- [1] Baryska, Ya. (2025). Legal behavior of an individual: philosophical-legal and general theoretical dimensions. *Analytical-comparative jurisprudence*, 6(3), 498-503. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.06.3.76
- [2] Ferhiuson, N. (2020). *Global decline. How institutions and economies die.* (Trans.). Kyiv: Our Format.
- [3] Glevarec, H. (2021). L' "Espace social" selon P. Bourdieu. *Troisième Série*, 71(1), 223-266. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/27035498>
- [4] Holovchak, R.Yu. (2024). Justification of the lawful behavior of an individual as a guarantee of security and integrity of the state. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law"*, 86(5), 429-434. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.5.63
- [5] Korzh-Ikaieva, T. (2024). Mechanism of administrative and legal regulation of volunteer activity in Ukraine. *Philosophical and methodological problems of law*, 2(28), 48-60. DOI: 10.33270/02242802.48
- [6] Lapka, O. (2025). Peculiarities of volunteer activity: organizational and psychological problems. *Psychological features of volunteer activity: materials of the scientific-practical round table* (pp. 29-32). Kyiv: National Academy of Internal Affairs. Retrieved from <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ff39584c-dfb7-4957-81fe-93897ee0fee7/content>
- [7] Melnyk, V.P., Karas, A.F., & Skrynnyk, Z.E. (et al.). (2024). *Transformation of human existence and society in the context of modern civilizational development.* Z.E. Skrynnyk, A.F. Karas (Eds.). Lviv: I. Franko Lviv National University.
- [8] Ortynska, N. (2024). Human behavior in philosophical and legal understanding: children's aspects during military operations. *Analytical and comparative law*, 1, 759-762. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.01.134
- [9] Pohribna, V.L. (2015). Volunteering as a sociocultural phenomenon: epistemological and axiological aspects of analysis. *Bulletin of the National University "Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine"*.

- Series "Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology", 4, 185-196. Retrieved from <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/14556>
- [10] Romanova, A. (2014). Lawful Behavior as a Condition for Human Self-Assertion. *Legal Bulletin*, 6, 91-95. Retrieved from https://yurvisnyk.in.ua/v6_2014/17.pdf
- [11] Romanova, A., & Shcherbai, I. (2020). Conformist Human Behavior in Conditions of Socio-Legal Disorganization. *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Series "Legal Sciences"*, 3(27), 98-103. DOI: 10.23939/law2020.27.098
- [12] Romanova, A.S. (2024). Human Behavior: Philosophical and Legal Discourse. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 1, 763-766. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.01.135
- [13] Rusanov, V. (2024). When norms are destroyed: deviant behavior of the population during the war in Ukraine. *PMGP*, 9(3). DOI: 10.26766/pmgp.v9i3.528
- [14] Trubnikova, O.A. (2020). Volunteering as a form of social activity of the individual. *Current problems of psychology*, 7(20), 2, 205-209.
- [15] Vasylychenko, O. (2025). Peculiarities of consumer behavior of Ukrainians during the war. *Scientific notes of the University "KROK"*, 1(77), 441-449. DOI: 10.31732/2663-2209-2025-77-441-449
- [16] Yosypiv, A., & Humin, O. (2021). Marginal behavior as a type of lawful behavior. *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Series "Legal Sciences"*, 8, 3(31), 260-269. DOI: 10.23939/law2021.31.260
- [17] Zakharchuk, R.A. (2024). General characteristics of individual areas of volunteer activity. *Kyiv Law Journal*, 1, 167-172. DOI: 10.32782/klj/2024.1.22
- [18] Zhuzha, L. (2015). Moral aspects of the volunteer movement in support of the ATO. *European political and legal discourse*, 2(2), 210-215. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/evrpol_2015_2_2_33

Список використаних джерел

- [1] Бариська Я. Правова поведінка особи: філософсько-правовий та загальнотеоретичний виміри. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 6. Т. 3. С. 498–503. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.06.3.76
- [2] Фергюсон Н. Глобальний занепад. Як помирають інститути та економіки / пер. з англ. Київ : Наш Формат, 2020. 144 с.
- [3] Glevarec H. L' «Espace social» selon P. Bourdieu. *Troisième Série*. 2021. Vol. 71. No. 1. P. 223–266. URL: <https://www.jstor.org/stable/27035498>
- [4] Головачук Р. Ю. Обґрунтування правомірної поведінки особи як гарантії безпеки та цілісності держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Вип. 86. Ч. 5. С. 429–434. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.5.63
- [5] Корж-Ікаєва Т. Механізм адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності в Україні. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 2 (28). С. 48–60. DOI: 10.33270/02242802.48
- [6] Лапка О. Особливості волонтерської діяльності: організаційні та психологічні проблеми. *Психологічні особливості волонтерської діяльності*: матеріали наук.-практ. круглого столу (Київ, 31 берез. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 29–32. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ff39584c-dfb7-4957-81fe-93897ee0fee7/content>
- [7] Перетворення буття людини і соціуму в контексті сучасного цивілізаційного розвитку : монографія / [В. П. Мельник, А. Ф. Карась, З. Е. Скринник та ін.] ; за наук. ред. З. Е. Скринник, А. Ф. Карася. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2024. 302 с.
- [8] Ортинська Н. Поведінка людини в філософсько-правовому осмисленні: дитячі аспекти під час військових дій. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 759–762. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.01.134
- [9] Погрібна В. Л. Волонтерство як соціокультурний феномен: епістемологічні та аксіологічні аспекти аналізу. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія «Філософія, філософія права, політологія, соціологія». 2015. № 4. С. 185–196. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/14556>
- [10] Романова А. Правомірна поведінка як умова самоствердження людини. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 91–95. URL: https://yurvisnyk.in.ua/v6_2014/17.pdf
- [11] Романова А., Щербай І. Конформістська поведінка людини в умовах соціально-правової дезорганізації. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2020. № 3 (27). С. 98–103. DOI: 10.23939/law2020.27.098
- [12] Романова А. С. Поведінка людини: філософсько-правовий дискурс. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 763–766. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.01.135
- [13] Рusanov В. Коли норми руйнуються: девіантна поведінка населення під час війни в Україні. *PMGP*. 2024. Vol. 9. Issue 3. DOI: 10.26766/pmgp.v9i3.528

- [14] Трубнікова О. А. Волонтерство як форма соціальної активності особистості. *Актуальні проблеми психології*. 2020. Т. 7. Вип. 20. Ч. 2. С. 205–209. http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprsuh_2020_2_12_10
 - [15] Васильченко О. Особливості споживацької поведінки українців під час війни. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2025. Вип. 1 (77). С. 441–449. DOI: 10.31732/2663-2209-2025-77-441-449
 - [16] Йосипів А., Гумін О. Маргінальна поведінка як вид правомірної поведінки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2021. Т. 8. № 3 (31). С. 260–269. DOI: 10.23939/law2021.31.260
 - [17] Захарчук Р. А. Загальна характеристика окремих напрямків волонтерської діяльності. *Київський часопис права*. 2024. № 1. С. 167–172. DOI: 10.32782/klj/2024.1.22
 - [18] Жужа Л. Моральні аспекти волонтерського руху на підтримку АТО. *Evropský politický a právní diskurz*. 2015. Sv. 2. Vyd. 2. С. 210–215. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evrpol_2015_2_2_33
-

KHIMICH Volodymyr

Senior Teacher of the Department of Theory and History of State and Law of the Khmelnytsky University of Management and Law Named after Leonid Yuzkov
29000, 8 Heroes of Maidan St., Khmelnytskyi, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6764-4722>

Volunteering as Active Lawful Behavior under Martial Law

Abstract. The legal behavior of individuals under martial law differs significantly from legal behavior in peacetime due to the influence of both objective and subjective factors. This article addresses the issue of active lawful behavior of individuals under the legal regime of martial law. It is emphasized that in crisis situations, when the state introduces special legal regimes, changes occur in the behavior of all participants in legal interaction. On the one hand, these changes reflect the conscious compliance with a set of rules established by the state to ensure public safety, national security, and defense. On the other hand, they manifest as socially significant forms of individual activity that respond to current social needs and are likewise connected with issues of social and national security and defense. Active lawful behavior is understood as conduct based on the conscious observance of existing legal norms through active participation in civic life, while the essence of lawful behavior is determined by the nature of social relations. It is noted that the main forms of active lawful behavior of citizens under martial law include the coordination of humanitarian aid, volunteer activity, the organization of evacuation routes, and fundraising. The article demonstrates that volunteer activity constitutes desirable and socially beneficial behavior. Volunteering is considered an activity aimed at achieving socially significant goals and characterized by the following features: voluntariness, non-remuneration, institutionalization, normativity, and legal regulation as sakpened in international and national legal and regulatory acts. The purpose of volunteer activity consists of three components: it is aimed at protecting human rights and freedoms; it involves providing material or psychological assistance; and it serves as a form of personal self-realization.

Keywords: legal behavior; active lawful behavior; deviant behavior, martial law; volunteering; volunteer; voluntary worker.

Філософські та методологічні проблеми права

**1
(31)
2026**

Науковий журнал

Виходить двічі на рік

Оформлення і верстка
Я. В. Шумко

Видавець:
Національна академія
внутрішніх справ,
03035, Київ, пл. Солом'янська, 1
Свідоцтво про внесення до державного
реєстру виготовників
і розповсюджувачів видавничої
продукції ДК № 4155
від 13.09.2011

Підп. до друку 29.05.2026
Формат 60x84/8
Друк оперативний
Папір офсетний
Обл.-вид. арк. 6,0
Ум. друк. арк. 5,58
Наклад 50 прим.

Philosophical and Methodological Problems of Law

1
(31)
2026

Scientific Magazine

Published semiannually

Figuration and making up

Ya. Shumko

Publisher:
National Academy of Internal Affairs
Ukraine, 03035, Kyiv
1, Solomianska square
State register certificate
of print production publishers
and distributors
series ДК No. 4155
dated from September 13th, 2011

Signed to print: May 29st, 2026
Dimensions: 60x84/8
Instant print
Offset paper
Standard publisher's pages 6,0
Simulated publisher's pages 5,58
Circulation 50